

ŞƏXSİYYƏTLƏ SÖHBƏT

QƏZƏNFƏR PAŞAYEV

Həyat
düşüncələri

Həyat
düşüncələri
(Qəzənfər Paşayevlə müsahibə)



Bakı-2017

Önsöz əvəzi: Xalq yazıçısı **Anarın** professor
Qəzənfər Paşayevin yubileyi ilə
bağlı düşüncələri

Redaktor: **Şirindil Alışanov**
filologiya üzrə elmlər
doktoru, professor

Rəyçi: **Sərvaz Hüseynoğlu**

H51 Həyat düşüncələri (*Qəzənfər Paşayevlə müsahibə*).
Bakı, "Təhsil", 2017, 192 səh.

Şair Vaqif Bəhmənlinin görkəmli ədəbiyyatşünas, folklorşünas, dilçi, mətnşünas alim Qəzənfər Paşayevlə geniş müsahibəsi professorun elm, sənət, ədəbiyyat və həyat haqqında bədii-fəlsəfi düşüncələrini əks etdirir.

Şübhə etmirik ki, zəngin bioqrafiyaya malik olan, dünyanı gəzib-dolaşan 80 yaşlı müdrək insanın həyat haqqında düşüncələri oxucuların ciddi marağına səbəb olacaqdır.

H $\frac{4502020000}{053}$ 2017

© "Təhsil", 2017

KƏRKÜKÜN MƏNƏVİ ELÇİSİ*

Qəzənfər Paşayevin yubileyilə bağlı düşüncələr

Məzuniyyətdə olduğumçün görkəmli alimimiz Qəzənfər Paşayevin yubileyindən gec xəbər tutdum. Dərin hörmət bəslədiyim Qəzənfər müəllim haqqında bir neçə kəlmə təbrik sözü yazmaq istədim, amma qeyri-ixtiyari sırf yubiley yazısından fərqli bir mətn alındı. Adətən, yubiley yazılarında yubilyara onun gördüyü işləri xatırladır, xidmətlərini sadalayır. Guya özü bunlardan xəbərsizdir. Qəzənfər müəllimin ədəbiyyatşünaslığımız, folklorşünaslığımız sahəsində səmərəli fəaliyyəti, klassiklərimiz və çağdaşlarımız barəsində qiymətli məqalələrini

* "525-ci qəzet", 1 sentyabr 2017-ci il.

mən də bilirəm, ədəbi ictimaiyyətimiz də bilir, o, özü də bilir. Bu günlərin, həftələrin mətbuatına nəzər atdıqca neçə-neçə səmimi yazılarda bu örnəklər sadalanır. Yazılanları təkrar etmək istəmirəm, yalnız bir məsələnin üzərində durub önəmli bir mövzudan yazmaq niyyətindəyəm: Qəzənfər Paşayevin İraqda yaşayan soydaşlarımızın – bu gün özlərini “türkman” adlandıranların – ölkəmizdə tanıtılmasında, tədqiqatında və təbliğində misilsiz rəolundan söz açmaq istəyirəm. Stalin bizim adımızı dəyişdirib “siz türk deyil, azərbaycanlısınız” dediyi kimi, hakim ərəb şovinistləri də əzəldən İraqda yaşayan türkləri türkiyəlilərdən ayırmaq üçün “türkman” adlandırmışlar. Xəzərin o tayında yaşayan qardaşlarımız türkmənlər də oğuz boyundandırlar, qan qohumlarımızdandırlar, amma İraqdakı türkmanlar dilləri etibarilə o türkmənlərə yox, bizə daha yaxındırlar. Hətta dil etibarilə Türkiyə türklərindən daha artıq bizə, Azəri türklərinə doğmadırlar. Yadıma gəlir, hələ sovet dönəmində Vəqifin

yubileyinə İraqdan gələn bir alim (yanılmıramsa Şakir Sabir) addaşlarıyla tanış olmaq üçün Türkmənistana getmişdi, sonra Bakıya qayıdanda onlardan çox bizimlə yaxın olduqlarını deyirdi. İraqda yaşayan soydaşlarımızın yazılı mətnləri Türkiyə türkcəsinə uyğun olduqları halda – şifahi ədəbiyyatları – yəni sadəcə xalqın danışdığı dildə yaranmış örnəklər – bizim bayatların əkiz qardaşları xoyratlardır. Xoyratlar isə qeydsiz-şərtsiz bizimlə eyni dildir. Qəzənfər Paşayevin dönə-dönə nəşr etdirdiyi İraq-türkman folkloru nümunələri bunu mübahisəsiz təsdiq edir. Mənimçün qəribə bir kəşf oldu ki, uzun illər Türkiyədə yaşayan, burada universitet açan, həkim kimi də, iş adamı kimi də, maarifçi kimi də şöhrətlənən İhsan Doğramacı İraq türklərinin dilinin özəlliyini xüsusi vurğuladı. Füzulinin yubileyi ilə bağlı Qəzənfər Paşayevin də iştirak etdiyi İraq səfərimizdən sonra yenə də Füzuli tədbirləriylə bağlı Türkiyəyə getmişdim. Tədbir İhsan Doğramacının yaratdığı Bilkənt Universitetində

keçirilirdi. Yubiley gecəsi ərəfəsində İhsan bəylə görüşdüm, onun vətəninə – İraqa, Kərkükə getdiyimizi söylədim. O vaxt İraq blokadada idi. Uçaqla getmək mümkün deyildi. İhsan bəy: “Bəs İraqa necə getdiniz?” – deyə xəbər aldı. “Arabayla” – dedim. İhsan bəyin gözlərində şıltaq bir təbəssüm gördüm. “Arabaya nə qoşmuşdular at, ya öküz?” – dedi. Başa düşdüm ki, İhsan bəy Türkiyə türkcəsində olduğu kimi avtomobilə araba deyilməsini qəbul etmir.

Kərkükdə isə Qəzənfər müəllim İraq türklərinin başqa bir dəyərlı ziyalıyla Əta Tərzibaşıyla görüşdü bizi. Qəzənfər müəllimlə və nümayəndə heyətimizin bir sıra başqa üzvləri ilə birlikdə bu nurani ağsaqqalı evində ziyarət etdik. Mənimçün bu görüşün özəl əhəmiyyəti vardı. Axı hələ çox illər bundan qabaq Rəsul Rza İraq səfərindən böyük bir mənəvi sərvətlə qayıtmışdı, Əta Tərzibaşının tərtib etdiyi üçcildlik xoyratlar kitabını gətirmişdi və bu səfəri haqqında “Uzaq ellərin ya-

xın töhfələri” adlı məqalə yazmışdı. O vaxt gənc araşdırmaçı olan Qəzənfər Paşayevlə birlikdə xoyratları ayrıca kitab şəklində də nəşr etdirmişdilər. Haşiyə olaraq onu da qeyd edim ki, türk dünyası yazarları toplantısında Əta Tərzibaşuya ödənilməsinə təklif etdim və təklifim qəbul olundu. Eşitdiyimə görə, bu ödənilməlik Əta bəyi ömrünün son illərində çox sevindirmişdi.

Sonralar Qəzənfər Paşayev davamlı araşdırmalar nəticəsində Xoyratlar kitabının yeni, daha genişləndirilmiş və əlavələr edilmiş nəşrini hazırladı. Atam da artıq dünyasını dəyişmişdi. Qəzənfər müəllim yanıma gəldi, belə bir kitabı atamın məqaləsini önsöz verməklə çapa hazırladığını bildirdi, buna görə məndən bir növ icazə, ya xeyir-dua almaq istədiyini söylədi. Doğrusu, təəccüb qaldım. Bizim zamanda nadir alicənablıq örnəyi idi bu. Təbii ki, Qəzənfər müəllimə təşəkkür etdim və böyük uğurlar dilədim. Bundan sonra da Qəzənfər müəllim İraq türkmənlərinə marağın

oyanmasında xidməti olan, onların folkloru haqqında ilk soraq verənlərdən Rəsul Rzanın adını daima sayğıyla anır. Bu günlərdə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə dərc olunmuş söhbətində də Rəsul Rzanın bu sahədə etdiklərini unudan, ya unutturmağa çalışanlara atamın xidmətini bir daha xatırladır. Heç kəs heç kəsin yerini dar etmir. Heç kəsin gördüyü işlər başqasınınkına kölgə salmır. Dünyadan gedənlərin əməllərini yaddan çıxarmamaq – ədəbi nəcabətin göstəricisidir. Qəzənfər müəllimin bu rəftarı da həqiqi ziyalıya, alimə xas olan qədirşünaslıq örnəyidir.

Bu gün qan qardaşlarımız İraq türkləri çətin sınaqlar qarşısındadırlar, bu ölkədə də, Suriyada da fəlakət fəlakəti izləyir, silahlı toqquşmalar, partlayışlar, dinc əhalini qıran bombardmanlar hamımızı sarsıdır. Bu ölüm-dirim savaşında İraq türkləri də milli varlıqlarını, mənliklərini, dillərini qorumaq mücadiləsi verirlər. Bizim də ən azı mənəvi borcumuz bu doğmalarımızı, onların problemlərini, dərd-

sərlərini bilmək və bildirmək, ədəbiyyatlarında, o sıradan şifahi yaradıcılıqlarında ifadə olunmuş duyğularını, ağrı-acılarını xalqımıza çatdırmaqdır. Bu müqəddəs vəzifəni böyük alimimiz, Kərkükün Azərbaycanda mənəvi elçisi Qəzənfər Paşayev ləyaqətlə yerinə yetirir. Yazarlar Birliyində İraq-türkman ədəbiyyatı üzrə müşavir vəzifəsinin Qəzənfər Paşayevə həvalə olunması da təsadüfi deyil. Bu yubiley günlərində Qəzənfər müəllimə möhkəm cansağlığı, uzun ömür, gələcək çox-çox illərdə son dərəcə önəmli fəaliyyətini davam etdirməyi diləyirəm. Səksən yaşınız mübarək, əziz Qəzənfər müəllim!

ANAR

HƏYAT DÜŞÜNCƏLƏRİ



*Qəzənfər Paşayevin 80 illik
yubileyi münasibətilə Vaqif Bəhmənlinin
götürdüyü müsahibə*

Şüurlu həyatım boyu cavabını tapmaqda aciz olduğum, ürəyimdə tərəddüd və şübhələrlə götür-qoy etdiyim “alın yazısı”, “tale”, “qismət”, “qəza-vü-qədər”, “yazıya pozu yoxdur” kimi bəşəri problemlərə bu ahıl çağımnda cavab tapdım.

Qəzənfər Paşayev

– Qəzənfər müəllim, sizi yubileyniz münasibəti ilə ürəkdən təbrik edir və maraqlanıram: səksən yaşlı alim özünü necə hiss edir? Təəssüf hissi çoxdur, yoxsa fərəh?

– Mənim ömürnaməmdə fərəh hissi daha çoxdur. Təəssüflənməyə əlimdə elə bir əsas yoxdur. Ona görə ki, görəcəyim işləri görə bilmişəm. Ailə, ev, uşaqlar barədə narahatçılığım olmayıb. Bu yaşı ki, mən qazanmışam, səksənə çatmışam, bununla fəxr eləyirəm. Fəxr eləyirəm ki, bu qədər yaşadım, çox insanlar gördüm, çoxlu sayda dostlarım oldu. Yaşlı nəsiləndən hələ də yaşayan dostlarım var. Bəziləri əbədiyyətə qovuşub. Abbas Zamanov, Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Qasım Qasımzadə, İmamverdi Əbilov, Yavuz Axundlu. Dahi Səməd Vurğunun “Tək məzar” şeiri göz

önünə gəlir. Heç kəsin keçə bilmədiyi sehrli aləmə yaxınlaşdığını duyursan... Bəli, səksən yaş böyük yaşdı. İkinci tərəfdən isə arxaya çevrilib baxanda deyirsən ki, vaxt nə tez gəldi keçdi. Nəriman Həsənzadənin gözəl bir şeiri var: “Şöhrətin sevinci, yaşın kədəri, tərs kimi ikisi bir vaxta düşür”. Səksənin ləzzəti də var. Ləzzəti odur ki, Vaqif Bəhmənli kimi tanınmış bir şair gəlib səndən müsahibə götürür.

– *Elə hadisələr, xatırlamalar varmı, o sizin səkkiz yaşıma qədər baş verib və indiyəcən yadınızda qalıb?*

– İki hadisə yadımdadır. Hər ikisi barədə düşünəndə indinin özündə belə xəcalət çəkirəm. İki məhlə bizdən yuxarıda Süleyman adlı bir qoca yaşayırdı. Nəyə görəsə ona Sulu Süleyman deyirdilər. İndi fikirləşəndə, görürəm ki, o vaxt kəndimizdə əksər adamların ayaması olub. Məsələn, Pışdıllı Mahmud, Seti Oruc, Herher Kərim, Çəkişbaş Məhəmməd, Döy Rəsul, Göygöz Nəbi, Dodu İbrahim, Xaxol İslam, Ağıcırılıq Aslan, Cığalabaş Əli, Yanıq Qurban, Cıvılı Söyün, Dobru Musa və b. Maraqlıdır ki, sonralar

türkologiya ilə məşğul olanda gördüm ki, **pışdı** – boynubükük, **seti** isə ağıldankəm mənasında işlənib. Mənim ayamam isə “Çiçi” olub. Hamı mənə “Çiçi Qəzi” deyirdi. Nə isə... Bir şakərim vardı. Yaxın məhlədə toyuq-cücə, heyvan gö-rəndə daşla, kəltənlə vururdum. Bəzən adamları da xəlvəti vurub qaçırdım. Deyirdim, görüm düzmü nişan alıram. Nişan aldığımı vuranda fəxr eləyirdim. Süleyman kişi gördü ki, kəltən götürmüşəm, onu vuracam, məni qabaqladı: “A çiçi, gəl doğramac ye, arvad təzə düzəldib”. Sevinə-sevinə gedib doğramacı yedim və göz-lənilmədən camı kişinin başına keçirib qaçdım.

İkinci hadisə də yadımdadır.

Maşan oğlu Məhəmməd vardı, kərənti bı-çaqla başımızı qırırdı. O vaxt ülgüc nə oldu-ğunu bilməzdik. Başımızı soxurdu arxa, ovxa-lıyırdı-ovxalıyırdı, bu əməliyyatı elə hazırla-yardı ki, kərənti bıçaqla tükümüzü qazıyanda ağrı-zad bilməzdik. Başımızı qırıb qurtarandan sonra deyirdi ki, baş qırmaq haqqı iki kartof, bir çataxlı soğan elədi, böyüyəndə verərsiniz. Onun bağında yaxşı bar verən ağaclar vardı. Bir dəfə isti havalarıydı. Cavan armud ağacı-

nın üstündə bir dənə iri yetişmiş armud vardı. Armudu dərdim, gətirdim evə. Sən demə, bu ağac ilk dəfə bar verirmiş və ilk bar verən ağacın üstündə cəmi bircə meyvə saxlayırlar. Onu da mən üzmüşəm. Axşamüstü idi. Gördüm Məhəmməd kişi gəlib, bizim həyətdədi. Anama deyir ki, eşitmişəm Qəzənfər mənim bağıma girib, armud qırıb. O ağacın nübar meyvəsidi, bilmək istəyirəm, armud tam yetişib, ya yox. Anam evə girib soruşdu ki, neyləmişən armudu. Dedim çamadana qoymuşam. Çamadan da balacadı, içi də dolu. Armud da elə yekədi ki, çamadanın qapağı qalıb aralı. Anam armudu götürüb utana-utana verdi Məhəmməd kişiyə. O da baxıb armudu qaytaranda anam götürmək istəmədi. Kişi israr elədi ki, inciyərəm, mən eləcə armudun yetişib-yetişmədiyini, böyüklüyünü görmək istəyirdim. And içəndən sonra anam məcbur olub armudu götürdü. Sonra da gəldi mənim yanına, yavaşca dedi ki, belə iş görmək olmaz, gördünmü, kişinin yanında necə biabır oldum. Peşman olmuşdum. Ağılıma gələn o oldu ki, o, mənim başımı qırxır, mən isə onun bağından

oğurluq edirəm. Çox dəcəl olmuşam. Bir hadisəni də xatırlayıram. Bu, bir az sonrakı yaşlarımda olub. Dördüncü sinifdə oxuyurdum. Tutun təzə-təzə yetişən vaxtlarıydı. İydə ağacı da çiçəkləmişdi. Eyvanımızın qabağında sığırçın balalamışdı. Yuvada beş balası varıydı. Ana sığırçın gəlib qondu iydə ağacına. Mən də əlimdə quşvuran (raqatka), durub gözləyirəm. Sığırçın mənə baxır, onu vurdum saldım yerə. Öldü. Sığırçının beş balası bir gün axşama qədər çıxıra-çığıra qaldı. Səhərisi gün hamısı yuvadan bir-bir düşüb öldü. Bir qədər sonra bərk xəstələndim. Ölümçül vəziyyətdə məni xəstəxanaya çatdırdılar. Bir neçə gün çox ağır vəziyyətdə oldum. Həmən günlərdə yuxuda gördüm ki, ağ saqqallı, ağ saçlı nurani bir qoca durub başımın üstündə. Əlində də qılnc. Deyir ki, bu balanı öldürməyə gəlmişəm. Çox qəribədi, eşidirəm, görürəm, bilirəm ki, məni öldürəcək, amma qorxu hissi yoxdu. Əksinə, sevinirəm. Bir sinif müəllimim vardı. Əsgər Məmmədov. Birdən peyda oldu. Qocaya dedi ki, babası, bu, yaxşı oxuyan uşaqdı, sinifdə birincidi. Yazdığı inşa rayonda birinci yeri tutub,

indi də Bakıya göndərilər. Nurani qoca müəlimi dinlədi, sonra da qayıtdı ki, yaxşı, onda qoy yaşasın. Elə bunu deyən kimi divarın dibində bir çuval duz əmələ gəlmişdi. Qoca əlindəki qılıncı çaldı çuvala, qılınc küpünə qədər duza batdı. Bu yuxunu heç vaxt unutmadım. Böyüyəndə başa düşdüm ki, o, mənim ruhumu verib. O yuxu hadisəsi hamımıza elə təsir eləmişdi ki, dörd qardaş heç birimiz sonralar toyuq başı belə kəsmədik, qarışqaya belə toxunmadıq. İndi də uşaqlar bir quşa daş atanda deyirəm ki, eləməyin, xəstələnib ölərsiniz.

– Yenidən doğulmaq və bu qədər zəhmətlərə təkrarən qatlaşmaq, sarsıntılar keçirmək, təbii ki, təkrarən uğurlar qazanmaq istərdinizmi?

– Mən həyatımdan narazı qalmamışam. Bircə dəfə bərk qorxmuşam. Atam əsgərlikdən qayıdan kimi onu göndərdilər Türkmənistan, Neftdağa. Orada neft tapmışdılar. İşçi qüvvəsi lazım imiş. Bu, Stalinin əmri idi. Yəqin buna görə idi ki, anam çox əsəbi olmuşdu, balaca bir səhv eləyən kimi bizi cəzalandırırdı.

Quzularımız vardı, onları otarırdım, birdən canavar gəldi, quzunun birini apardı. Qorxudan bütün günü ağladım ki, anam məni öldürəcək. Anam bu əhvalatdan sonra, əksinə, gəldi məni qucaqlayıb öpdü, sığalladı. Dedi ki, Allaha şükür olsun, salamatsan, canavar sənə də xətər yetirə bilərdi. O vaxta qədər mən ana şəfqətinin nə olduğunu hiss eləməmişdim. Dünyada səhvsiz insan yoxdur. Amma elə böyük səhvlərim olmayıb ki, bu gün ona görə xəcalət çəkim. Həyatımı insan kimi yaşamışam. Biz Gəncənin 60 kilometrliyində yaşayırdıq. Orada da ali məktəb vardı, gedib oxuya bilərdim. Cavanlıqda adam bir başqa olur. Mehdi Hüseynin “Abşeron” romanını oxuyandan sonra xəyalımda əsərin qəhrəmanı Tahirin həyatını yaşamağa başladım. Onun gəzdiyi yerləri görmək xəyalı məni Bakıya gətirdi. Mən həyatımda yaxşı nə varsa, bu şəhərdə tapdım. Sevgimi də. Tale böyük məsələdi. Dördüncü kursda idim. Rus dilini yaxşı bilənləri seçib tərcüməçi kimi xarici ölkələrə göndərirdilər. Mən də rus dilini uşaqlıqdan bilirdim. Bu,

necə olub? Anamın vəfatından sonra atam bir rus qadını gətirdi. Bu həməən qadın idi ki, atamı müharibə vaxtı ölümdən xilas eləmişdi. Qadın atamdan cavan idi. 1950-ci ildə atam rus qadını ilə evləndi. Ondan bir qardaşım oldu. O qadın bizə rus dilini öyrətədi. İşə bax ki, fələk qapını bir yandan bağlayanda o biri yandan açmış. Elə rus dilini bildiyimə görə institutu bitirən kimi mənəi göndərdilər xaricdə tərcüməçi işləməyə. Mənim ciddi həyatım, fəaliyyətim bundan sonra başladı. Yəni analığım həyatımda əsas rol oynadı. Onu da deyim ki, taleyimdə ikinci, həm də müstəsna rolu Rəsul Rza oynayıb.

Üç dost İndoneziyanı seçmişdik. Lakin mən Rəsul Rzanın “Uzaq ellərin yaxın töhfələri” məqaləsini oxuyandan sonra İraqa getmək qərarına gəldim. Altı aydan sonra İndoneziyada çevriliş oldu. Dostlarım Zöhrab Əliyev və Qəzənfər Məmmədov geri qayıtdılar. Həm də əliboş. Mən isə altı il sonra Azərbaycana zəngin ədəbi xəzinə ilə döndüm. Ancaq xaricə getməmişdən əvvəl bir hadisə oldu. 1960-cı il

idi. Bizim institutda Süleyman Rəhimovun 60 illiyi qeyd olunurdu. Təntənəli şəkildə. Özü gəlmişdi. Rəsul Rza, Nəbi Xəzri də tədbirdə iştirak eləyirdi. Tələbəlik illərində ictimai işlərdə kifayət qədər fəallıq göstərirdim. Yazırdım, pozurdum, tərcümələrim çıxırdı. Cəfər Cabbarlının "Firuzə" hekayəsini, Abdulla Şaiqin "Məktub yetişmədi" sini ingilis dilinə çevirmişdim. Yəni tələbəlikdə səmərəli çalışırdım. Burada da tələbələr adından mən danışırsam olurdum. Çıxış eləyəndə onu da dedim ki, 1947-ci ildə dayım oğlu İsfəndiyara deyirdim ki, "Saçlı" dan mənə oxu, yağ, pendir payımı sənə verəcəm (İsfəndiyar indi sağdı, təqaüddədi, polkovnikdi). Bunu deyəndə Nəbi Xəzri qayıtdı ki, ə, nə danışırsan, "Saçlı" 48-də çap olunub. Dedim ki, xeyr, "Saçlı" ilk dəfə 44-də çapdan çıxıb. Oyan-buyan, mübahisə başlayanda Süleyman müəllim qayıtdı ki, ay Nəbi, sən Moskvada, Leninqradda oxumusan o vədələr, bu balam düz deyir. Mən də bir az qürrələndim. Rəsul Rza dedi ki, bu oğlandan nəsə çıxacaq. Zal da bərk alqışladı. Qismətə baxın, bu hadi-

sədən düz səkkiz il sonra 1968-ci ildə Rəsul Rza ilə müştərək “Kərkük bayatları” kitabımız işıq üzü gördü. İndi ömür keçib, gün keçib gəlib bu yaşa çatmışam, hələ də tərəddüddəyəm ki, Rəsul Rzanın elədiyini eləyə bilərdimmi, gənc, təcrübəsiz biri ilə kitabımın çıxmasına razı olardımı, bilmirəm. Təsəvvür eləyirsinizmi, sovet hökumətinin qılıncının dalı, qabağı kəsən bir vaxtda Rəsul Rza bu böyüklüyü elədi. Adım kitabda onun adı ilə qoşa getdi. Həqiqətən də, o böyük ürəkli adam mənim həyatımda, sonrakı yaradıcılıq uğurlarımda müstəsna rol oynadı. Bu günlərdə “Ədəbiyyat qəzeti”ndə onun haqqında “Həyatımda müstəsna rol oynamış iki şəxsiyyətdən biri” adlı yazı yazdım. Ehtiram əlaməti olaraq məqalənin altında heç bir titul göstərmədim, sadəcə “Beynəlxalq Rəsul Rza mükafatı laureatı Qəzənfər Paşayev” yazdım. Uzun sözün qıtası, yenidən dünyaya gəlsəm, elə indiki həyatımı təmənna edərdim.

– Bir kəndin, bir evin içində kimin şüurlü, kimin şüursuz olduğunu müəyyən etmək

çətin olduğu halda, yer üzündəki şüurlu və şüursuzların statistikasını aparmaq müşkil bir məsələdir. Ortada olan zəhmət və yekunlarınız göstərir ki, siz şüurlu həyat yaşamısınız. İlk dəfə nə zaman hiss elədiniz ki, siz şüurlu insansınız və məqsədiniz var?

– Əvvəla, onu deyim ki, şüursuz insan olmur. Baxır dərəcəsinə. Gərək ağılla tərپənəsən. Bu da Allah vergisidi. Ağıldı, müdrilikdi, bunlar ilahidən gəlir. Desəm ki, əldə elədiklərimi yalnız oxumaqla qazandım, doğru olmaz. Müdrikliyi yalnız oxumaqla artırmaq, cilalamaq olar. Bəzən görürsən cavan bir adam bütöv bir nəslə ağsaqqallıq eləyir. Bu, ilahidən gələndi.

1963-cü il idi, bir neçə ay idi İraqda işləyirdim. Çevriliş oldu. Prezident Əbdül Kərim Qasımı öldürdülər. Əbdül Salam Arif hakimiyyətə gəldi. Babilin yanında, Bağdadın yüz kilometrliyində Hilla şəhərində çalışırıq. İgtisaş başlayandan sonra bizə olan münasibət tamam dəyişdi. O vaxt Amerika, İngiltərə ilə münasibət möhkəm idi. Su idarəsinin rəisi var-

dı, çox sözükeçən adam sayılırdı – mister Əla. Moskvadan gələn Zamorin elmlər namizədi idi və o vaxtlar bu qiymətli titullar idi. Məsələn, kabinetlərin qapısına, kitablara belə yazılırdı: dosent filankəs. Zamorin də buna görə özünü hamıdan yüksək tuturdu. Getdik mister Əlanın yanına ki, bizə filan xəritə lazımdı. Əla dedi ki, baxarıq, varsa, sizə xəbər eləyərək. Həmən xəritə mister Əlanın başının üstündən asılmışdı. Zamorin bir qədər əsəbi şəkildə əlinin işarəsi ilə xəritəni göstərərək qayıtdı ki, yalan deyir. Xəritə odur. Onun fikrini mister Əlaya yumşaldaraq tərcümə elədim ki, mister Əla, Zamorin deyir ki, deyəsən, bizə lazım olan xəritə burda var. Amma mister Zamorinin səs tonundan, üzünün ifadəsindən, barmağı ilə xəritəni göstərməsindən onun etirazını anlamışdı. Acıqlı-acıqlı dedi ki, çıxın bayıra. Çıxıb getdik. Aradan bir-iki saat keçməmiş bizi çağırtdılar Bağdadada, səfirliyə. Soruşdular ki, nə məsələdi, nə baş verib. Hadisəni olduğu kimi danışdım. Zamorin nə dedi, mən necə tərcümə elədim. Sonra mister Əlaya zəng vurub so-

ruşdular ki, tərcüməçi sizə nə deyib. O da mənim dediyimi təsdiqlədi. Məsələ qaldırıldı, Zamorin 24 saat ərzində ölkədən çıxarılısın. Zamorini qaytardılar Moskvaya, mən qalıb işlədim. Doğrudan da, tale, qismət, bəxt böyük məsələdi. Həqiqəti də deyəndə gərək ağılla hərəkət eləyəsən. Yalan danışmağın da yeri var. Əgər bir adamın taleyi həll olunursa, boyun vurulacaqsa, övladlarının çörəyi kəsiləcəksə, o halda yalan danışib onu xilas etmək olar. Buna müqəddəs yalan deyirlər. Bu müqəddəs yalan ifadəsi bir çox xalqlarda var. Adam bəzən çətin məqamda yalan danışmağa məcbur olur. Əslində, həqiqəti söyləmək ən doğrusudur. Şüurlu-şüursuz məsələsi ənənəylə bağlıdır. Əgər xalq bütövlükdə şüursuz cəmiyyətdə yaşayırsa, o yüksək səviyyəyə gəlib çata bilməz. Bu, nə ilə bağlıdır? Belə deyirlər ki, bir xalq üçün birinci təhlükə odur ki, qınına qapanıb ordan çıxmasın. Bir də var qınından çıxasan, amma onu bəyənməyəsən. Bəzən yolda sürücülərin maşın sürməyinə fikir verirəm, bəzi insanların hərəkətlərinə ba-

xıram, deyirəm, ilahi, görəsən, şüurlu insan cərgəsinə qoşulmaq üçün bunlara nə qədər zaman lazımdır? Bu qənaətə gəlirəm ki, heç yüz il də bəs eləməz. Bəzən şüursuzları mühit özü yetişdirir. Ərəb aləmi niyə bu gündədi? Ömrümün altı ildən çoxunu ən uzaq ulduzuna, ən kiçik daşına qədər dinlə bağlı bir ölkədə keçirmişəm. 1997-ci ildə Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin elmi-dini şurası yarandı. Həmin vaxtdan o şuranın üzvüyəm. Şeyxin bütün yüksək səviyyəli yığıncaqlarında iştirak eləyirəm. Bu, elə-belə deyil ki. Gərək hər şeyə şüurla yanaşasan. Din də bir şüurdur. Orada olduğum müddətdə, ateist bir dövlətdən gedən gənc bir adam tərcüməsini eləyər, pulunu qazanar, heç dinlə maraqlanmazdı. Deməyim odur ki, islam fəlsəfəsinə göstərdiyim maraq, hazırkı intellektimə yeni bir şüur qatı əlavə eləyib. Yəqin siz də bilirsiniz, hər il Ramazan ayında böyük iftar süfrəsi açılır, ölkə prezidenti gəlir. Bayram münasibəti ilə hamımızı təbrik edir, sonra uğurlarımızdan, kəm-kəsirimizdən, beynəlxalq aləmdə gedən

proseslərdən söz açır. Mən şahidi olmuşam ki, ərəb ölkələrində bəzi din xadimləri xalqı xurafatda, cəhalətdə saxlamağa çalışır ki, onları idarə eləmək asan olsun. Şeyxülislamın fəaliyyətinin 25 illiyində bir məqalə yazdım. Mən çox din xadimləri tanıyıram. Amma Şeyxülislam qədər cəhalətdən, mövhumatdan, xurafatdan uzaq yüksək vəzifəli din xadimi görməmişəm. Ərəb aləmində şüursuzluq döyüş vaxtı silahı yerə qoyub namaz qılmaqdır. Başına od yağır, azan vaxtı silahı atıb başlayır namaz qılmağa. 2007-ci ildə Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinin xətti ilə Səudiyyə Ərəbistanına getmişdik. Nazir Əbülfəs Qarayev də bizimlə idi, onun müavini Ədalət Vəliyev də. Ciddə şəhərində küçədə əmniyyət keşikçiləri bir cavanı kötəkləyir ki, namaz vaxtı niyə küçədəsən. Cavan da izah eləməyə çalışır ki, evimin yanındayam, gedirəm namazımı qılmağa. Kimdi onu dinləyən, vur ki, vurasan. Mən bu hadisənin canlı şahidiyəm. Ərəb aləmində şüursuzluq, nadanlıq baş alıb gedir. Qətər məsələsi elə-belə deyil. Məqsəd onsuz

da parçalanmış islam dünyasını daha da parçalamaqdı. Şüur olmadığı üçün onlar buna gedirlər. *Dünyanın dərki üçün dörd mərhələ var. Birincisi, şəriət, ikincisi, təriqət (elm), üçüncüsü, mərifət, dördüncüsü, həqiqətdir.* Bunlar böyük mənada dərək eləyənlər, kamillər üçündür. Mən şəriəti keçmişəm, təriqəti keçmişəm, mərifətə gəlib çata bilsək, böyük işdir. Həqiqət isə, demək olar ki, əlçatmazdır. Onu dərək etmək yalnız və yalnız insanın şüurlu təfəkkürü, müdrikliyi ilə bağlı ola bilər. Əslində, mən şüurlu həyatı səkkizinci sinifdən dərək eləməyə başlamışam. Səkkizinci sinifdə oxuyanda tarixə çox maraq göstərirdim. Keçdiyim dərsləri mükəmməl öyrənməklə bərabər, keçmədiklərimi də oxuyub icmal tuturdum. Tarix müəllimlərim vardı. Ziyad müəllim, İlyas müəllim. Onlar da tarixə həvəsli olduğumu görüb əlavə kitablar verirdilər mənə. Həyatım boyunca iki mənbənin konspektini tutmuşam. Biri orta məktəbdə oxuyanda tarixlə bağlı vacib bildiyim məqamları qeyd eləməyimdi, ikincisi, sırf ədəbiyyatla bağlıdı. Niyəsini bilmirdim, amma xoşuma

gələn əsərləri, fraqmentləri konspektləşdirirdim. Nəticəsi də oldu. Yəqin bu məsələdə ədəbiyyatdan dərs deyən Əliş Əyyubovun rolu böyük olub. Nizami və Səməd Vurğunun əzbər bilirdi. Əliş müəllimin dərslərini səbirsizliklə gözləyirdik. Qarşıma məqsəd qoymuşdum. Tarix fakültəsini seçmişdim. 1956-cı ildə gəlmişdim Bakıya, sənədlərimi verdim universitetin tarix fakültəsinə. 368 gənc sənəd vermişdi. Sona cəmi 27 nəfər qaldı. Mənə sual verdilər ki, Buz döyüşü harda və nə vaxt olub? Başladım əhatəli şəkildə iki il əvvəldən danışmağa. Dörd yazdılar, dedilər ki, biz sənə bir sual vermişdik, sən iki suala cavab verdin. Kənddən gəlmiş uşaq idim. Bilmirdim ki, şikayət eləyə, komissiya qarşısında yoxlamadan keçə bilərəm. Bunları bilmirdim, başa salan da olmadı. Məni universitetə şərti qəbul elədilər. Nə idi bu? Yanvara qədər təqaüd almayacaqdım, yataqxanada yerim olmayacaqdı. Baxdım ki, bu şərtlər altında oxumağım mümkün deyil, sənədlərimi alıb qayıtdım kəndə. Rus dilini yaxşı bildiyimə görə ingilis dilini də yaxşı oxumuşdum. Kəndə

qayıdandan sora ingilis dili müəllimim Məryəm xanım (Biləcəridən idi) dedi ki, indi bu dilə tələbat çoxdu, sən də dil öyrənmək qabiliyyətin yaxşıdı, niyə gedib ingilis dili fakültəsinə girmirsən? Bu da belə oldu. Tale elə gətirdi ki, tarix fənnini seçməyimə baxmayaraq, tamam başqa istiqamətə yönəldim. Qismət belə imiş.

– Orta məktəbdə, hamı kimi, yəqin sizin də ilk sevginiz olub. Necə oldu sevdiniz?

– Heç özüm də bilmirəm necə oldu. Sınıfimizdə Elşad adlı bir qız var idi. Əla oxuyurdu. Həm özü gözəl idi, həm də xasiyyəti gözəl idi. Görünən bir nöqsanı vardı. Bir əlində altı barmağı vardı. Lakin bir dəfə də olsun kiminsə “altıbarmaq Elşad” dediyini eşitmədim. Mənimlə bir partada oturan Arif Məmmədov da, xüsusən də Elşadın əmisi oğlu Qiyas Zeynalov qızı dəlicəsinə sevirdi. Onun şəninə şeirlər yazırdı. Mən isə sevgimi gizlədirdim. Fikirləşirdim ki, mənə sevməz. Çünki Novruz bayramı vaxtı tonqalın üstündən hoppananda tonqala düşmüşdüm. Çənəmin aşağısında yanıq yeri qalmışdı. Nə isə...

O vaxtlar filmləri rayondan gətirib axşamlar klubda göstərirdilər. Elanda “müharibəlidir” yazanda bütün kənd camaatı kluba gələrdi. Kino göstərən gözəl bir oğlan idi. Hamı da onun xətrini çox istəyirdi. Elşadın qardaşı Şəmşədlə dostluq edirdi. Bir gün eşitdik ki, həmin güləruz oğlan Elşadı istəyir. Sonra nə oldu bilmirəm. Bir gün bibim oğlu Qiyas Axundovla dəmiryolu vağzalının yaxınlığında yaşayan qayınatasıgilə getmişdik. Həyətdə təsadüfən Elşad və orta məktəbdə bizimlə birgə oxuyan Sevil Sadıxova ilə rastlaşdım. Həmin mehriban Elşad idi. Çox səmimi görüşdük. “Kaş orta məktəbdə oxuduğumuz illər olaydı”, – dedi. Gözəlliyindən əsər-əlamət qalmamışdı. Adamı məftun edən cazibəli baxışların yerini qəm, qüssə, kədər tutmuşdu. Aradan çox keçmədi. Bir gün Qiyas müəllim mənə xəbər verdi ki, Elşad intihar edib. Beləcə uşaqlıq məhəbbətim açıqlanmamış qaldı. Kim bilir, bəlkə də, elə belə yaxşı olub. Lakin sonralar da uzun müddət şıltaq, mehriban, güləruz Elşadın surəti gözlərim önündən çəkilmədi.

– *Qayıdaq doğma kəndinizə, niyə ora Düzqırıxlı adlanır və Düzqırıxlı sizə görə nədir? Nələr danışıqlar oralarda, nələr eşitmisiniz?*

– Əslində, bu “qırıqlı” dı. Biz Kürün qırağında yaşamışıq. XX əsrin əvvəlində Kür qırağından gəlmişik Tovuzun Aran hissəsinə, dəmir yolunun qırağına. Tiflisə gedən şose də bizim kəndin yanından keçir. Yəni kənd əslində, Düzqırıxlıdı. Burada başqa bir məqam da var. “Qırıqlı” böyük bir tayfadır. Bununla da müəyyən bağlılığı ola bilər. Çünki “Düzqırıxlı” da deyən var, “Düzqırıxlı” da. Bir kəndimiz də var rayonda, adına Dönük Qırıqlı deyirlər. Bu kənd Əhmədli nəslindəndir. Əhməd bəy olub, gedib bizim kənddən 2-3 kilometr aralıda məskən salıb. Sonra da yavaş-yavaş kənd əmələ gəlib. Adını da qoyublar Dönük Qırıqlı, çünki dönük çıxıblar. Uzun müddət sovetlik bir olub. Mənə görə Düzqırıxlı yalnız yaşayış məskəni deyil, böyük bir dünyadı. Atamın sağlığında elə hey can atırdım kəndə. İki ayda bir, üç ayda bir gedirdim. Sonra da qardaş-

bacı aralandı, hərə bir yana düşdü. Kənddə bircə bacım qaldı. Belə-belə get-gəl azaldı. Təbii ki, ora mənim pərvazlandığım, dünyaya ayaq açdığım bir yerdi.

Müharibədən sonrakı illərdə, 51-52-də dolanışiq çox çətin idi. Müharibə vaxtı camaatın olan-qalanını götürüb aparmışdılar. Yükdən yorğanın yununu çəkirdilər. Guya ki, Azərbaycan müharibədən çıxmayıb, guya bizim ehtiyacımız yox idi. Halbuki adicə yavan çörək sarıdan çox əziyyət çəkirdik. Bir az diribaş adamlar gedib Gəncədən çörək alıb gətirirdi, satırdı. Eyni əziyyəti biz də yaşayırdıq. Həmin ağır vaxtlarda birdən yadıma düşdü ki, axı bizim də Gəncədə tanışlarımız var. Hümbətəli kişiylə Pərzad xala. Getdim tapdım onları, müharibə vaxtı anamın çox yaxşılığı dəymişdi onlara. Sağ olsunlar, dar ayaqda mənə kömək elədilər. Deməli, səhər saat dörddən adamlar sətərə durub çörəyin gəlməyini gözləyir. Gecə yatmırıq, adambaşı iki çörək verirlər. Hümbətəli kişi, Pərzad xala və mən üçümüz dururuq sırada, altı çörəyi alıram, qayıdırəm kəndə.

Kəndin girəcəyində iri bir tut ağacı vardı, çörək satanlar otururdu onun kölgəsində, camaat da gəlib alırdı. Birinci mənim çörəyimi alırdılar. Öz aralarında belə sözləşiblər, hətta qarğış da eləyiblər ki, Paşa oğlu Məhəmmədin oğlunun çörəyi qurtarmamış bir adamdan çörək alana Allah lənət eləsin. Mən böyüdüm, yaşa doldum, ağılım kəsdi, Allah da imkan verdi ta yetmiş yaşa qədər kənddə elə bir xeyir-şər yeri olmadı ki, ora getməyim. Yaşlaşandan sonra bir az gediş-gəliş çətinləşdi. Böyük qardaşım Müzəffərdən xahiş etmişdim, xeyirdə-şərdə yerimə pul yazdırsın. Yas yerinə kənd adamı 10-15 manat verəndə mən əlli manat verirdim. Özü də kəndə getdimmi, tay bu qohumun, bu qardaşın evidi deyib ora düşmürəm. Kəndi gəzib dolanıram, yorulanda hər hansı qapını açıb bir stəkan çayların içirəm. Bu təkcə mənə olan hörmət deyil. Nəslimizə, ailəmizə hörmət var o kənddə.

Atam adi adam olub. Qəribə xasiyyəti var idi. Kitabı vardı, kənddə, kolxozda kim hansı işi görürdüsə, onun qeydiyyatını, haqq-hesa-

bını aparırdı eləcə könüllü. Ömrü boyu kənddə hesabdar işləyib. İllər sonra o kitabın əsasında camaata pensiya təyin olundu.

Atam müharibə vaxtı gedir düşür İsveçrəyə. Bir bankirin mal-heyvanına qulluq eləyir. Heyvanların yatdığı yerdə balaca bir otaqda qalırmiş atam. Bir gün bankirin oğlu ağacın dibində oturub hesab dərslərini yazırmış. Atam da kənardan göz qoyur ki, uşaq hesab-misalını düz eləmir. Dəftəri alır, oğlanın səhvlərini düzəldir. Çox gözəl xətti vardı, muncuq kimi yazardı. Axşam bankir məsələdən xəbər tutur, malabaxanın yazı-pozusuna heyrlənir. Tapşır ki, onun kimliyini, nə işin sahibi olduğunu öyrənsinlər. Kişini yuyundurub, çimizdirib, səliqəyə salıb gətirirlər ev sahibinin yanına. Atamın danışıqı, davranışı çox xoşuna gəlir, özü yaşadığı evdə birinci qatda atama da bir otaq ayırtdırır. SSRİ-yə qayıtmaq vaxtı çatanda ona həmişəlik qalmağı təklif eləyir. Subay bir bacısı varmış evdə. Deyir bacımla evlən, burda rahat yaşa. Atam deyir ki, qala bilmərəm, ailəm, dörd uşağım illərdi yolumu gözləyir. Atam yola çı-

xana yaxın bankir alt qatında gizli yeri olan bir çamadan düzəltdirir. Oraya bir sıra çox bahalı, üst qata isə sıra ilə nisbətən ucuz saat yığırlar. Bankir deyir ki, bu, bizdən hədiyyədi, apar, ailənə lazım olar. Yolda səni saxlayan olsa, üstdəki saatlardan verib keçib gedərsən, amma altdakıları bildirmə. Atam gəldi çıxdı. Gələndən sonra da ölənə qədər hesabdar işlədi. Heç haranı bitirməmişdi ha. Kəndimiz ayrı-ayrı basanaqlardan ibarət idi. Hamı atama hörmət eləyirdi, ona çox inanırdı camaat. Sovxoz direktoru təsərrüfatın bütün açarlarını ona etibar eləyirdi. Vicdanlı adamdı. Bizə öyüd-nəsihət verəndə deyirdi ki, içki də için, gəzin də, istəsəniz papiros da çəkin, yeri gələndə fit də çalın, ancaq iki şeyi qətiyyən eləməyin. Birinci qumardan uzaq durun, ikinci də o qırmızı şeydən yığmayın. Dedi ki kimi deyirəm ha. Qırmızı şey qızıla deyirdi. Rəhmətlik babamın çoxlu qızılı olub. Biz bunun nəticəsini müharibədən sonra gördük. Özüm şahidiyəm. Bizim əslimiz Ərdəbil tərəfdəndi. Qohumlarımız Gəncədə yaşayırdı. Gəncəyə xəbər gəlir ki, Nikolay taxtdan düşüb. O vaxt çervon var imiş,

yüzlük. Qızıldan bir az baha imiş. Babamı aldadırlar, qızılı dəyişir çervona. Əl damımız varıydı, onu sökəndə bir çuvala yaxın çervon çıxdı onun divarından. Çervon da nə çervon, nə cırılır, nə yanır. Gör bir pulu nə keyfiyyətdə buraxırlarmış. Külək o pulu hara gəldi dağıdırdı. Bunu gözlərimlə görəndən sonra başa düşdüm ki, atam bizə niyə elə deyirmiş. Onun nəsihətinə əməl elədim, qızıla baş qoşmadım. Heç həyat yoldaşıma da əməlli-başlı qızıl, zinət almamışam. Qardaşlardan heç birimiz qumar nədi bilmədik. Qumarxana barədə təsəvvürüm belə yoxdur, çünki heç vaxt ora girməmişəm.

– İndi böyük babasınız, Mehın adlı nəticəniz var. Baba da babasız deyil. Atanız Məhəmməd kişiyə qədər nəsil şəcərənizi anlada bilərsinizmi?

– Hacı Mustafalar nəslindənəm. Dediymim kimi, onlar Ərdəbildən gəlirlər. Bir qismi Gəncədə binə tutub. Babam heyvandarlıqla, torpaqla məşğul imiş. Mülkədar olub. Kəndimizdə öz əcəliylə dünyasını dəyişən yeganə mülkədar-

dır. Paşa kişi. Kim qapısına borca gəlsə, əliboş qayıtmazmış. Payızda məhsul yığılan vaxtı gətirib borcunu ödəyəmişlər. Amma borcu vaxtında qaytarmayan adama bir də heç nə vermirmiş, pulu da almazmış. 1918-ci ildə kəndimizdə məktəb tikiləndə çox kömək eləyib. Mən həmən məktəbi bitirmişəm. Bir gün babam yolla gedəndə görür ki, milis bir dəstə adam aparır. Soruşur ki, nədi, a bala, hara aparırlar sizi? Biri cavab verir ki, bizi Tovuzla milisə aparırlar, həbs eliyəcəklər. Deyir, niyə? Deyir, könüllü vergini vermədiyimizə görə. Milislərdən soruşur ki, a bala, könüllü nədi, həbs nədi? Bu, nə olan şeydi belə? Bəs, bu könüllü vergi nə qədərdir? Deyirlər ki, bəs filan qədər. Babam pul kisəsini çıxardır, könüllü vergini ödəyir, adamları buraxdırır. Mülkədar olmağına baxmayaraq, heç kimi incitməyib, hamıya kömək eləyib.

Bir suçu Abbas kişi vardı kənddə (sonra qonşu olduq. Əmim qızını oğluna aldı). Bir gün soyuq havada gedir 50 hektar sahənin müəyyən hissəsini sulayır, gəlir babama deyir ki, bəs sahəni suvarıb qurtardım. O vaxt da indiki kimi

çəkmə-zad nə gəzirdi. Babam nənəmə deyir ki, tez Abbasa yumşaq bir yemək ver, isti-isti yesin, canı qızıqsın. Mütəkkəni də qoy peçin yanına bir az dincəlsin. İsti peçin böyründə mütəkkəyə dirsəklənən Abbas kişini yuxu aparır. Oyanandan sonra babam deyir ki, bəxtəvər başına, xoş halına, ay Abbas. Abbas babamın sözündən bir az alınır, fikirləşir ki, bu qədər zülmün qabağında bu kişi niyə mənə bəxtəvərlik oxuyur. Babam da arif adamdı, onu çox intizarda saxlamır. Deyir ki, sənə nə var ki, gedirsən çətin də olsa işini görüb qayıdırsan, başını yastığa qoyub yatırsan. Mən yatammıram, ay Abbas. Gecələr aranı dağa aparıram, dağı arana gətirirəm. Deyirəm, sürü filan yerdədi, görəsən, nə oldu, otun-alafın dərđini çəkirəm. Çoban xəstələnir, gələmmir, fikirləşirəm ki, onu kim əvəz eliyəcək. Sən bilmirsən, bu dünyada nə çətinliklər var, ay Abbas. Babam 1934-cü ildə ölüb, öz əcəliylə.

Ana tərəfim Xasməmmədlilər nəslindəndir. Şimali Qafqazdan gəlirlər. Onlara dərvişlər deyirlərmiş. Ən kiçik İsrafil dayımı dərviş deyə çağırırdılar. Kəndimizdə Xasıyevlər kimi tanı-

nırlar. Həmzə babamı görmədim. Nazanı nənəm XX əsrin 60-cı illərində öldü.

– *Atanızı necə xatırlayırsınız? O nə xasiyyəttdə adam olub?*

– Həddən artıq mülayim və müdrik adam idi. Xam torpaqlar məsələsi başlayanda böyük qardaşımı əsgərlikdən birbaşa göndərdilər ora. Qardaşım Belorusiyada əsgərlik çəkirdi, şofer idi. Xam torpaqlardan tez-tez məktub yazırdı. Bir dəfə yazdı ki, mənə əlcək veriblər, gələndə sənə gətirəcəm. Bir dəfə yazdı ki, stolüstü saat verdilər. Bir gün də yazdı ki, mənə təzə kostyum verdilər. Bir məktubda isə yazdı ki, qağama denən, məsləhət görsə, bir-iki il qalım burda, özümü tutum, sonra gəlim. Dedim, ay qağa, qardaşım belə yazıb, nədi məsləhətin? Qayıtdı ki, özün nə istiyirsən yaz, axırda da bir-iki sətir yazmalıq mənə yer saxla. İndi mən yazıram, bu da gözünün altıyla baxır. Vərəqin axırına çatacatda dedi ki, indi yaz: “Ora yaxşı torpaq olsaydı, indiyəcən xam qalmazdı. Çıxsın gəlsin”.

O vədələr bizim kənddə xeyir-şər olanda yeməyi iki adama bir qabda verirlərmiş. Atam

təmizkar, səliqəli adam idi. Toya, yasa gedəndə evdən özünə balaca boşqab apararmış, deyərmiş ki, nə bilim yanıma kim düşəcək, bəlkə, cavan uşaq olacaq, mən onunla bir qabda nətəri yeyim. Boşqabın göndərərmiş aşbaza ki, payına düşən tikə-para nədisə öz qabına çəksin. Beləliklə, o adəti atam aradan qaldırdı.

Biz dörd qardaş olmuşuq. Bir qardaşım rus qadından doğulandı. Adını Nikolay qoymuşdular. Anası onu sünnət elətdirməyə qoymurdu. İnstituta girəndə bu bir həftə yoxa çıxdı. Sən demə, həkimə gedib özünü sünnət elətdirib. İndi iki oğlu, bir qızı var. Həsən, İbrahim, qız da Şəhla.

– Körpə yaşlardan anasız böyümək nə deməkdir? Ana xatirəsini, ana varlığının anlamını olduğu kimi sizin dilinizdən eşitmək istərdim.

– 1956-cı ildə ki, universitetin tarix fakültəsində xüsusi şərtlərlə oxumaq imkanım olmadı, qayıtdım kəndə. 1955-ci ildən artıq bizim kənddə radio qovşağı varıydı, evlərin də hamısına balaca radio cihazları quraşdırılmışdı. Evin

arxasında dayanmışdım, birdən radioda Şövkət Ələkbərova oxumağa başladı. Səməd Vurğunun “Məni dəryada qərq etsə də zaman” sözlərini eşidəndə məni dəli bir ağlamaq tutdu. Hönkürtü ilə ağladım. Ürəyimdən keçdi ki, indi anam sağ olsaydı, mən də universitetdə oxuyardım. Anamla bağlı xatirələrim kədərlidi. Atam hərdən yuxuma girir. Hər dəfə də xeyir tapıram. Bir dəfə də yuxuda oğlum – Muradı tapşırıb mənə ki, onu qoru. Anamı yuxuda heç görmürəm. Bilmirəm, necə oldusa anamın qəbrinin yerin itirdik. Anamla bağlı qəlbimdə bir qübar, nisgil, bir təəssüf qaldı. Bəlkə də, bu yanğını söndürməklə bağlıdı ki, imkansız qohumlarımların qəbrinin üstünü düzəltmişəm. Nazanı nənəmin qəbrini, dayım arvadı Zərifə bibimin qəbrini, o dayım arvadı ki, oxumağa gedəndə mənə bir köynək almışdı, cibimə bir az pul qoymuşdu. İsrafil dayım həmişə pul qazanan olub. Amma yaman da qəribə adamıydı, hamıya əl tutardı. Özü də həmişə dövlətin pulunu xərclədiyinə görə tutulardı. Tələbə idim. Amerika səfirliyinin binasının yerində o vaxt Ağciyər

Xəstəlikləri Mərkəzi yerləşirdi. Eşitdim ki, Zərifə mamam, yəni bibim (biz tərəflərdə bibiyə mama deyirlər) ağır xəstədi, orda yatır. Getdim bunun yanına, elə məni görən kimi çığırdı ki, çıx çölə, əlini də heç nəyə vurma, get dedi, oğlum, sənin gələcəyin var, bir də bura gəlmə. Rəhmətə gedəndən sonra onun da qəbrinin üstünü götürdükdüm. Salatın mamam varıydı. Çoxlu qarğıdalı əkərdi. Gedib onlardan inəyimizə qarğıdalı şaxı gətirərdim. Üç gündən bir bizə bir balqabaq da verərdi. Onun da iki qızının qəbrini düzəltdirmişəm. Fəxri Xiyabanda elmi rəhbərim Məmmədağa Şirəliyevin qəbrinin üstünü götürtdürmüşəm və s. Bir Safa mamam vardı. Bizə çörək bişirərdi, paltarımızı yuyardı. Ağ qan xəstəliyinə tutulmuşdu. Bakıya müalicəyə gətirmişdim. Vəziyyəti ağırlaşanda dedi ki, ay oğul, mənim səndən iki istəyim var. Dedim, nədi, ay mama. Dedi ki, bilirsən, nəvəm Nizaminin anası ölüb, analıq ümidinə qalıb, onu oxut, qoy əli çörəyə çatsın. Gətirdim Bakıya, onu oxutdum. Bir də Camal adında oğlu varıydı, o da öldü, uşaqları qaldı başsız. Dedi Camalın

oğlu Xəlil də sənə əmanət. Xəlil yaxşı oxuyan uşaq idi. Gəldi, köməklik elədim, ali təhsil aldı. Universiteti fərqlənmə ilə bitirdi. Aspiranturaya hazırlaşdı. Məlum oldu ki, kimya fakültəsinin elmi katibinin oğlu da sənədlərini bura verib. Elmi katib də infarkt olub xəstəxanadadı. Bu yerdə dövlət hesabına ancaq biri oxuya bilər. Abel müəllim onda dekan idi. Axırncı imtahan xarici dildi, imtahanı mən götürürəm. Abel müəllim dedi ki, Qəzənfər müəllim, indi vəziyyət necədir, sən də bilirsən, neyləyək? Dedim heç narahat olmayın, əgər nazirlik icazə verərsə, mamam nəvəsini mən özüm oxutduraram aspiranturada. Çox sevindi. Rektora xəbər çatdı, uşağın atasına xəbər verdilər. Mən o uşağa “beş” yazdım, mamam nəvəsinə “dörd” qiymət. Xəlil, maşallah, indi 38 yaşındadı, müdafiəsini də elədi, elmlər doktorudu, professordu. Ona bütün mərhələlərdə elmi rəhbəri, professor Dəmir Qəmbərov və Abel müəllimin də çox köməyi dəydi. Yəni dediyim odur ki, yaxşılıq itmir, yerini tutur. Dünyanı nizamlayan bir qüvvə var. Ona kimi təbiət, kimi Allah deyir.

– *Bioqrafiyanıza nəzər saldım. Gördüm ki, orta təhsilə bir neçə il gec başlamısınız. Niyə?*

– Məktəbə getməyim II Dünya müharibəsinin şiddətli vaxtına düşmüşdü. Məktəb yaddan çıxmışdı. Birinci sinfə gedəndə məktəb direktoru dayım oğlu idi. Mən də papağı basmışam gözümün üstə, fit çala-çala gedirəm buna tərəf. Ərk eləyirəm də. Ancaq nə bilim, direktor ayrı şeydi, dayıoğlu ayrı. Bu çatanda mənə bir şapalaq vurdu, yıxıldım. Durdum getdim evə, o ili daha məktəbə qayıtmadım. Sonra da universitetə bir il gec getdim. Məktəbdə oxuduğum illər ağır illər idi. Qış vaxtı sinifdə oturmaq olmurdu. Çöldə qar yağır, şaxta, soyuq. İçəridə odun-ocaq, istilik yox. Yadımdadı bizimlə Səlyan adında bir qız oxuyurdu. Atası müharibədən qayıtmamışdı (indi tanınmış müəllimədir), qarda məktəbə ayaqyalın gəlmişdi...

– *Barmaq hesabı apardım, İkinci Cahan savaşı başlayanda sizin dörd, bitəndə doqquz yaşıınız olub. O bəşəri fəlakətin uşağ qəlbində izləri qalmışdı?*

– Xatırlayıram ki, necə ağır vaxtlar idi. Atam Qovlarda pambıq məntəqəsində işləyirdi. Evə gec qayıdırdı. O vaxtlar palto-zad nə gəzirdi. Atamın qalın sırtıqlısı vardı, evə gələndə kimi onu mismardan asırdı. Əlimi salırdım o qalıncağın cibinə, iki konfet olurdu həmişə, biri mənə, biri də kiçik qardaşım Ələsgərə. Atam müharibəyə getdi. O iki konfet də bizə çox görüldü. Bir də yadımdadı, camaat o vaxt qarğıdalı çörəyi yeyirdi. Bizdə qarğıdalı çox olurdu. Əskər dayım kənd sovetinin sədri idi. Mənim xatırladığım qədərincə biz ailə olaraq çətinliyi bir o qədər də hiss eləmirdik. Ən qəribəsi budur ki, əsas ağırlıqlar müharibədən sonrakı illərdə başladı.

– 1937-də doğulmusunuz, 1938 ondan da ağır gəldi. Siz doğulandan iki il sonra bəşəriyyətin total müharibəsi başladı. Özünüzü ayağına hesab etmirsiniz ki?

– Allah o illərə bənzər illəri bir də bəşəriyyətə göstərməsin. Biz qəndin, şəkərin nə olduğunu bilməzdik. Çayı tapanda şor-pendirlə içərdik. Özü də qara çay yox idi ha. Pəncərə

altına qoyulan ətirşah bitkisi vardı, onu qoruyub bəsləyirdik. Yarpağından çay dəmləyib içirdik. Çox ləzzətli də dəmləməsi olur. Heyva ağacının kökündən, budağından çay dəmləyirdilər. Qanlı döyüşlər Azərbaycandan çox uzaqda baş versə də, biz onun acılarını uzun illər öz yurdumuzda aldığımız nəfəslə hiss elədik. Qara kağız gələndə kənddə yas qurulardı. Əksinə, əlim yüngül, ayağım ruzulu hesab olunur. Səhər-səhər bazara gedəndə hamı deyir ki, siftəni bizimlə elə. Onu da deyim ki, anam zərbəçi – staxanovçu olub. 1937-ci ildə mənə hamilə ola-ola Moskvaya yığıncağa çağırmışdılar. Moskvada ona pətefon hədiyyə etmişdilər. Evimizdə aşıqların valları çox idi. Aşıq sənətinə mənə də həvəs o vaxtdan yaranıb.

– Bir mahnı var; “Tələbəlik illəri”: “Sızlar yada düşəndə ürəyimin telləri, o mehriban, o əziz tələbəlik illəri...” Sonra tələbə oldunuz, indiyə qədər də tələbələrin əhatəsindəsiniz. Tələbəlik, tələbə adı sizin üçün nə deməkdir?

– Ondan şərəfli nə var ki!? Tələbə olmaq o deməkdir ki, beş ildən sonra cəmiyyətdə yerin olacaq. Ancaq gərək yaxşı oxuyasan. Mən əlli nəfərin içində yeganə əlaçı tələbəydim. İnstitutu bitirəndə tələbələrin birgə şəkli olur. Buna vinetka deyirlər. Vinetkada şəklim rektorun şəklinin altında qoyulub. Vinetkada şəklın altına “əlaçı” sözü yazılan tək mənəm. Bundan böyük fəxarət nə ola bilər?! Ancaq maddi sıxıntılarım vardı. Mənə birinci kursda ayda 20 manat verirdilər, sonrakı illərdə 34–35 manat oldu. Bu, mənim həm yemək, həm geymək, həm kitab-dəftər almaq, həm də yol pulum idi. Bir qom soğan, bir qom kışniş, yarım kilo kartof, bir kömbə çörək... Kartofu qaynadıb yeyirdik. Nəqliyyatdan, demək olar ki, çox az istifadə eləyirdim. Piyada gedib gəlirdim. Kitabxanada işləməyi o vaxtlar öyrəndim. Gedirdim kitabxanaya, qəzet oxuyurdum, kitab oxuyurdum, pulsuz idi. Sıxıntılara baxmayaraq, tələbəlik illərini həmişə sevinclə xatırlayıram. Çünki həmişə seçilmişəm. İqlimə Abbas qızı varıydı, yetimiydi, kursda qalmışdı, bizimlə

oxuyurdu. İndi də yaşayır. Əhməd Seyidovun (Millət vəkili Səməd Seyidovun babası) imtahanı çatana yaxın bu qızı tapşırıdılar qrup yoldaşım digər Qəzənfərlə mənə ki, bəs siz bunu imtahana hazırlaşdırmalısınız. İqlimə Sovetskidə, 1 May küçəsində yaşayırdı. Gedirdik evlərinə, gecə saat 11–12-nin yarısına qədər bu qızı imtahana hazırlaşdırırdıq. İmtahan başlayanda İqlimənin adı bizdən əvvəldə olduğuna görə onu tez çağırıdılar. Qız suallara cavab verdi, Əhməd Seyidov dedi ki, yox, bu, o qız deyil, o, belə cavab verə bilməz, mən ondan imtahan götürmüşəm, bilirəm. Dekanı çağırdı, soruşdu ki, bu nə möcüzədi belə? Dekan Qəzənfərlə məni göstərüb dedi ki, bu iki oğlanın hünəridi, onlar hazırlaşdırıblar. Əhməd müəllim dedi ki, imtahan kitabçanızı götürün gəlin yanıma. Kitabçamızı alıb heç nə soruşmadan ikimizə də “beş” yazdı. İqliməyə “dörd” verdi. Biz də başladıq etiraz eləməyə ki, yox, professor, bizdən soruşun, zəhmət çəkib hazırlaşmışıq, cavab vermək istəyirik.

– *Hansı səbəbdən ingilis dilli qərbşünas, həm də türk, ərəb dilli şərqşünas oldunuz?*

– Bu mühitin diktəsi idi. Qərbşünas kimi mənim kitablarım, tərcümələrim var. Hələ institutda ilk dəfə ingiliscə ölkəşünaslıq fənnini təşkil eləmişəm. Almanlarda, fransızlarda bu yox idi. Bu fikir hardan yarandı? Mən xaricdə çox işlədim, çoxlu material topladım. Azərbaycana qayıdandan sonra Moskvaya kursa getdim. Moris Torez adına İnstitutda dörd ay rusca ölkəşünaslıq fənnini dinlədim. Geri dönəndən sonra xüsusi məktub aldım, təkrar Moskvaya qayıtdım, Moskvada Xarici Ədəbiyyat kitabxanasının qızıl fondunda mənə araşdırmalar aparmağa icazə verdilər. İngiltərə haqda kitabım çıxdı, dərs vəsaiti kimi. Amerikaya gedəndə Sula Benetin “Necə yaşayasan yüzü haqlayasan” kitabını gətirdim. Aleksandr Dümanın “Qafqaz səfəri”ni gətirdim. A.Dümanın bu kitabı 1861-ci ildə Fransada çap olunub, 1962-də amerikalılar ABŞ-da ingiliscə buraxıb. Həməm kitabı gətirdim, hissə-hissə tərcümə eləyib “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində verdim. İngiltərədən “Mavi qatarın sirri”ni gətirdim. Bir tərcüməm də var. 1987-ci ildə M.F.Axundovun

175 illik yubileyinə dəvət olunan fəxri qonaqlar arasında Tokio Universitetinin professoru İrəc Parsinecad və onun həyat yoldaşı Pərirux xanım da (M.F.Axundovun nəticəsi) var idi. Görkəmli alim Azərbaycandan dönəndən sonra, 1989-cu ildə ABŞ-da "Axundovun ədəbi tənqidi" kitabı çıxdı. Həmin kitabı görkəmli ədəbiyyatşünas alim, prof. Yaşar Qarayevdən alıb tərcümə etdim. Tərcümələrim çoxdur. Şərqsünas olmağım barədə bütün əsər boyu danışdığım-dan burada bu məsələyə toxunmuram.

– Sizcə, şeir nədir və bu gün Azərbaycan poeziyasında gedən proseslərə münasibətiniz necədir?

– Mən bir az mühafizəkar adamam. Səksən az yaş deyil axı. Bütün o prosesləri keçib gəlmişəm. Onu da deyim ki, əsl poeziya həyatı həyatın özündən daha dəqiq, daha cazibəli göstərir. Mən poeziya barədə, onun durumu barədə sizin, Vaqif Yusifli və Qismətin yazılarını oxudum. Vaqif Yusiflinin qənaətləri, nə gizlədim, məni daha çox inandırdı. Nəsimi, Füzuli, Vaqif, Səməd Vurğun, Rəsul Rza məktəblərini dan-

maq olmaz. İndi poeziyamızda Qərb ədəbiyyatının təsiri ilə cərəyanlar meydana gəlib. Hansı yaşayacaq, onu zaman göstərəcək. Lakin onu da deyək ki, postmodernizm adı altında şeir adına nə gəldi yazırlar. Xalq yazıçısı Elçinin “Söz azadlığı tənqidimizə nə verdi?” məqaləsində göstərdiyi kimi, poeziyada əlləməlik edənlər başlayırlar bir-birini tərifləməyə.

Rəsul Rzanın hər bir şeirində fəlsəfə var, həyat həqiqətləri var, kökə bağlılıq var. Təəssüf ki, bəzi gənc şairlər sanki tapmaca yazırlar. Bu hələ harasıdır. Səməd Vurğun və Rəsul Rza kimi XX əsr poeziyamızın zirvəsində dayananları bəyənirlər. Görkəmli rus alimi M.Baxtin yazır ki, hər zaman irəliyə doğru atılan hər bir əhəmiyyətli addım geriyyə qayıdıyla müşayiət olunur. Başlanğıcın (mənsənin) yeniləşməsinə gətirib çıxarır. Yalnız yaddaş irəliyə gedə bilər, unutmazlıq yox, yaddaş kökə qayıdır və onu yeniləndirir. Heç şübhəsiz, dahi Səməd Vurğunun dilə gətirdiyi misralar da kökə qayıdıyla bağlıdır:

*Sabaha çağırır o bizi, ancaq
Sabah da bu günsüz, dünənsiz deyil.*

– Məncə, tarixin hər bir mərhələsində təhsil bütün xalqların, eləcə də bizim xalqımızın formalaşmasında əsas rol oynayıb. Bu gün də istisna deyil. Ümumiyyətlə, təhsilimizin çağdaş durumu barədə nə deyə bilərsiniz?

– Bir haldakı söhbətimiz həyat misalları ilə davam edir, sizə yenə də özümüdə, ailəyə qismət olmuş bir məqamı söyləyim. Məsələ burasındadır ki, uşaqlarım rusdilli məktəblərdə oxuyublar, amma bunu qəbahət saymıram, çünki etiraf eləmək lazımdır ki, yaxın keçmişdə rus məktəblərində daha yaxşı təhsil verirdilər, nəinki Azərbaycan məktəblərində. Niyə gizlədim ki, bəzən Azərbaycan məktəblərində çox cansıxıcı dərslər aparılırdı. Bakı məktəblərində vəzifə sahiblərinin kəmsavad övladları dərslər deyirdi. Savadlılar rayonlara göndərilirdi. Son illər dövlətimizin bu sahədə, mən deyərdim ki, ideal şərait yaratmağına baxmayaraq, düz-əməlli dərslər keçilmirdi. Niyə? Vallah, özüm də məəttəl qalmışam, amma onu bilirəm ki, təhsilə barmaqarası baxılması gec

ya tez xalqın şüuruna mənfi təsirini göstərməlidir. Təhsil, səhiyyə xalqın gələcəyidi.

Oğlum Murad yeddi il İngiltərədə oxudu. Birinci il tətillə gəlib dostları ilə zəngləşəndə gördüm çox təəccübləndi. Tay-tuşları bundan soruşurlar, niyə tez-tez zəng eləmirsən, çıxacaq görüşək. Oğlum da deyir ki, axı sizin dərsləriniz var, mane olmaq istəmirəm. Nə desələr yaxşıdı? Dərs nədir, nə vaxt ürəyin istəyir zəng elə, vaxtımız var. Bu, nə deməkdi? Oğlumun oxuduğu universitetdə əgər tələbə dərs vaxtı telefon etsə, irad tutarlar, ikinci dəfə töhmət verilir, üçüncüdə onun məktəbdə qalıb-qalmaması müzakirəyə qoyulur. Bir dəfə onun məktəbindən təşəkkürnamə məktubu aldım. Yazırdılar ki, üç il ərzində Murad bir dəfə də dərs buraxmayıb. Nizam-intizam vacib məsələdir.

İnsanın zövqünün formalaşmasında, tərbiyəsində bədii ədəbiyyat da əvəzsiz rol oynayır. Təəssüf ki, indi məktəblərimizdə mütləiyə az fikir verilir. Ulu öndərimiz Heydər Əliyev yazıçı və şairləri dilin qurucuları adlandırırdı. Dil elə-belə yaranmır ki. Alman filosofu Leybnisin gö-

zəl bir kəlamı var: “Mənə mükəmməl dil verin, sizə mükəmməl mədəniyyət verim”. Mədəniyyət göydən düşmür. Başqasından əxz elədiyimiz çox şey var. Ancaq mədəniyyət xalqın özünün diliylə, əxlaqla bağlıdır. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Milli Konservatoriyanın yeni binasının açılışındakı çıxışı bununla bağlıdır. Möhtərəm prezidentimiz dedi ki, istəsək də, istəməsək də qloballaşma həyatımıza daxil olur. Həm də təsiredici, zədələyici amilləri ilə daxil olur. Bunun qarşısının alınması üçün gərək insanlarda, xüsusən gənclərdə milli şüur formalaşsın. Milli şüurun təməlində milli musiqi, ədəbiyyat, dil, adət-ənənələr, lap düzü, bunların hamısının açar-kilidi olan milli təhsil durur. Prezidentimizin bu ideyası təməl ideyadır və bu barədə günlərlə danışmaq olar.

– *Günlərin bir günü professor Qəzənfər Paşayev hansısa bir hekayə, povest, yaxud roman ortalığa çıxara bilərmə?*

– Üç il bundan əvvəl “Mirəlinin siğəsi” adlı bir novellam çıxıb. Məncə, maraqlı yazıdı.

Bir vaxtlar türmə həyatından bir povest yazmağa başladım. Orta məktəbdə mənimlə birgə oxuyan dostum var idi, Rəşid Qasimov, türmədə işləyirdi. Mayor idi. İmkan yaratdı, getdim, müəyyən hadisə və faktları da öyrəndim. Bu povesti tamamlayıb çap eləməyi çox istəyirdim. Amma sən dediyini de, gör tale nə deyir. Üçüncü dəfə xaricə işə gedəndə evimizdə əmim nəvələrini qoydum. Qayıdanda əlyazmalarım yoxa çıxmışdı. Lazımsız bir şey kimi papkaları atmışdılar.

– Mövzu olaraq niyə türmə həyatını seçmişdiniz?

– Həm türmə həyatının ağırlığını göstərmək istəyirdim, təsirli və tərbiyəvi əhəmiyyəti olsun deyə, həm də bəzən vicdansızlıqlar da baş verirdi, günahsız adamlar cəza çəkirdilər. Tələbə vaxtı da hekayələr yazırdım. Toplaşıb ədəbi məclislərə gedirdik. Lenin adına kitabxana varıydı, orda yığışırdıq. Fərman Kərimzadə, Əlibala Hacızadə də gəlirdi. Müharibədən bəhs eləyən “Ürəkdə məşəl” adlı hekayə yazdım o il-

lərdə. Qəhrəmanımın biri azərbaycanlı idi, digəri özbək. Azərbaycanlının gözü tutulur. Özbək elə hey buna ürək-dirək verir, kömək eləyir. Bir gün bunun gözünü əməliyyat eləyirlər, sağalır. Gözünü açan kimi deyir ki, bəs bu adam hara getdi, nə oldu. Sən demə, özbəyin də gözü kor imiş, heç bunun üzünü görməyib, elə sə-sindən tanıyırmış. Bu hekayənin başına belə bir iş gəldi, ad çəkmək istəmirəm, indi tanınan bir adamdı, götürüb mənim hekayəmi öz adından təqdim eliyib müsabiqəyə. Hekayə birinci yeri tutub, beş min də pulu qatlayıb qoyub cibinə. Məsələ qaldırdım, işin üstü açıldı, Mürşüd Dadaşov bu barədə bir felyoton yazdı. Lakin çap olunmadı. Bir gün "Bakı" qəzetinin baş redaktoru Nəsir İmanquliyev məni çağırdı yanına. Cabir Novruz ordaydı, Qeybulla Rəsulov da ordaydı. Məni apardılar Nəsir müəllimin otağına. Qorxuram, düzü, hay-küy salıb bütün ictimaiyyəti ayağa qaldırmışam. Nəsir müəllim kreslodan durub özü mənə tərəf gəldi, əl verdi, görüşdük. Oturduq. Dedi, oğul, bu adam mənim tələbəmdi, bir qələtdi eləyib. Ola bilər də iki

adam eyni fikri burada da düşünə bilər, ayrı ölkədə də. Dedi ki, mən sənin haqqında hər şeyi öyrənmişəm, yaxşı tərcümələr eləyirsən. Sən başla ingilis dilindən Azərbaycan dilinə tərcümələr elə, biz də qəzətdə çap eləyək. Bu işdən də vaz keç, o da cavandı, özünə qəsd eləyər, peşmançılıq olmasın. Dedim, baş üstə, Nəsir müəllim. Ondan sonra bu rəhmətlik kişi məni tərcüməyə bir az da həvəsləndirdi. Sonralar onun haqqında bir məqalə yazdım. Nəsir müəllimə həsr olunmuş “Mətbuatımızın klassiki” adlı kitabda çap olundu.

– “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” adlı unikal bədii-publisistik əsər yaradandan sonra nəyə görə təkrarən folklorşünas alim mövqeyinə üstünlük verdiniz?

– 1969-cu ildə Kərkük dialektindən nami-zədlilik müdafiə elədim. Akademik Məmməd-ağa Şirəliyev mən İraqa getməmişdən əvvəl dedi ki, oğlum, bu böyük şansıdır, orada azərbaycanlılar yaşayır, yaxşı olar ki, onların dialektini tədqiq eləyəsən. Onun məsləhətinə baxdım.

Kərkük fonetikasından müdafiə elədim. Dedim ki, qalan hissəsini də doktorluq işi yazaram. Sonra Şirəliyevin məsləhəti ilə folklor hissəsini götürüb işlədim. Eyni anda həm bədii tərcümə və digər işlərimlə də məşğul olurdum. Məmmədəğa müəllimlə Abbas Zamanov elə bil ikisi də bir-birinin fikrini oxumuşdu. Dedilər ki, nə qədər sağıq doktorluq müdafiə elə, biz də rahat ölək. Bunu da elədim. Qarşımda heç bir maneə yox idi. Yazdığım əsər tam orijinal, işlənməmiş mövzu idi, onu istədiyim vaxt müdafiə eləyə bilərdim. Allah onlara qəni-qəni rəhmət eləsin. Düz 20 il ingilis dili kafedrasının müdiri olmuşam. ABŞ (1983) və İngiltərədə (1988) ixtisasartırma kurslarını bitirmişəm. Bu 20 il ərzində Qərb ədəbiyyatına xüsusi önəm verdim. Folklorla məşğul olmağıma gəlincə, Kərkük folkloru, həqiqətən, çox zəngindi. Folklor qan yaddaşdı. Əsatir və bayatılar, dastan və lətifələr, xoyratlar hədsiz zəngindir, dərinidir. İnsanın həyatını tamamlayan və onu yaşadan, xalqın bütövlüyünü təmin edən, onun mənəviyyatını qoruyan folkloru. Folklor ciddi bir elm sahəsidir, yazılma-

mış qanunlar məcəlləsidir. Xalqın təkzibolunmaz tarixidir. Əsrlər keçəndən sonra xalq nəylə tanınır? Milli musiqi də var, amma görürsən onu da oğurlayırlar. Deyirlər mənimdi. Amma folklorla dil belədir ki, min illər keçsə də, xalq yaşadır. Xalqı yaşadan dil və folklorudur. Dili yaşadan isə xalqın şairidi, yazıçısıdır.

– Azərbaycanada adı bilinən, bilinməyən yüzlərlə alim, yazar dünyanın əksər ölkələrinə səfərlər ediblər. Əlidolu dönəni də olub, əliboş qayıdanı da. Amma onların heç biri Qəzənfər Paşayev hünəri göstərməyib. Siz bizim ana dilimizin, milli düşüncəmizin uzun illər xəbərsiz olduğumuz doğma qatını üzə çıxardınız. Buna necə nail oldunuz?

– Rəsul Rzadan söz düşəndə qeyd elədim ki, mənim həyatımda, yaradıcılığımda müstəsna rolunu iki şəxsiyyətdən biri odur. Digəri akademik Məmmədəğa Şirəliyevdir. Ehtiram əlaməti olaraq mən Fəxri Xiyabanda bu böyük alimin qəbrinin üstünü düzəltmişəm. Niyə elədim? Məmmədəğa müəllimin oğlu yox idi.

Mənə doğma oğlu kimi münasibət göstərirdi. Mənə qapıları o kişi açdı, doğru yolu o göstərdi. Mən İraqda Kərkük dialektiylə məşğul olurdum. Orda məşhur folklorşünas Əta Tərzibaşı vardı. Mənə dedi ki, ay oğul, dialekti folklorşünas öyrənmək mümkün deyil. Qərarın ciddidirsə, onu folklorla bir yerdə öyrən. Elə oradan başladım. 1968-ci ildə Rəsul Rza ilə “Kərkük bayatları”, 1971-ci ildə “Arzu-Qəmbər” dastanı, 1973-cü ildə Rəsul Rzanın redaktorluğu ilə “Kərkük mahnıları” çap olundu. İş görüldükcə, yekunlar olduqca adamda həvəs, məhəbbət artır. Bəzən düşünürdüm ki, bu işə olan məhəbbət nəylə bağlıdır, hardan yaranır? Bir gün cavabını tapdım. Dedim ki, ilahi, doğmasını kim unudar, kim yaddaşından silə bilər?! Bu qədər əziz, dili dilimizdən, dini dinimizdən, bütün bayatları bir, xoyratları eyni. Necə olar ki, onu sevməyəsən? Fikir verin:

*Dilim, dilim;
Kəs qovun dilim, dilim.
Mən dilimnən vaz keçməm,
Olursam dilim, dilim.*

Kərküklü İrmaq varıydı, deyirdi ki, vətən torpağı kiçilib-genişlənə bilər. Onun hüdudları darala bilər, hətta dini dəyişdirilə bilər. Amma qalan yeganə varlıq ana dilidir. Folklor qan yaddaşdır. Baxın, Kərkük bayatılarında necə dərin, böyük məna var?!

*Bir daş atar;
Bir kirəc, bir daş atar.
Tərəzin əyləndə,
Hər gələn bir daş atar.*

Bundan böyük tarixi-bədii düşüncə ola bilərmi?

*Neçə dağlar;
Qarşıda neçə dağlar.
Yetim yanağı bilir,
Göz yaşsı necə dağlar.*

Orada Azərbaycanla bağlı çoxlu bayatılar var.

*Hər aylar;
Hər həftələr, hər aylar.
Qul qardaşım Bağdaddan
Gəncə deyib haraylar.*

*Bağdad yolu Gəncədi,
Gülü pəncə-pəncədi.
Demə sizdən uzağam,
Bu sevdə ölüncədi.*

*Əslim Qarabağlıdı,
Sinəm çarpaz dağlıdı.
Kəsilib gəlib-gedən,
Yoxsa yollar bağlıdı?*

Mən bunların tarixini araşdırdım. Cavanşirlərdən başladım. Bu son dediyim bayatı 1747-ci illərə gedib çıxır. Nadir şahın ölümündən sonra yollar bağlanıb.

– “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” elmi-publisistik əsərinizi şeir kimi yazmışınız. Adam heç istəməz ki, ona əl toxunsun. Amma yenə də, o əsərə təkrar qayıtsanız nələri əlavə edərdiniz, hansı xatirələr yenidən oyanardı?

– Bu, mümkün deyil. Mənim fikrimcə, kim ki, yazdığına illər sonra dəyişiklik, ya da əlavələr eləyir, böyük səhvə yol verir. Şair dos-

tum, rəhmətlik Məstan Günər cavanlıqda yazdığı məhəbbət şeirlərinə yaşlananda təzədən əl gəzdirirdi. Ona deyirdim ki, ay qardaş, sən neynirsən, toxunma, o şeirlərə. Yazmaq istiyirsən, təzəsini yaz... Mən o əsəri hansı əhval-la, hansı sevgilə yazmışam, indi nəyi isə dəyişə bilərəmmi?! Təvazökarlıqdan kənar saymayın. “Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” əsərimi oxuyanlar bu əsərimin də şeir kimi yazıldığını qeyd edirlər. Şair Musa Ələkbərli xüsusi vurğulayır: “Mən “Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” kitabınızı nəsr ilə yazılmış mənsur poema adlandırırdım”.

– *Sizin bizə yaxınlaşdırdığımız İraq bu gün fəlakətli günlər yaşayır, harayına nə siz, nə bir başqası çata bilir. Bu sizə necə təsir edir? Bu yandan da Qarabağ ağrısı...*

– Mən bir şeyi bilirəm ki, dövlət başçısından çox şey asılıdır. Bir neçə ay bundan əvvəl “Vesti” telekanalının bizə qarşı olan nümayəndəsi Azərbaycana gəlmişdi. Bizim prezidentlə xeyli söhbət elədi. Görüşdən çıxanda

söylədi ki, prezident sarıdan Azərbaycanın bəxti gətirib. Bu sözləri eşidəndə Ərəbistanda olduğum illəri xatırladım. İfadəmə görə üzr istəyirəm, Səddam Hüseyn anasının əmcəyini kəsə bilən əclafıydı. Görünməmiş bir terrorçuydu. Hakimiyyətdə qalmaq üçün nə qədər insanları öldürtdürürdü. Yadımdadı, 1973-cü ilin əvvəli idi. Nefti milliləşdirdi. BP-nin rəhbəri televiziya da çıxış eləyib dedi ki, neftə nə qədər vəsait qoymuşuq, bu strukturu biz yaratmışıq. İndi siz bunu bizim əlimizdən necə alırsınız?! Bunu nə qanun qəbul eləyər, nə şəriət, nə də Allah. Bəlkə, xatırlayasınız, Livianın prezidenti Qəddafi hansı ölkəyə gedirdisə, çadırnan gedirdi. Gedir Amerikada, İngiltərədə, hansı ölkə olursa-olsun çadırda qalırdı. A kişi, adamda ağıl, şüur yaxşı şeydi, öz ölkəndə istəyirsən alaçıqda yaşa, öz işindi. Sən başqa bir ölkədə rəsmi dövət səfərinədəsən, dövlət adamısan, bir xalqın başında duran rəhbərsən, bu nə məntiqdi? Bunlar xalq haqqında düşünür. Səddamın Udey adlı bir oğlu vardı. Ağıl da atasından geri qalmırdı.

Bir gün maşında gedəndə yolda bir qız görür, xoşu gəlir. Sürücüyə deyir, saxla maşını. Qızı qolundan tutub basır maşına aparır. Kimi istəsəydi, yolun ortasında güllə ilə vura bilərdi. Bir dəfə onun özünü vurdular. Ayağından yaralanmışdı. Topal idi. Bu şüurda adam xalqın taleyini düşünə bilərmə? Onun axırının necə olduğu məlumdur. Eləcə də nəslə. Əminəm ki, Türkiyənin köməyi ilə Kərkük elləri azad yaşayacaq. Qarabağ məsələsinə gəlincə, indi deyirlər ki, biz öz gücümüzlə Qarabağı qaytara bilərik. Bizi zorla müharibəyə çəkirlər, parçalamaq istəyirlər. Əmin-amanlıqda yaşayırıq, ədəbiyyatımız, mədəniyyətimiz inkişaf eləyir. Hər işdə ağıl işlətmək lazımdır. Mən demirəm ki, əlimizi əlimizin üstünə qoyub oturaq. Amma unutmayaq ki, bu fəlakətin arxasında böyük güclər dayanır. Amerika, Rusiya dayanır. Əlimizdə deyil ki, problemi asanlıqla həll eləyək. Xalqın həyatındakı taleyüklü məsələləri həll etmək üçün bütün xalqın ağzı bir olmalıdı, hamı çəkici eyni zindana vurmalıdır. Qarabağın xilasını bizim birliyimizlə mümkün olacaq.

– *Türkdilli xalqların indiki dünya coğrafiyasındakı varlığı bizim müştərək sərvətimizdir, ortağ dəyərdir. Amma bu coğrafiyanı heç də rahat adlandıra bilmərik. Bu mövzunun həm nəzəriyyəsinə, həm də təcrübəsinə bələd olan bir alim kimi necə bir yol, xüsusi (dil, mənəviyyat, din, mədəniyyət xəritəsi) təklif edərdiniz ki, çətinlik anlarında heç olmasa bir-birimizin harayını duyaq?*

– İndi biz İraqda səfirlik açmışıq. Bir parçamız ordadı. Ulu öndərimiz tamamilə doğru deyirdi ki, Güney Azərbaycan da, Quzey Azərbaycan da, İraq türkmənləri də eyni xalqın parçalarıdır. Müasir türkdilli xalqların indiki zamanda, bu səviyyədə qala bilməsi xoşbəxtlikdir. Görün Ərəb ölkələrində necə parçalanma gedir. Mən belə düşünürəm ki, mədəniyyətlərin yaxınlaşması, gediş-gəliş, qarşılıqlı münasibətlər, ədəbi əlaqələr xalqın bütövlüyünü zamanla bərpa edəcək. Bizim musiqiçilərimiz, xanəndə və aşıqlarımız İrana gedir, onlar bura gəlir, qız alıb, qız verirlər. Mədəniyyət və

mənəviyyatca bir olmaq sərhədcə bir olmaqdan daha mühümdür.

– Türkman-Kərkük folkloru ilə bizim folklorumuzu nə ayırır, nə birləşdirir?

– Bizi ayıran heç nə yoxdur. Mən İraq-türkman folklorunda elə bir janr görmürəm ki, o bizim folklordan nə iləsə fərqlənsin. Eyni janrlardır. Düzdü, onlarda elə janrlar var ki, məsələn, dastanlar, bağlamalar, qıfılbəndlər bizdən daha zəif inkişaf eləyib. Ancaq mən orda olarkən hər iki folkloru aid yeni bir janrı bura gətirdim. Tapmaca-bayatı janrı. Bu, bizdə yox idi, işlənməmişdi. Əta Tərzibaşı bir nümunə gətirir:

*Ya qanı;
Ver muradım ya qanı.
Dəryadan bir quş uçdu,
Nə əti var, nə qanı.*

O deyir ki, bu, bayatıdır. Mən oxuyandan sonra yəqin elədim ki, bu, bayatı-tapmacadır. Burda dörd bəndin sadəcə bir cavabı var: gəmi. Bizdə də var bunlardan. Amma öyrənilməyib.

Bağlama və qifləndə hər sətrin ayrıca cavabı var. Məsələn, Ləzgi Əhmədlə Xəstə Qasımın dəyişməsi belədir:

Ləzgi Əhməd:

*O nədir ki, dayanıbdır dayaqsız,
O nədir ki, boyanıbdır boyaqsız,
O nədir ki, doğar əlsiz-ayaqsız,
Üç ay keçər ayağı var, əli var.*

Xəstə Qasım:

*Göy bir çadır dayanıbdır dayaqsız,
Aydı, gündü boyanıbdır boyaqsız,
Qurbağadı doğar əlsiz-ayaqsız,
Üç ay keçər ayağı var, əli var.*

Göründüyü kimi, hər sətrin bir cavabı var. Yenə qayıdıram o fikrə ki, janrlar eynidir, köklü heç bir fərq yoxdur. Amma Türkiyə ilə tam fərqlidi. Türkiyədə elə bir alim tanımıram ki, İraq-türkman ləhcəsinin bizim türkcənin eyni olduğunu təsdiqləməsin, xoyratların bayatılarımızdan, eləcə də mahnılardan fərqlənmədiyini vurğulamasın.

– Siz kifayət qədər demokratik düşüncəli bir alimsiniz. Yəqin ki, başladığınız mövzunun – Kərkük mənəviyyatının, dilinin araşdırılmasının davamına yenə də ehtiyac olduğu fikrinə etiraz etməzsiz.

– Təbii ki. Dəqiq elmlər heç, onlarla işim yox. Amma humanitar, ictimai elmlərdə inkişafı olmayan, tədqiqatı davam etməyən istiqamət kədərli sahədir. Fikir verin, insanın gözləri ilə bağlı nə qədər dissertasiyalar müdafiə olunub. Nə qədər yazılıb və yazılmaqda davam edəcək. Elm münbit torpaq kimidir. Kimi qazıb lap dərin qatlara qədər gedir, xəzinənin üstünə çıxır, kimi də axtardığını tapa bilmir. Çünki üzdən gedir. Əlbəttə, mən çox istəyirəm ki, araşdırmalar davam eləsin, yeni əsərlər yazılsın. Hazırda bir dissertantım “İraq-türkman mərasim folkloru” mövzusu üzərində çalışır. Özüm Kərkük şairləri mövzusunı işləyirəm.

– Kərkük nağıllarını tam halda çap etdirmisiniz. Etiraf etmək lazımdır ki, o nağıllar daha sirlidi, daha safdı, daha təsirlidi...

– Ona görə ki, o, birbaşa xalqdan gəlir. Bizim bəzi nağıllar, dastanlar quramadı. Belə təhriflərə yol vermək olmaz. Onların xoyratları, bayatıları, lətifələri safdır, xalqdan gələndir, ona görə cana yatandır. Çünki nəsil-dən-nəslə keçib, cilalanıb. Sovet dövründə bizimkilər bəzən bayatıları, nağılları, dastanları xalqın adından özləri yazır, kitab kimi çap etdirib pul alırdılar. Həmin bayatıları, nağılları indi də oxuyanda, bu da təbii ki, hiss olunur. Mən Kərkük folklorunu olduğu kimi, təbii halında vermişəm, heç bir quramasız, əlavəsiz. Odur ki, Kərkükdə də yüksək dəyərləndirilir.

– Türkiyəli araşdırmaçı Əhməd Kabaklının “Türk ədəbiyyatı tarixi” 5 cildliyi ilə tanışam. O, bütün türk xalqlarına məxsus ədəbiyyat tarixini eyni xalqa, millətə aid ədəbiyyat tarixi kimi sistemləşdirib. Nəhayət, bizim alimlərimiz xalqın gələcək tarixinə əsaslanaraq bizim türkcədə elə bir çoxcildlik yarada bilərmə, hansısa türkdilli xalq üsyan qaldırıb deməsin ki,

Füzuli mənimdi, Nəsimi mənimdi, Qazi Bühranəddin, Nəsirəddin Tusi mənimdi? Əksinə, hər bir türkdilli xalq desin ki, bu sərəvət bizimdi, hamımızındı. Çünki biz eyni kökdən gəlirik, çünki biz birik və bütün tarixən keçən ədəbi, mənəvi sərəvətlər özünü türk kökənli sayan hər bir xalqa məxsusdur...

– Mənalı sualdı, elə hamımız onu arzulayıyıq. Dahilər bir xalqa deyil, bütün bəşəriyyətə məxsusdur. Bu da təbiidir ki, bütün türkdilli xalqlar iddia eləyə bilər ki, Nəsimi mənimdir, Qazi Bühranəddin mənimdir, Nəsirəddin Tusi mənimdir. İraqdakı qardaşlarımız deyir ki, Füzuli bizimdi. Biz onlara etiraz eləmirik. Biz də eyni fikirdəyik və deyirik ki, Füzuli bizimdi. Nəsiminin əsərləri 1847-ci ildə ilk dəfə Türkiyədə çap olunub. Türklər onu bir qədər türkləşdiriblər. Azərbaycanda 1926-cı ildə Salman Mümtaz kiçik bir kitabça şəkildə nəşr edib.

– *“Nəsimi” filmi çəkilməsəydi, onun yubileyi keçirilməsəydi, heç biz onun poetik*

qüdrətini və tarixi dəyərini bu dərəcədə bilməyəcəkdik.

– Salman Mümtaz repressiyaya uğrayan adam idi. Onların yazdıqlarını üzə çıxarmırdılar, oxumaq yasaq idi. Ona görə də biz bu kitablardan xəbərsiz olmuşuq. Bəli, mənim düşüncəmə görə də bizim böyük şəxsiyyətlər bütün türkdilli xalqlara məxsusdur. Həqiqətən də, biz Nəsimini 1973-cü ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü və rəhbərliyi ilə keçirilən yubileyindən sonra tanıdıq. Həmid Araslı və Cahangir Qəhrəmanov bu sahədə əvəzsiz işlər gördülər.

– Nə zamansa ortaqlar bir ədəbiyyat tarixi kitabı yarada bilərikmi? Əhməd Kabaklı buna cəhd eləyib, amma o türk ləhcəsindədi.

– Zamanında Həmid Araslı da cəhd eləmişdi. “Kitabi-Dədə Qorqud”la bağlı ciddi söhbətlər gedəndə Həmid Araslı Nəsimi ilə bağlı məsələni qabartmış, milli, ümumtürk ədəbiyyatına hərtərəfli, heç nəyi izafi qiymətə

mindirməyə cəhd etmədən, olmuşları öz adı ilə adlandırmaq təklifini irəli sürmüşdü.

– *Mən Türkmənistanda olanda türkmənlər deyirdilər ki, Nəsiminin ləhcəsi türkmən ləhcəsidir.*

– Onda onlara demək lazımdır ki, türkmən qardaş, əgər belədirsə, Nəsiminin divanının on bir əlyazmasından bircəsi niyə Türkmənistandan çıxmır? Azərbaycanda iki nüsxəsi var.

– *Namizədliliyiniz dildəndir. Təbii ki, bir çox dilçi alimlərlə yaxın olmusunuz. Mən sizə bu sualı verərkən onlardan hansılar dərhal gözüünüzün önünə gəlir? Azərbaycan dilinin inkişafında dilçilərin və o dildə danışan insanların payı (lap şərti də olsa) necə bölünə bilərdi?*

– Dilçilik çoxşaxəlidir, onun müxtəlif istiqamətləri, sahələri var. Hər sahənin də özünün görkəmli alimləri var. Onu da deyim ki, Azərbaycan dilçilik elminin hüdudlarını yararaq

beynəlxalq aləmə çıxan iki alimimiz var. Akademiklər Məmmədağa Şirəliyev və Ağamusa Axundov. Türkologiya sahəsində türk dünyasına çıxan Fərhad Zeynalov, Tofiq Hacıyev, Samət Əlizadə kimi görkəmli alimlərimiz var. Müasir dilçilikdə Muxtar Hüseynzadə, Zərifə Budaqova, Əlövsət Abdullayev, Musa Adilov, dil tarixində Hadi Mirzəzadə, Əzəl Dəmirçizadə, ümumi dilçilikdə Nəsir Məmmədov, Afat Qurbanov, dilin leksikasında Səlim Cəfərov, lüğətçilikdə Əliheydər Orucov, dilin tədrisi metodikasında Yusif Seyidov. Onlardan sonra gələn nəslin görkəmli nümayəndələri Nizami Cəfərov, Kamal Abdulla, Qəzənfər Kazımov, Kamil Vəliyev, Firudin Cəlilov və Buludxan Xəlilov dilin müxtəlif sahələrində ixtisaslaşmışlar. Bu alimlərin də dərslikləri, dərs vəsaitləri və sanballı monoqrafiyaları vardır.

Yeri gəlmişkən, Azərbaycan dilçiliyi sahəsində böyük xidmətləri olan akademiklər M.Şirəliyev, A.Axundov, T.Hacıyev, N.Cəfərov və Əməkdar elm xadimi Q.Kazımov haqqında məqalələr yazmışam.

Onlar əvvəlcə qəzetlərdə, sonra isə kitablarda çap olunub. Akademik Tofiq Hacıyevə həsr etdiyim məqaləm 2016-cı ildə Ankarada çıxan “Türklük bilimində bir ömür. Prof. Dr. Tofiq Hacıyev” adlı kitabda (119-124-cü səhifələr) yenidən dərc edilib.

Burada bir məsələdən də söz açmaq istəyirəm. Qoy Əzəl müəllimin ruhu şad olsun. Namizədlik dissertasiyama müdafiəyə təqdim edəndə aparıcı müəssisə kimi Əzəl Dəmirçizadənin kafedrası seçilmişdi. Dəmirçizadə namizədlik dissertasiyalarının müzakirəsinə heç vaxt gəlməzdi. Mənim əsərimin müzakirəsinə gəlmişdi. Bu, səbəbsiz deyildi. İraqda azərbaycanlıların yaşadığını göstərən ilk alimlərdən biri Dəmirçizadə idi. Müzakirədən sonra Əzəl müəllim bir xatirə danışdı. Dedi ki, getmişik Qəbələyə, oraların dialekti ilə bağlı material toplamağa. Kənd soveti sədrinin evində qalırıq, yaz vaxtıdır. Səhər yuxudan qalxırıq, gözəl hava, süfrədə nə istəyirsən var. Beçə qızartması, bal, yağ, qaymaq. Biz bunları harda görmüşük, ləzətlə yeyirik.

Balı qaymağa qarışdırıb yeyirəm, birdən ev sahibi qayıtdı ki, müəllim, o şordan da yeyin. Ürəyimdə dedim ki, deyəsən, bu kişi bizi ələ salır, bu qədər gözəl nemət varkən şoru niyə yeyim. Bir qədər keçmiş o, bir də təkrarladı. Gördü ki, şoru nəinki yeyən var, heç ona tərəf baxan da yoxdu, qayıtdı ki, o vicdanlı şordu, ondan da yeyin. Qaçıb dəftərimizə yazdıq: “Vicdanlı şor”. Vicdanlı burada təmiz, pak anlamına gəlir. “Vicdanlı adam” termini də eyni anlamı verir.

– Bəzi alimlər populyar mövzularda araşdırmalara, yaxud mülahizələr irəli sürməyə üstünlük verirlər. Amma sizin tədqiqatlarınızın əsaslı bir hissəsi kölgədə qalan, hətta bəzən itirilən mövzulardır. Niyə özünü çətinə salırsınız?

– Bu, məndən asılı deyil. Bəzi alimlər ki, asan olana qaçırlar, onların mövzusu yoxdur, dərin mövzuya girişə bilmirlər. Səviyyə o səviyyə deyil. Bəzi alimlər var ki, populyarlıq ardınca qaçır, özünü təbliğlə məşğul olur. Bu,

artıq elm deyil. Elə tədqiqatçılar var ki, qalaq-qalaq kitabları çıxır, lakin onlardan nə bəhrələnir, nə də istinad edirlər. Lakin elə tədqiqatçılar var ki, onların əsərlərindən yan keçmək olmur. Dahi Nəsirəddin Tusi belələri haqda deyib: “Elm sahiblərini əsərlərinin çoxluğu ilə deyil, əməllərinin faydalılığı, əxlaqlarının saflığı və özlərinin xeyirxahlığı ilə sınaqdan keçirmək lazımdır”. Müəllif tənində onun kitablarını tapıb oxuyurlar. Oxuyan adam kitaba dəyər verəndir. Həm də seçim eləyib oxuyurlar. Hər kitab da oxunmaz ki. Mən tədqiq eləmişəm, uşaqlıq və qocalığı çıxsaq, əgər bir adam hər gün kitab oxusa, bütöv bir ömür ərzində uzaq başı 5-6 min kitab oxuyar. Dünyada olan milyonlarla kitab sərvətini göz önünə gətirsək, görərik ki, bizim mütləq miqyasımızın heç dəryadan damla da olmadığı üzə çıxacaq. Elə kitab var ki, onu vərəqlədiyən vaxta heyifsilənirsən. Amma elə kitab var ki, əlinə alanda yerə qoymaq istəmirsən, zövq alırsan, müəyyən bilgilər qazanırsan. Kitabın nə olduğunu anlayan

adam elə ilk səhifədən, ilk cümlədən bilir ki, onun qiyməti nədir, oxumağa dəyər ya yox. Dənizin suyunun duzlu olduğunu bilmək üçün ondan bir dolça içməyə ehtiyac yoxdu ki, bir udum kifayət eləyir.

– Siz özünüzü hansı ədəbi nəslə aid edirsiniz? Məncə, bu, 60-cılar olmalıdı...

– Əgər ilk kitabım 68-də çıxıbsa, mən yetmişincilərdən sayılıram. Bir məsələ də var ki, axı mən özümü tam olaraq yazıçılığa həsr etmədim. İyirmi ilə yaxın Qərbi Avropa dilləri üzrə kafedra müdiri işlədim, vəzifə borcum vardı. Qırx ilə yaxın dərs demişəm. İctimai işlərim olub. Uzun müddət institutda partiya təşkilat katibi, ideologiya üzrə, tədris üzrə İnstitut partiya komitəsində 1-ci müavin vəzifəsini tutmuşam. Düzdür, bunların müəyyən mənada inkişafımda, formalaşmağım da təsiri olub. Eyni zamanda da vaxtımı əlimdən alıb, yaradıcılığıma maneçilik törədib. Bu baxımdan bir qədər təəssüflənirəm. Mühitin təsiri çoxdur. Elə məsələlər var ki, onları anlamaq bir az çətin

olur. Sovet dövründə də istedadlar parlayıb, Üzeyir Hacıbəyli, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov kimi dahilər... Odur ki, insanın yetişməsi mühit ilə, zamanla bağlıdır. Məsələn zaman həll eləyir, hər şeyi zaman öz yerinə qoyur.

– Müəllim, alim, yazıçı, folklorşünas, ədəbiyyatşünas, tərcüməçi, publisist, ictimai xadim, nəhayət, yaxşı insan... bu qatbaqat məsuliyyətli yükün altında özünüzü necə hiss edirsiniz?

– Məndə məsuliyyət hissi ailədən başlayıb. Hələ evlənməmişdim, nişanlı idim, hər hərəkətimi ölçüb biçirdim. Birincisi, ailədə özümü çox nizam-intizamlı aparmağa çalışmışam. Adam ki, özünü nizam-intizama alışırdı, məsuliyyətli oldu, hər işi qaydasında gedəcək. Gördüyün hər işə məhəbbətlə yanaşmalısən. Sevgi ilə başlanan iş uğurla bitər. Hüseyin Kürdoğlunun bir şeiri var, mahnı da bəstələnib. Bəzən onu düz oxumurlar. Yazır ki, “Sev ki, sevən mərd olar, sevməyən namərd olar”. Burda söhbət təkcə qadına olan sevgidən get-

mir. Belə bir ifadə də var dilimizdə: “Məhəbbətlə görülən işdən gül qoxusu gələr”. Ağırliq yükünə gəlincə, mən bunların hamısını eyni vaxtda qazanmadım axı. Gördüyüm işlər mərhələli olduğu üçün çətinliyi bir o qədər hiss eləməmişəm. Dilçilərimiz haqda çoxlu sayda məqalələr yazmışam. “Dilimiz – varlığımız” adlı kitabım var. Mən bunları eləmişəm. Adını çəkdiyim böyük alimlər haqda məqalələr yazmışam. “Borcumuzdur bu ehtiram” kitabını yazmışam. O işə ki, ürəklə girişmişəm, vicdanım cavabdehlik daşıyıb. “Altı il Dəclə-Fərat sahillərdə”ni çap eləyəndə bəzi adamlar nələrsə fikirləşirdi. 1994-cü ildə ki, İraqa Füzulinin 500 illiyinə getdik, o yazıları ki, mən kərküklülərə məhəbbətlə “Füzulinin nəvə-nəticələri arasında” yazmışdım, burdan gedən adamlar Qəzənfər müəllimin simasında Azərbaycana olan iraqılı sevgisini görəndən sonra mənə münasibət dəyişdi. 600 nəfərlik zalda Azərbaycandan 128 nümayəndə vardı. İraqda döşəməyə taxta vurmurlar. Qadınlar, uşaqlar, hər kəs keçidlərdə, beton döşəmənin

üstündə oturmuşdular. Bu, Füzuliyə olan, bizə olan məhəbbətin ifadəsi idi. Mən bunu “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” kitabımda yazmışam. Bundan sonra mənə qarşı hörmət bir qədər də artdı. Gördülər ki, mən bir kər-küklü kimi, yəni doğma adam kimi qəbul edilmişəm orda. Adam işinin bəhrəsini görəndə ağırlıq olubsa da, onu unudur. Qədim çin filosofu Konfutsi yazırdı ki, nəticə verməyən, bəhrəsi olmayan iş böyük əzabdı. Mən o əzabı görməmişəm, az-çox nə yazmışamsa, hiss eləmişəm ki, bəyənilib. Yaxşı insan olmaq üçün gərək ürəyin xeyirxahlıqla döyünə. Gərək nəf-sini, ləyaqətini, şəxsiyyətini qoruya biləsən.

– Hər hansı bir istiqamətdə dünya ilə an-laşmadan irəli hərəkət yoxdur. Bütün hallarda dünyaya düşən açar dildir. Siz bu işin pionerlərinəsiniz. Lüğətlər ha-zırlamısınız, tərcümələr etmişiniz. Baş-ladığınız işin bugünkü nəticələri sizi qane edirmi? Azərbaycan dünyayla (tər-cümə mənasında) danışa bilirmi?

– Əvvəlki fikirlə razıyam, sonuncu gəldiyiniz fikrə müsbət cavab verə bilmərəm. Azərbaycan bu sahədə hələ ki, dünya ilə ayaqlaşa bilmir. Niyə? Sovet sistemi dağıldı. Tərcümə bazası Rusiyada, Moskvada idi. Hətta bizim kitablarımız xarici dillərə Moskvada tərcümə olunurdu. Fərqi yox idi, rus, alman, ingilis və başqa dildə. Qayda belə idi. Tərcümə də, çap işləri də Moskvada olurdu, oradan da xarici ölkəyə ayaq açırdı. Biz heç xəbər tutmurduq. Ən önəmli olan budur ki, prezidentin sərəncamı ilə artıq Tərcümə Mərkəzi fəaliyyət göstərir. İllər əvvəl də Aydın Məmmədovun, Afaq Məsudun rəhbərlik elədiyi tərcümə mərkəzi vardı. Amma o baza hələ ki, tam yaradılmayıb. Orada, əsasən, bədii ədəbiyyatın tərcüməsi ilə məşğul olurdular. Axı elmi ədəbiyyat var, texniki ədəbiyyat var, bunlar başqa-başqa istiqamətlərdir. Bunların tərcüməsi inkişafa böyük təkan verir. Bizdə hələ ki, bu sahədə qənaətbəxş iş görülməyib.

– *Qəzənfər müəllim, həm də əgər fikir verirsinizsə, məsələ birtərəfli gədir. Dünya*

ədəbiyyatı az-çox bizim dilə tərcümə edilir. Amma Azərbaycan mətnlərinin də ingilis, alman, lap elə rus dilinə çevrilib dünyaya çıxarılması lazımdır.

– Sizinlə tamamilə razıyam. Mən bu məsələni bir yazımda qaldırmışam. Bəli, indiyədək biz birtərəfli aparmışıq bu işi. Hətta niyə biz İngiltərədən, Amerikadan, Rusiyadan tədqiqat aparmayaq. Bu il aprelin 12-də “İslam həmrəyliyi: dini və mədəni müxtəlifliyin harmoniyası” adlı beynəlxalq konfrans keçirilirdi. Yüksək səviyyəli tədbir idi, mən də məruzə etdim. Orda dedim ki, biz indi elə zamana gəlib çatmışıq, artıq xarici ölkələrə hər sahədə mütəxəssislər göndərməliyik. Qoy gedib çalışsınlar, onların dilini mükəmməl mənimsəsinlər, adət-ənənələrini, mədəniyyət və ədəbiyyatlarını, mənəviyyatlarını öyrənsinlər. Bu tərcümənin bir istiqamətidir, mübadilə yolu ilə onların nümayəndəsi bizə gəlsin, müştərək layihələr həyata keçirilsin. Bu, çoxtərəfli tərcümə işinə böyük təsir göstərər. Sırr deyil ki, indiyə kimi çox vaxt Qərbə üz tutmuşuq. On-

ların ədəbiyyatını rus dili vasitəsi ilə tərcümə etmişik, elmi işlər, dissertasiyalar yazmışıq. İndi dövrən dəyişib. Bundan faydalanmalıyıq.

– Qəzənfər müəllim, bəs universitetlərimizdə necə, tərcümə məsələsini dərinləşdirmək mümkün deyil?

– Xarici Dillər Universitetində 1966-cı ildən tərcümə kafedrası var. Mən o kafedrada müəllim işləmişəm. Başlanğıc zəif olub. İndi tərcümə şöbəsi də var. Ancaq bu da birtərəflidi. Yəni ingilis dilini öyrənən o dildən tərcümə eləyəcək. Digər dillərdə təhsil alanlar da eləcə. Yəni bunlar gəlib o səviyyəyə çatmırlar ki, Azərbaycan dilindən ingilisə, almana və ya başqa bir dilə mükəmməl tərcümə eləsinlər. Azərbaycan elmini, ədəbiyyatını, mədəniyyətini dünyaya çatdırmaq üçün yüksək səviyyə lazımdır ki, bu da zamanla və təcrübə ilə ola bilər. Gərək bir ölkədə ən azı beş il, on il yaşayasan, o xalqın dilini, əxlaqını, mədəniyyətini, ədəbiyyatını, mənəvi dəyərlərini öyrənəsən ki, tərcümə işinin altına girə biləsən, ortaya keyfiyyətli iş çıxarasan. İndi

xarici ölkələrdə təhsil alanlar var, proses gedir. Amma yenə deyirəm, əsas məsələ mübadilədi, tərcümə bazasının formalaşmasıdır.

– *Necə oldu ki, A.Dümanın “Qafqaz səfəri”ni tərcümə etdiniz?*

– 1983-cü ildə iki ay yarım Amerikada, Arizona ştatında ixtisasartırma kursunda oldum. Arizona kitabxanasında Azərbaycan bölməsi vardı. Orada coğrafiya, tarix, mədəniyyət, ədəbiyyatımızla bağlı xeyli kitab olduğunu gördüm. Əbdürrəhim bəy Haqverdiyevin də əsərləri vardı, hətta bizim xalçaçılıq üzrə tanınmış mütəxəssis Lətif Kərimovun ikicildliyinə rast gəldim. «Filips» şirkəti bizim Şur, Bayatı Şiraz və digər muğam əsərlərini də lentə almışdı. Aleksandr Dümanın “Qafqaz səfəri” də bu kitabların arasındaydı. Bu əsər 1860-cı ildə Parisdə çap olunub və sonra 1861-ci ildə rus dilinə çevrilib. Bizim kitabxanalarımızda rus dili variantı yoxa çıxıb, ya da, bəlkə, qadağan olunub. Ona görə ki, həmin kitabın altı səhifəsi ermənilərə həsr olunub və Düma orada ermə-

ninin iç üzünü açıb göstərib. 1962-ci ildə kitab Amerikada ingilis dilində çıxıb. Düzü, çox təəcübəndim ki, niyə görəsən, amerikalılar bir əsrdən sonra bu əsərə müraciət eləyib. Sonra anladım ki, amerikalılar Azərbaycana marağ göstərirlər. Bir ölkəyə getmək üçün şüurlu adam gərək onun adət-ənənəsini, mənəviyyatını, düşüncə tərzini, inkişafını bilsin. Amerikalılar bilmək istəyirdilər ki, biz kimik, əvvəlimiz necə olub, indi hansı düşüncədəyik. Mən əsəri hissə-hissə çevirib “Ədəbiyyat və incəsənət” qəzetində çap elətdirirdim. Bir gün “Yazıçı” nəşriyyatının direktoru, rəhmətlik Əjdər Xanbəyev məni yanına çağırıb dedi ki, yuxarıdan göstəriş var, bu kitab altı ay ərzində tam tərcümə edilib nəşr olunmalıdı. Bildirdim ki, əsərin orijinalı Milli Kitabxanamızda var. Dedi ki, vaxt çox azdır, tərcümə eləyin, verək çapa. Bütün yayı Həmid Abbasovla çalışdıq, tərcüməni başa çatdırdıq, kitab da çıxdı. Bu əsərdə Azərbaycan haqqında çox maraqlı və zəngin məlumatlar var. Azərbaycan barədə qiymətli sözlər deyilir. Aleksandr Dümada belə bir fikir formalaşmış ki,

Azərbaycanda bütün kişilər üstündə xəncər gəzdirir. Onun da izahını belə verir ki, hər kişinin silah gəzdirməsi o anlama gəlmir ki, qarşısına çıxanı vurub öldürəcək. Bu, o deməkdir ki, mənimlə münasibətdə bərabər olduğunu düşün. Mən Amerikada olanda bir şeyin fərqi vardı ki, statusundan asılı olmayaraq, ehtiram əlaməti olaraq hər kəs bir-birinə gülümsəyir. Qəribədir, belə xoş üzlə, gülümsəməklə yanaşı, burada kim istəyirsə, silah da gəzdirə bilər. Odu ki, milyonçu, fəhlə ilə öz arasında fərq qoymur. Burada insan amili ön sıradadı. Təəssüflər olsun ki, biz hələ o səviyyəyə gəlib çata bilmirik. Bəzi vəzifə sahibləri özlərini yüksək tuturlar. Prezidentimiz İlham Əliyev haqlı olaraq bu həqiqəti vəzifə adamlarına dönə-dönə xatırladır. Hələ o illərdə Amerika ilə aramızda bu sahədə nə qədər böyük fərq olduğunu gördüm. Bəli, orada elm adamına yüksək dəyər verilir, amma insani münasibətlərdə heç bir status fərqi yoxdur.

– *“Necə yaşayasan yüzü haqlayasan” əsərini tərcümə etməkdə məqsəd nə idi?*

– Sula Benet Amerika alimidi, Polşadan olan yəhudidi. Nyu-York Universitetinin professoru idi. 1970-76-cı illər arası Qafqazda, o cümlədən də, Azərbaycanda olub, ölkəni qarış-qarış gəzib, hətta Naxçıvana gedib. O illərdə bu asan məsələ deyildi. Biz özümüz oralara gedib çıxma bilməzdik. Amerikada olanda onun da kitabını gördüm, oxudum, Azərbaycan haqqında gözəl fikirləri var. Həmən kitabın da üzünü çıxarıb gətirdim. Bakıda tərcümə eləyib “Yazıçı” nəşriyyatında buraxdım. Kitabda azərbaycanlı professor Mehdi Sultanov barədə yazılanlar xoşuma gəldi. Qayıdandan sonra gəlib onu tapdım, görüşdük. Sonra kitab haqqında rəy yazmışdı. Kitab uzunömürlülərdən bəhs edir. Ümumiyyətlə, Qafqaz xalqlarının mədəniyyətindən, inkişafından bəhs eləyən kitabı oxuyandan sonra folklorumuzla bağlı bir şey kəşf elədim. Bizdə deyirlər ki, niyə nağıl və dastanlarımızda kiçik oğul, kiçik qız daha ağıllı olur. Məsələn, Məlikməmməd nağılında olduğu kimi. Sula Benet yazır ki, insanın daha yetkin vaxtında doğulan uşağı daha ağıllı olur. Bunu

oxuyanda dərk elədim ki, bu fikir elə bizim nağışlarımızda var. Çox maraqlı kitabdı. 1973-cü ildə Kiyevdə Dünya gerentoloqlarının (uzun ömürlülüklə məşğul olan alimlər) konfransında insanın yaş dövrlərini müəyyənləşdiriblər. 60-74 ahıllıq, 74-89 qocalıq, 89-dan sonra uzun-ömürlülük dövrü. Mən də indi qocalıq mərhələsindəyəm. Hamıya qismət olsun.

– Yaxın gələcəkdə Azərbaycanda dillərin mənimsənilməsi, ondan istifadə perspektivlərini necə görürsünüz?

– Dillər Universitetində işlər qaydasında gedir. Slavyan Universitetində akademik Kamal Abdulla bu sahədə böyük işlər gördü. Orada bir çox dillər öyrənilir indi. Akademiyada, mənim çalışdığım institutda akademik İsa Həbibbəylinin səyi nəticəsində, hətta Yaponiyadan, Koreyadan bəhs eləyən şöbə var. Professor Bədirxan Əhmədov rəhbərlik eləyir. Şöbənin işinə yapon və koreya dillərini bilən mütəxəssislər cəlb olunub, iş də gedir. Bu baxımdan hesab edirəm ki, yaxın gələcəkdə nə-

ticələr olacaq. Dünya arenasına çıxmaq üçün dilləri yüksək səviyyədə bilmək önəmli məsələdir. Yuxarıda bu barədə artıq danışdığımızdan burada çox danışmağa lüzum görmürəm.

– Siz ümumtürk folklorunun bir qolunu – İraq-Kərkük xəzinəsini tam olaraq təqdim etdiniz, bəs ümumən bizim ana folklorumuzun toplanması, araşdırılması indi nə vəziyyətdədir?

– XX əsrin əvvəllərindən böyük işlər görüüb və bu gün də davam edir. Mən Kərkük folklorunu nəzəri cəhətdən işləmişəm. Görkəmli folklorşünas alim Məmmədhüseyn Təhmasib dastanları işləyib. Bir başqası bayatıları, digəri lətifələri və s. Yəni Azərbaycan folkloru tam şəkildə hərtərəfli işlənib. Cənubi Azərbaycan folkloru ilə də məşğul olublar. Ədəbiyyat İnstitutunda Cənubi Azərbaycan şöbəsi var. Mirzə İbrahimov Yazıçılar İttifaqından işdən çıxandan sonra Ulu öndər ondan soruşmuşdu ki, nə arzun var, o da demişdi ki, istərdim Ədəbiyyat İnstitutunda Cənubi Azərbaycan şöbəsi olsun.

Milli Elmlər Akademiyasında və Yazıçılar Birliyində Cənubi Azərbaycan bölməsi yaradıldı. Amma Cənubi Azərbaycanda bu, hələ tam işlənməyib. İndi yenə material toplanır, gedirlər, gəlirlər, öyrənirlər. Yəni bu istiqamətdə iş gedir, kitablar çıxır. İndi Folklor İnstitutu akademik Muxtar İmanovun rəhbərliyi ilə böyük işlər görür. Bölgələrin folkloru toplanır, tədqiq və nəşr edilir.

– İndi sanki globallaşma, müasir texnologiya dövründə folklor diqqətdən kənar qalıb.

– Folklor xalqın qan yaddaşındadır. O nə olursa-olsun yaşayacaq. Nə qədər ki, həyat davam eləyir folklor qalacaq. Yeri gəldikcə yeni nümunələr də yaranır. Hər dövrün öz tələbi var. Vaxt vardı adamlar axşamlar ocaq başına yığışardı. Məsələn, Kərkükdə çayxanalarda nağıl danışanlar olurdu. İndi nağılı kim danışacaq, kim nağıla qulaq asacaq. Ancaq nağıllarda böyük hikmət var, ibrət dərsi var onlarda. Bir kərkük nağılı var, çox ibrətamizdir, böyük tər-

biyövi əhəmiyyəti var. Bir çoban yaxşı ney çalırmiş. Bir gün bu çalanda mağaradan bir ilan çıxır, yaxına gəlib deyir ki, qorxma, səni öldürməyəm. Bu şərtlə ki, hər gün gəlib burda ney çalasan. Əvəzində hər gün sənə bir ləl verəcəm. Çoban başlayır ilana ney çalmağa. Aylar ötür, çoban ilanın verdiyi ləlin hesabına varlanır. Bir gün yenə ney çalır, ilan gəlir. Çoban deyir ki, sənin sayəndə hər şeyim var, amma ürəyimdən həccə, ziyarətə getmək keçir. İzin ver mən gedim, olmadığım vaxtda oğlum gəlib sənə ney çalacaq. İlan razılıq verir, çoban gedir. Oğlan gəlir atasının işini davam elətdirməyə. Bir gün, iki gün, beş gün axırda bezir, fikirləşir ki, niyə mən bu ilanın oyununa gəlirəm axı, hər gün gəlib ney çalıb bir ləl qazanmaqdan, yaxşısı budu ilanı öldürüm, birdəfəlik var-dövlətinə sahiblənim. İlan onun hiyləsini başa düşür, oğlanı sancıb öldürür. Kişi səfərdən qayıdır, görür ki, oğlu yoxdu, gəlir həmin yerə başlayır ney çalmağa. İlan gəlir. Çoban deyir ki, hal-qəziyyə belədi, bəs oğlum yoxa çıxıb. İlan deyir ki, oğlun nəfsinə

hakim ola bilmədiyi üçün onu öldürdüm. Amma sənə toxunmuram, sən tamahkar adam deyilsən, get, amma bir də gəlib buralarda ney çalma, dostluğumuz bitdi. Əgər gəlsən, səni də çalaram. Görün, nağılın nə böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti var. Uşağa ha de ki, nəfsini yığ, nə başa düşəcəkdir ki, bu, nə deməkdir. Amma bu nağıl hər yaşda, hər ağılda insana yol göstərə bilər. Başqa bir nağılda da bir tacir olur, oğlu yeyib-içən, ata malını dağıdan, korocaq imiş. Bir gün ata oğlanı yanına çağırır deyir ki, mənim vaxtım çatıb, ölürəm, amma sənə vəsiyyətim var. Əgər onlara əməl eləməsən, Allah sənə lənət eləsin. Əgər əməl eləsən, xeyirin görərsən, əksini eləsən dilənçi vəziyyətinə düşüb məhv olacaqsan. Oğlan deyir: “Gözüm üstdə, söylə, vəsiyyətin nədir?” Tacir deyir: “Bilirəm, bir vaxt qoyub getdiyim evi satmaq fikrinə düşəcəksən. Satmağına bir söz demirəm. Amma əvvəlcə evin dörd bir yanına hasar çəkdir, sonra sat”. Oğlan deyir ki, vəsiyyətini yerinə yetirəcəm. Tacir ölür. Bir vaxt oğlan evi satmaq istəyəndə atasının vəsiyyətini xatırlayır və onun

vəsiyyətini yerinə yetirib hasar çəkdirir. İş başa çatandan sonra başa düşür ki, evə verilən pul heç çəkilən hasarın xərcini ödəmir və o, atasının nə demək istədiyini anlayır, ağı başına gəlir. Ondan sonra işləri də, həyatı da qaydasına düşür. Bəzi adamlar nağıl adı çəkiləndə elə bilir ki, xülyadı. Halbuki hər nağıl bir tərbiyə məktəbidir. Nağıllara həsr olunmuş bədii filmlər də nağılların əbədiyaşarlığına dəlalət edir.

– Sizcə, bu xəzinə – şifahi xalq ədəbiyyatı inciləri tam toplanıb, yoxsa hələ xalqda qalır?

– Demək olmaz ki, hamısı toplanıb, iş davam eləyir. Bu yaxınlarda Naxçıvan folkloru çap edildi, Qarabağ folkloru çap edildi. Kər-kük, Şəki, Göyçə və s. çap olunub. Hər bölgədən nümunələr toplanır və antologiyalar şəklində çap edilir. Bu sahədə Folklor İnstitutu, direktor, akademik Muxtar İmanov başda olmaqla faydalı işlər görür. Bölgələrdə konfranslar keçirilir. Bölgələrdə yaşayanlar çöl materialının toplanmasında Folklor İnstitutuna yardım edir.

– *Heç nə səbəbsiz deyil, sizin folklora böyük bir sevgi ilə üz tutmağınızda alim marağı ilə yanaşı, böyüdüyünüz el, oba, ailə mühitinin təsiri yəqin ki, yox deyil. Mümkünsə, bir qədər bu barədə...*

– Heç şübhəsiz. Mən sazla, sözlə böyümüşəm. Mənim mənəvi qidam saz olub, söz olub. Mən 16 yaşa çatana qədər kəndimizdə elektrik enerjisi olmadığından radio filan olmayıb.

Şair Tovuz aşığılarının yerini, sazın-sözün qiymətini dəqiq göstərib:

*Tovuzda torpaq da, dağ da, çəmən də
Sazın havasını yaman götürür.
Burda hər qonağı, hər müsafiri
Aşığı qarşılıyır, aşığı ötürür.*

Folkloru, xüsusən də aşığı poeziyasını lap uşaqlıqdan sevmişəm. Kəndimizdə toy olanda mağarın ətrafına yığışardıq. Hətta qış vaxtı, ən soyuq havada belə bircə toyu qaçırmazdım. Aşıqların dilində dastanlara qulaq asardım. Bunların mənə böyük təsiri olub. “Koroğlu” dastanındakı bütün nəğmələrin sözlərini əz-

bərdən bilirdim. Kitaba çox marağım varıydı. Bir növ kitabın acıydım. Məktəb kitabxanasındaki kitabların əksəriyyətini, demək olar ki, səkkizinci sinfə qədər oxumuşdum. Səkkizinci sinifdə “Qılınç və qələm”i oxumaq istədim, kitabxanaçı vermədi, dedi ki, sən hələ onu anlayacaq yaşa çatmamısan, zamanı gələndə oxuyub dərk eləyərsən. O vaxt kitabxanaçıya acığımı tutmuşdu ki, bu niyə məni qanmaz hesab eləyir, nə var başa düşülməyəsi. İnstitutda dil-ədəbiyyat dərsi keçirdik. Professor Arif Məmmədov deyirdi bu dərsi. Həm bəstəkar idi, həm də müəllimlik eləyirdi. Məmmədli Əsgərov vardı, klassik ədəbiyyatın bilicisi idi, çox gözəl dərslər keçirdi. O vaxtlar həmin əsərləri oxuyanda başa düşdüm ki, kitabxanaçı düz deyirmiş. Ancaq bir məsələ də var ki, kitabın gücü-qüdrəti ondadı ki, onu hər yaş dövründə bir cür qavrayırsan. Ona görə də kitablar heç vaxt köhnəlmir. Yaxşı kitabı hər dəfə oxuduqca insanda yeni fikirlər yaranır. Fərqi yoxdur, bu, nəsrdir, ya poeziya.

– *Aşıqlar haqqında çoxlu yazılarınız, kitablarınız var. Aşiq sənəti nədir, kimdir aşiq?*

– Aşiq sənəti sinkretik sənətdir. Üzeyir Hacıbəyli deyib ki, aşiq sənəti elə bir aləmdir ki, burada bəstəkarın da, müğənninin, xanəndənin, rəqqasın da istənilən qədər payı var. Aşiq həm də yaxşı qiraət ustasıdır, şairdir, aktyordur, çalmağı var, oxumağı, oynamağı, söyləməyi var. Bunun hamısı üst-üstə düşəndə görürsən ki, aşiq adi adam deyil. Ustad aşıqlar ki var, onların sənəti əbədi yaşayır. Qurbaninin, Aşiq Vələhin, Aşiq Abbas Tufarqanlının, Xəstə Qasımın, Şəmkirli Hüseynin, Aşiq Alının, Aşiq Ələsgərin, Molla Cümənin, Bozalqanlı Hüseynin, Aşiq Şəmşirin, Mikayıl Azaflının sənəti əbədi yaşarlıq qazanıb. Bunlar adi adamlar deyillər. İlahidən gələn istedad, qabiliyyət sahibidirlər. İndi çox şeylər asanlaşıb. Radio, televiziya var. Amma əvvəllər xalq arasında mədəniyyətimizi, ədəbiyyatımızı, folklorumuzu təbliğ edən, dilimizi inkişaf elətdirən, cilalandıran məhz aşıqlar olub, ustad aşıqlar görüblər bu böyük işləri.

– *Həm də aşıqlar ən yaxşı informasiya daşıyıcısı olublar. Dilimizdə bir ifadə də formalaşmış ki, aşıq gördüyünü çağırır.*

– Doğrudur, bu iş də aşıqların payına düşüb. İnsanların savad almaq şansı məhdud olanda, informasiya daşıyıcıları aşıqlar olub. Onlar cəhalətə, mövhumata, xurafata qarşı mübarizə aparıblar.

– *Klassik aşıqlarımız ki var, mən onlardan ikisini xüsusilə ayırırım. Onlardan biri Dirili Qurbanidi, biri Aşıq Abbas Tufarqanlı.*

– Bunların ikisi də zirvədədi. Bunlardan sonra Aşıq Ələsgər gəlir ki, o, daha elmlidir. Bəli, Aşıq Ələsgər bir dəryadı. Molla Cümənin özü də nəhəng aşıqdı. Hələ mən Xəstə Qasımı, Aşıq Valehi, Alını, Bozalqanlı Hüseyni demirəm.

– *Qəzənfər müəllim, siz Mikayıl Azaflının kitabını tərtib eləmişiniz və bu işə, həqiqətən də, böyük əmək sərf olunub.*

– Doğrudu, böyük yaradıcılıq işi var orada. Mən bu işi məhəbbətlə görmüşəm. Bəzi adamlara asan görünür, deyirlər ki, tərtibatdı da. O

kitabı fərqləndirən bir cəhət var. Bütün janrlara aid şeirləri verməmişdən əvvəl, o janr haqqında elmi məlumat vermişəm.

Mən yuxarıda aşıq sənətinin zirvəsində bərqərar olan aşıqlardan danışarkən Azafılı Mikayıldan da söz açdım. Azafılı başqa aşıqlardan fərqləndirən bir cəhəti də xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Adətən, başqa aşıqlar yaradıcılıqlarında zəmanədən şikayət edirlər. Mikayıl Azafılı isə mövcud sistemi qamçılamaqdan çəkinmir:

*Əlimizdə zorba çomaq,
Başımızda motal papaq.
Ağ şalvarda qara yamaq,
Kommunizmə gedirik biz.*

Toyda bu şeiri oxuduğuna görə dörd il (1961-1964) həbsxanada yatan aşıq azadlığa çıxdıqdan sonra da Sovet sisteminin qəddarlığını göstərən şeirlər yazmaqdan çəkinmirdi. Tutumu, dərin mənası ilə qalaq-qalaq kitablara sığmayan taleyüklü dərdlərimizi, xalqımıza üz verən bəlaları görün aşıq bircə bənddə necə məharətlə ifadə etmişdir:

*Qoca Azaflıyam, dilim var, lalam,
Təbrizdə qardaşım, Sibirdə balam.
Elə dərd varmı ki, çəkməmiş olam,
Bax onlar ağartdı saçımı mənim.*

**– Əgər Azərbaycanın 10 aşığı seçmək
sualı qarşısında qalsaydınız, kimləri fərqləndirərdiniz və niyə məhz onları?**

– Mən “Aşıq sənəti nədir və kimdir aşıq”
sualına cavab verərkən aşıq sənətini zirvəyə
qaldıran 10 aşığı göstərmişəm.

Bayaq siz Qurbaninin, Abbas Tufarqanlıının
adını çəkdiniz. Mikayıl Azaflının, Aydın Çobanoğlunun kitablarını tərtib etməklə aşıq sənətinin daim inkişafda olduğunu, zaman-zaman yeni adların meydana çıxacağını göstərmək istəmişəm. Sözü, şeiri bu gün də dillərdə dolayan sənətkarlar aşıq sənətini zirvəyə qaldırıblar, bu sənətin memarıdılar. Onların üstünlüyü nədədir? Fikir verin, mən sıralamada nə Aşıq Şakirin, nə Kamandarın adını çəkdim. Bunlar ustad aşıqlar olsalar da, aşıq-şair deyillər. Ustad aşıqlar təbii ki, bu sənəti inkişaf elətdirirlər,

xalqa sevdirlər. Amma onlar aşıq-şairlərdən fərqli olaraq, başqa yaradıcıların sözlərini oxuyurlar. Şair-aşıq özü yaradır, özü təbliğ eləyir, özü sevdilir.

– Aşıq sənətinin indiki durumu sizi qane edirmi? Aşıqlıq lazımdır mı bizə? Xalqın müasir təkamülündə bu sənətdən necə yararlanıla bilər?

– Sənət heç vaxt solmur. Bəzən enməsi, qalxması olur. Üzeyir bəy deyirdi ki, XX əsrin əvvəlində aşıq sənəti sanki ölümə məhkum olmuşdu. Amma sonra görkəmli aşıqlar çıxdı meydana, bu sənət yenidən dirçəldi. Kimiydi onlar? Hüseyn Bozalqanlıydı, Aşıq Əsəddi, Aşıq Mirzədi, Bilaldı, sonrakı dönəmdə Şakirdi, Pənahdı, Hüseyn Saraçlı, Əmrah, Kamandar, Əkbər, İmran, Ədalət Nəsibov və başqaları. Aşıq Ədalətdən bir az geniş danışmaq istəyirəm. O, qara sazı ilə möcüzələr yaratdı. Aşıq mühitlərinin yaxınlaşmasında onun xidmətləri misilsizdi. Bir gün filarmoniyada aşıqların konserti vardı. Folklorşünas alim, professor Bəhlul

Abdulla Buzovnada yaşayan, 4-cü sinifdə oxuyan nəvəsini də konsertə gətirmişdi. Ədalət “Yanıq Kərəm”ini yana-yana çalırdı. Özündə deyildi, gözündən yaş gəlirdi. Gözləmədiyimiz halda qız babasına tərəf çevrilərək: “Baba, saz nə danışır, mən başa düşürəm”.

Sazın tilsimi hamını ovsunlamışdı. Yəqin buna görədir ki, saz-söz xiridarları deyirlər: “Ədalətdən əvvəl saz çalmaq günahdı, ondan sonra çalmaq isə o sənətkar üçün faciədir”.

Bu o deməkdir ki, Ədalət olan yerdə saz çalmağa cürət etmə. Aşıq sənəti təlatümlüdü. Enmə, qalxma dövrü olur. Aşıq sənətinin sayəsində “Koroğlu” operası, “Koroğlu” filmi yaranıb. Aşıq sənətinin milli musiqimizin inkişafında rolu misilsizdir.

– Sizin tədqiqatlarınızda heç zaman dar çərçivədə eyforiya gözə dəymir. Heç vaxt demirsiniz ki, hər bir ədəbi-bədii sərəvəti yaradan da, onun sahibi də Azərbaycanlıdır. Siz o fikri əsaslandırmağa çalışırsınız ki, məsələn, Dədə Qorqud, Füzuli,

Nəsimi sözün böyük mənasında TÜRK-MANDIR. Bu dartışmaların son nöqtəsini necə qoya bilərsiniz?

– Mənim nöqtə qoymağıma ehtiyac yoxdu. Bu sualda həm də cavab var. Türkün bir adı var, Türk. Türk millətinə məxsus, tarixən mövcud olmuş nə sərvət, nə dəyər varsa, onlar tamamən türk qövminə aiddir və biz bu barədə bir az irəlidə danışdıq.

– Bu cavabdan sonra daha demirəm ki, türk ədəbiyyatının iki dahisi – Nəsimi və Füzuli haralıdır. Deyirəm onlar sizə görə kimdir?

– Hər ikisi bəşəri şairdir. Mən onları təkcə Azərbaycan mühiti ilə əlaqələndirməzdim. Onlar böyük dahilərdir. Mənə görə Nəsiminin bir üstünlüyü var. Bəzən Füzulini lüğətsiz oxuya bilmirəm. Amma Nəsiminin istənilən şeirini götür, oxu, başa düşüləndir. Dil safdı, təmizdi. Füzulinin dilini ərəb dili, Quran dili həddindən artıq yükləyib. O, deyir ki, mən fars dilini mükəmməl öyrənmişəm, o mənim poeziya dilimdi. Ərəb dilini mükəmməl mə-

nimsəmişəm, o mənim elm dilimdi. Türk dilini ona görə dərinədən öyrənmişəm ki, o mənim ana dilimdi. Mühitin təsiri ilə böyük Füzuli ərəb dilinin elmi tərəfini də gətirib poeziyasına qarışdırıb. O da dili xeyli ağırlaşdırıb.

– Amma Məhəmməd Füzulinin çox sayda elə qəzəlləri də var ki, bizim ana türkcəmizdə su kimi axır. Məsələn, “Məni candan usandırdı”, “Pənbeyi-dağü cünun içrə nihandır bədənim” də dil çox durudur.

– Doğrudu, Cahangir Cahangirovun “Füzuli” kantatası da var, Şövkət xanımın ifasında. Çox da gözəl oxuyur. Son vaxtlar onu gənc müğənni Lalə Məmmədova çox məlahətlə oxuyur. Mən onu heç nəyə dəyişməyəm. “Leyli və Məcnun” dünyaya dəyər. Mən onun bəzi qəzəllərindən danışırım. Fikrimcə, qəzəlin bizim indiki türkcədə aydınlığı meyarı ilə Nəsimi ondan üstündü. Həm də Nəsimi qəzəllərində filosofdu. Nəsimi fəlsəfi poeziyamızın əsasını qoyub. Yeri gəlmişkən, onun sənəti aşıq yaradıcılığına da böyük təkan ve-

rib. “Əlif-Lam” yazıb. Sonralar Aşıq Ələsgər də “Əlif-Lam” yazıb.

– Bəs Nostradamus sizin yaradıcılığınıza necə daxil oldu? Bir insan ömrü üçün yalnız onu araşdırmaq yetərli idi...

– Mən bu işə yeddi ilimi həsr eləmişəm. İraqda olduğum vaxtlarda gündəlik qəzetlərdə, aylıq jurnallarda qoroskoplar dərc olunurdu. Bunlar mənim diqqətimi çəkdi. Qız bürcündənəm. Yoxladım, gördüm çox uyğun gəlir, sonra qardaşımı, atamı, ailə üzvlərimi bürclərlə tutuşdurdum, baxdım ki, uyğunluq çoxdur. Başladım oxuyub araşdırmağa, bu işi öyrənməyə. Və bu qoroskopu “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” əsərində verdim. Azərbaycana qoroskopu ilk dəfə mən gətirdim. Həməm qoroskop bizimdi, Şərqi. Bu, nəylə bağlıdı, niyə qoroskoplar fərqlidi? Planetlərin düzülüşündən asılı olaraq, hər yerdə eyni deyil. Hər yerin öz coğrafi mühitinə uyğun qoroskopu var. Şərq adamıyla qərblinin xarakterində nə dərəcədə eynilik ola bilər? İndi bizim qəzetlərdə qoroskopu bütün

dünyadan toplayıb, ümumiləşdirib verirlər. Bu, doğru deyil. Bir dostum vardı, Dəmir Qənbərov, ADU-nun kimya fakültəsində kafedra müdiri işləyirdi. Onun altmış yaşı tamam olurdu, mənə də zəng elədi ki, Qəzənfər müəllim, iki tədbirimiz var, biri saat 11-də universitetin akt zalında 60 illik yubileyimdir, o birisi də axşam “Ceyrançöl” restoranındadı, sizin də aramızda olmağınızı istəyirəm. Hər iki tədbirdə olmaq istəyirdim. Ancaq iş elə gətirdi ki, gedə bilmədim. Belə bir şey də oldu, təbii ki, bunun həmin məclisə gedib-getməməyimlə bir əlaqəsi yoxdu. Bir gün əvvəl “Müsavat” qəzetində dərc olunan qoroskopda öz bürcümlə bağlı bir informasiya oxudum. Qəribədi, orada yazılmışdı ki, səni bir məclisə dəvət edəcəklər, nəbadə gedəsən. Nəticəsini özünüz görəcəksiniz (“Yeni Müsavat”, 25.XI.1999, s.16). Axşam eşitdim ki, “Ceyrançöl” restoranında adamlar balıqdan zəhərlənib, aralarında ölənlər də var. Sonra Dəmir müəllimlə görüşəndə bunları danışdım, dedim ki, etiraz eləmirsinizsə, mən bu hadisəni qoroskopla bağlı yazmaq istəyirəm. Ona da

maraqlı gəldi, dedi ki, elə hazır faktdı, özü də isti-isti... Nə isə, Nostradamusun möcüzələri üzərində düz yeddi il çalışdım. Dünyada Nostradamusla bağlı ingilis dilində elə bir kitab qalmadı ki, onu əldə eləməyim. Fars, ərəb dillərində olan nüsxələri də tapdım. Hansı ölkəyə gedirdimsə, bir çox hallarda ailəm, uşaqlarım yanımda olurdu, kitab mağazalarını gəzməmiş, bu mövzu ilə əlaqəli lazım olan kitabı almamış başqa iş görməzdim. Artıq onlar da bu xasiyyətimə alışmışdılar. Oturub gözləyirdilər, kitabla bağlı işimi qurtarandan sonra deyirdim, indi mən sizin qulluğunuzda, ürəyiniz hara istəyir ora gedək. Nostradamusda Ulu Öndərimiz Heydər Əliyev və İlham Əliyevin hakimiyyəti barədə öncəgörmələr var. Deyir Roma papası bir ölkəyə gələcək, həmən yerin kralı deyəcək ki, mənim ölkəm üçün ibadət elə. Papa geri dönəndən sonra krala, oğluna, ölkəsinə ibadət eləyir. Belə bilinir ki, bu ölkədə özündən sonra hakimiyyətə oğlu gələcək və ölkəni uzun müddət əmin-amanlıqla idarə eləyəcək. Bu katren üzərində altı ay işləmişəm. Ciddi

faktlarla təsbit edilib. Onda hələ bizdə referendum keçirilməmişdi. Mən 2007-ci ildə kitabı çap elətdirəndən sonra Aqil Abbas yazdı ki, Qəzənfər müəllim ağ elədi. Bir prezident uzun müddət ölkəyə necə rəhbərlik eləyə bilər?! Referendumdan sonra gəldi, gülə-gülə üzr istədi. Ulu Öndər və İlham Əliyev haqqında necə var, olduğu kimi yazmışam, heç nədən çəkinməmişəm. Orada Qarabağ haqda çox açıq yazılıb. Deyir, ov tufəngi ilə çıxdılar Araz üstündə erməninin qabağına. Hamı təəccüb eləyir. Kitab əvvəlcə üç min tirajla çap edildi. Sonra da “Təhsil” nəşriyyatı bir neçə dəfə min tirajla buraxdı.

– Sizin elmi araşdırmalarınız da həyat kimi canlıdır. Bəzən elmi mülahizələrin ciddi yerində yazıya elə faktlar, elə əhvalatlar daxil edirsiniz ki, oxucu heyrlənir. Bu nədir, diqqət cəlb etmək, yoxsa fitrətdən, ənənədən gələn yazı üslubu?

– Ənənədən gələndi, ürəyimdən gələndi. O fikir necə yaranır, onu deməkdə çətinlik çəkirəm. Bu, həqiqətən belə olur. Ürəyimə gəlirsə,

çəkinmirəm, yazıram. Hesab eləyirəm ki, ürəyim məni aldatmaz. Yazı prosesində əhvalatlar, hadisələr özü gəlir, mən bunları düşünülmüş şəkildə eləmirəm, planlaşdırmıram. Danışanda da beləyəm, ürəyimdən gələnı deyirəm.

– Folklorla, klassik ədəbiyyatla bağlı alim və yazıçı mövqeyiniz bəllidir, bu mənada geniş oxucu dairəsi sizə laqeyd deyil. Bəs 80 illik bir dövrə aid ədəbiyyatımız haqqında düşüncələriniz necədir? Düzdür, mövzu genişdir. Heç olmasa, tezis şəkildə fikrinizi bilmək istərdik.

– Düzünü deyəcəm, dünya ədəbiyyatını orijinaldan oxuyandan sonra məndə müəyyən fikir dəyişikliyi yarandı. Ancaq onu deyim ki, Azərbaycan ədəbiyyatıyla bərabər böyümüşəm. Məni Bakıya Mehdi Hüseynin “Abşeron” romanı gətirib. İsmayıl Şıxlının “Ayrılan yollar”-ını çox bəyənmişəm. Lakin çıxış yolunu o vaxt tapa bilmirdim. Kəndlə şəhərin arasında fərq çox böyük idi. Odur ki, yazıçıya haqq qazandırardım. Salam Qədirzadənin “Qış gecə-

si"ni oxuyandan sonra düşünmüşəm ki, bu necə ola bilər, oğul prokuror, ata cinayətkar, bu, düz olmaz, əxlaq normasına sığmır. Oğul öz atasını necə həbs edə bilər?! Elə indi də o fikirdəyəm. Yəni düşüncəm belə olub. Mir Cəlalın hekayələrini oxumuşam, ləzzət eləyib. İndi də oxuyuram. Ədəbiyyat fərqli yaşda, fərqli təsir eləyib. Onun gücü də elə bundadı. Mir Cəlalın beş cildliyi çıxdı. Milli Kitabxananın direktoru, professor Kərim Tahirov onu mənə bağışladı. Həmin axşam dünyanın ən güclü futbol komandasından ikisi "Real Madrid"lə "Bavariya" yarışdı. Mən neçə illərdir "Real Madrid" komandasının azarkeşiyəm. Futbol gecə saat 11:30-da başlayacaqdı. Götürdüm əlimə kitabı ki, futbola qədər vərəqləyim. Necə aludə olmuşamsa, bir də baxdım ki, ikinin yarısıdı. Əliağa Kürçaylı yazıb ki, futbol Şekspiri üstələyibdir. Burda tərsinə oldu, Mir Cəlal futbolu üstələdi. Gənc yaşlarımda onun hekayələrini oxuyub doyunca gülmüşdüm. İndi bu yaşda təkrar oxuyuram, deyirəm ki, gülmək yox, ağlamaq lazımdır. Mir Cəlal müəllim ya-

zıb ki, ay xalq, ay kütlə, sənin halına güləkmi, ağlayaqmı? Zəlimxan da yaxşı yazıb. Deyir millətinin halına ağlayanda, güləndə Sabirim “qeyrət” dedi. Əslində, Mir Cəlal müəllim də xalqdan qeyrət umurdu. Son vaxtlar mən roman oxuya bilmirəm. Memuar ədəbiyyatı xoşlayıram və yaxşı memuarı həvəslə oxuyuram. Bu ədəbi janrdə həyat var, həyat həqiqəti var. İmamverdi Əbilovun bir memuarı çıxıb, onu oxuyub heyrətlənirəm. Demək, əyalətdə də gözəl ədəbi mühit yaratmaq olarmış. Tanınan yazıçı və şairlərin əksəriyyəti bu adamın evində qonaq olub. Hamısı haqda da xatirələr yazıb. Yavuz Axundlunun “Xatirələr işığında ömür keçdi, gün keçdi” əsəri də əladır. Eləcə də İmran Əbilovun “Vətənə vurğun ömürdən səhifələr” əsəri. Hər üç əsər barədə mətbuatda fikirlərimi oxucularla bölüşmüşəm. Doğrudu, dünya ədəbiyyatı fonunda bizim ədəbiyyat zirvə deyil, ancaq mərhələli inkişafı qənaətbəxş hesab eləmək olar. Məsələn, Anar gözəl yazıçıdır. Eləcə də Elçin. Pərvin Anar haqqında yazır ki, **Anar zamanla ayaqlaşan, bəzənsə**

zamanı qabaqlayan yazıçıdır. Ədəbi şəxsiyyətlər, onların yaradıcılığı barədə mən də çox yazmışam. Anar barədə demişəm, yenə deyirəm, Anar bu illər ərzində Yazıçılar Birliyinə rəhbərlik eləməsəydi, indi onun yazdıqları qat-qat zəngin və miqyaslı olardı. İdarəçilik, vəzifə, əlbəttə, vaxtın və enerjinin böyük hissəsini alır. 1980-ci ildə Nəriman Həsənzadənin “Sən bağışladın” adlı kitabı çıxdı. Zeynəb Xanlarova da onun sözlərinə yazılan bəstəni çox gözəl oxudu. Nəriman Həsənzadəyə mətbuatda açıq məktub ünvanladım. O kitabda mənə xoş gələn bir çox məqamlar vardı. Yazır ki, Sərdar Əsədin anası həmişə üzü Bakıya sarı yatarmış ki, oğlum ordadı. Onun Rəsul Həmzətova həsr olunan beş səhifəlik yığcam bir poeması var. Gözəldi, hələ mən şairin oxuyanda adamı hal-dan-hala salan şeirlərini demirəm. Bu əsərləri yazan Nəriman Həsənzadə birdən-birə bir neçə müddət yoxa çıxdı. Niyə? Çünki “Ədəbiyyat qəzeti”nə redaktor getdi. Gərgin, əsəbi, yorğun iş günündən sonra evə gələn adam necə və nə yaza bilər?!

– *XX əsr Azərbaycan yazarlarından kimlərlə daha sıx təmasda olmusunuz, onları necə xatırlayırsınız?*

– Rəsul Rza, Qasım Qasımzadə, Hüseyn Arif, Anar, Elçin, Fikrət Qoca, Nəriman Həsənzadə, Əlfi Qasimov, İsi Məlikzadə, Fərman Kərimzadə, Vilayət Rüstəmzadə, Əlibala Hacızadə, Nahid Hacızadə, Əzizə Cəfərzadə, Fəridin Ağayev, Sabir Rüstəmخانlı, Rasim Kərimli, Ayaz Vəfali, Məmməd İsmayıl, Əmirhüseyn Məcidov. Dünyasını dəyişənlər haqqında acılı-şirinli xatirələrim “Borcumuzdur bu ehtiram” kitabımda yer alır. Bu kitabda xatirələr baş alıb gedir. Ən çox sevdiyim kitablarımdan biridir. Əslində, bütün böyük ədiblərimizi yaxından tanımışam və onları sevmişəm. Mən zamanında Azərbaycan ədəbiyyatını çox mütaliə eləmişəm. Yaradıcılığını bəyəndiyim yazıçılar çoxdur. Sonra ki, dünya ədəbiyyatına meyil elədim, hamını oxumağa vaxt yetmədi. “Taras Bulba” ən çox sevdiyim əsərlərdəndir. Rus ədəbiyyatından Tolstoyu çox oxumuşam. “Anna Karenina” çox xoşuma

gəlik. “Dirilmə”ni, “Hacı Murad”ı oxuduqca oxumaq istəyirsən. Yeri gəlmişkən, Hacı Muradın qəbrini Qax rayonu ərazisində ziyarət eləmişəm. Ağ mərmərdən baş daşı indi Tarix Muzeyindədir. Muzeyin direktoru akademik Nailə Vəlixanlı onu mənə şəxsən göstərib.

– *“Hacı Murad” Mustafə Əfəndiyevin tərcüməsində çox gözəldir. Haçansa gənclik çevikliyi ilə bir-iki gecənin içində oxuduğum köhnə kitablar məni də yaman çəkir. Yaxınlarda “Hacı Murad”ı, Maksim Qorkinin uşaqlıq xatirələrini, Yusif Vəzirin “Qan içində” romanını yenidən oxudum. Necə gözəl, canlı təsvirlər var onlarda, həyat aşır-daşır.*

– Hansı kitab ki, təkrar oxunur, o köhnəlmir, hər zaman təzədir. Bir də ki, nə olmalıdı, bu Tolstoydu, bu adam dahidi, dəryadı.

– *Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin həyatında yaxından iştirak edirsiniz. Bəzən bu təşkilatı öz dövrünü bitirmiş deyə iddia*

edənlər var. Siz bu barədə nə düşünürsünüz? Sizi AYB-yə çəkən nədir, onsuz da işiniz çoxdur?

– İşim, həqiqətən də, həmişə çox olub. Elə indinin özündə də kifayət qədər görüləsi işlərim var. Yazıçılar Birliyinə isə öz doğma evimə getdiyim kimi gedirəm. Natəvan klubunda bir kürsü vardı, yaqın siz də görmüşdünüz. Heyif ki, təmir vaxtı onu götürdülər. O kürsüdə bir çox yazarların imzaları var idi. Hər dəfə o imzaları gördükcə adam sanki keçmişə dönürdü. Dünyasını dəyişən, amma adı imzası ilə yaşayan o şəxsiyyətlər göz önündə canlanırdı... 2004-cü ildən AYB-də Təftiş komissiyasının sədriyəm.

– Mən də sizin işçiniz olmuşam, sonuncu qurultaya qədər...

– Əslində, Təftiş komissiyasında işləməsi bir iş yoxdu ki, məşğul olasan. Ancaq Yazıçılar Birliyinin olması böyük işdi. Hüseyin Hüseyinzadənin vəfatından sonra Aşıqlar Birliyi necə dağıldı? Heç aşığa dəxli olmayan bir qadın gəldi, o Birliyin axırına çıxdı. Yəni aşıqların dö-

yəcəyi bir qapı qalmadı. Aşıqların qurultayında sədrliyə Zəlimxan seçiləndə mən Mədəniyyət və Turizm Nazirliyinə, nazir Əbülfəs Qarayevə təşəkkürümü bildirdim ki, onlar bu işi yoluna qoydular və aşıq sənətinin inkişafına təkan verildi. Yazıçılar Birliyi dağılsa, nə olacaqdı? Bəzi naşı, istedadsız yazarlar var, özlərini tanımaq üçün müəyyən xoşa gəlməyən vasitələrə əl atırlar ki, Yazıçılar Birliyi dağılsın. AYB-nin yaşamasında Heydər Əliyevin rolu böyük olub. Anarın xidməti çoxdur. Anar yazıçı kimi təkcə Azərbaycanda tanınmır axı. Bütün türk dünyası, türkdilli xalqlar onu tanıyır, rəğbət bəsləyir. Nüfuz sahibidi. Qələmi olan yazıçıdı, gözəl nitqə, yüksək təfəkkürə sahib olan adamdı. Zarafat deyil, Anar hansı məktəbi keçib?! Mən yazıçıların sonuncu qurultayında çıxış eləyəndə dedim ki, bu zalda əyləşənlərin əksəriyyəti AYB-yə sədrliyə layiq şəxsiyyətlərdir. Ancaq layiq olmaq hələ belə bir işi aparmaq bacarığı deyil. Bu, çətin vəzifədir. Bu işi aparmaq üçün təcrübə lazımdır. Söz adamları ki var, sözdən söz çəkənlərdir.

Yusif Səmədoğluna deyirlər ki, ay Yusif müəllim, sən parlamentdə Mədəniyyət komissiyasının sədrisən, “Qətl günü” kimi roman yazmısan, “Yeddi oğul istərəm” filminin ssenarisinə görə xalqın sizə böyük rəğbəti var. Bütün bunlar bir yana, xalqın sevimlisi, unudulmaz Səməd Vurğunun oğlusan, niyə namizədliyini irəli sürmürsən, prezident olasan. Qayıdır ki, namizədliyimi verərəm, amma qorxuram ki, seçərlər, onda mən neyniyərəm. Zalda gurultulu alqış qopdu. Birinci cərgədə xaricilər oturmuşdu. Onlar əvvəl bir qədər çaş-baş qaldılar, söhbətin məğzini biləndən sonra onlar da xeyli gülüb alqışladılar. AYB-yə sədrlik hər adamın işi deyil. Təklif elədim ki, əgər Anar müəllim özü də razıdırsa, biz onu seçək. Qurultay başa çatandan sonra Mədəniyyət və Turizm naziri Əbülfəs Qarayev yaxınlaşıb məni möhkəm qucaqlayıb dedi ki, “Lap ürəyimdən tikan çıxardınız, Qəzənfər müəllim”. Əbülfəs müəllim bizim tələbəmiz olub, xətrini də çox istəyirəm.

– 1960–2017. Təqribən 50 ildən çoxdur ki, Azərbaycan mətbuatını izləyirəm. Orada ən maraqlı müəlliflərdən biri olaraq seçilirsiniz. Azərbaycan mətbuatının milli şüurun inkişafında rolu, eyni zamanda bu vacib sahənin son 50 ildəki inkişaf tendensiyaları barədə nə düşünürsünüz?

– Bizim çox böyük jurnalistlərimiz olub. Ənənə indi də davam eləyir. Nəsir İmanquliyev “Bakı” qəzetini yaratdı. Mənim yadımdadı, o qəzətdə Həsən Seyidbəylinin “Cəbhədən cəbhəyə” povesti dərc olunurdu. Detektiv əsərdi. Anarın “Gecə yarısı hadisə” yazısı hər nömrə gedirdi. Axşamüstü saat beşdən-altıdan camaat köşklərin qarşısında növbəyə düzülürdü qəzeti almaq üçün. Bu, təkcə Həsən Seyidbəylinin, Anarın əsərinə görə deyildi ki. “Bakı”, “Baku” axşam qəzetlərinin hər nömrəsi maraqla oxunurdu. Qəzet, həqiqətən də, hər cəhətdən yüksək səviyyədə çıxırdı, tərtibat, mövzu rəngarəngliyi baxımından fərqlənirdi. Cabir Novruz, Famil Mehdi, Qeybulla Rəsulov, Yusif Kərimov o qəzətdə çalışırdı. Eləcə də “Azərbaycan gəncləri”

qəzetində necə istedadlı qələm sahibləri gözəl yazılar yazırdılar, felyetonlar dərc olunurdu. Məsələ bundadı ki, hər zamanın özünün hökmü, diktəsi var. O illərdə mətbu orqanlara böyük ehtiyac var idi. Bakıda televiziya təzə-təzə meydana gəlmişdi. Səhv eləmirəmsə, 1956-cı ildə. Özü də onda belə idi. Yarım saat baxırdın, sonra fasilə olurdu ki, aparatlar soyusun. Yəni o illərdə mətbuata böyük ehtiyac da var idi, maraq da vardı. İnsanlar sanki bədii ədəbiyyat acı idi. “Bakı” qəzeti də yaxşı ədəbi yazılara geniş yer verdiyindən biz o qəzetin nömrələrini intizarla gözləyirdik. “Kirpi” jurnalının bir nömrəsini də ötürməzdim. Cəmiyyətin qüsur və nöqsanları ilə bağlı gözəl felyetonlar verirdilər. “Dostluq şarjları” olurdu. Onlar mənim çox xoşuma gəlirdi. Mən, ümumiyyətlə, yumoru sevən adamam. Mürşüd Dadaşovun felyetonları əl-əl gəzirdi. “Mozalan” kinojurnalı çox yüksək keyfiyyətlə hazırlanardı. Əməlli-başlı yumoristik, həm də dərin mənası olan qısametrajlı filmlər idi onlar. Həqiqətən də, mətbuatın milli şüurun, vətənpərvərliyin inkişafında rolu

böyükdür. Mənim gənclik çağında da belə idi, indi də belədir.

Təəssüf ki, son illərdə söz azadlığından, mətbuat azadlığından sui-istifadə edən, özünü və sözünü bilməyən adamların jurnalistik iddiası ilə meydan suladığının, qeyri-peşəkarlığın ayaq alıb yeridiyinin, zövqsüz qəzet və jurnalların (mən hələ reket qəzetləri demirəm) peyda olduğunun da şahidi olmuşduq. Şükürlər olsun ki, onlar artıq keçmişdə qalıb.

– Sovet ədəbiyyatı terminini, sosializm-realizm yaradıcılıq metodunu necə xarakterizə edərdiniz?

– Ədəbiyyat İnstitutunda Elçinin “Sosializm realizmi bizə nə verdi” əsəri haqqında mən məruzə elədim. Bir məqalə yazdım, sonra ikincisini yazdım. Və mən orda göstərdim ki, sovet dövrünü mənasız dövr kimi dəyərləndirmək olmaz. Üzeyir bəy, Fikrət Əmirov hardan yarandı? Qara Qarayev, Niyazi hansı dövrün yetirməsidir? Ədəbiyyat adamlarının əksəriyyətinin yaradıcılığı sovet dövrünün pa-

yına düşür. Rəssamlar da eləcə. Tahir Salahov, Maral Rəhmanzadə, Mikayıl Abdullayev... Bunlar hamısı o dövrün üzə çıxarıb yetirdiyi şəxsiyyətlərdir. Sovet dövrünə elə-belə baxıb keçmək mənim nəzərimcə nadanlıq olardı. O illərin istər ədəbiyyatında, istər musiqisində, istər rəssamlığında yüksək vətənpərvərlik hissi vardı. Doğrudu, bu, bəzən ifrat dərəcədə özünü göstərirdi, bədiyyat arxa plana keçir və sxematikləşirdi. Ancaq indi görürəm və ən pisi də budur ki, indiki nəsildə bizdəki vətənpərvərlik hiss olunmur. Bu hiss daha çox nə ilə aşılarmışdı? Bədi ədəbiyyatla, o cümlədən də sovet ədəbiyyatı ilə. Ona görə də o yazıçılar ki, cəmiyyətin inkişafına öz istedad və zəhmətləri miqyasında böyük əmək sərf eləyiblər, onun üstündən xətt çəkmək olmaz. Sosializm realizmi bir ədəbi məktəbdir, yaradıcılıq metodudur. Keçmişə xor baxmaq olmaz. “Cahanda hər hökmü bir zaman verir” – deyən Səməd Vurğun yetişdi, tarixi roman janrının əsasını qoyan M.S.Ordubadi, Rəsul Rza, Süleyman Rüstəm, Süleyman Rəhimov, Mirzə İbrahimov

əsərləri ilə ədəbiyyat tarixində öz yerini aldı. Fikir verin, “Böyük dayaq” filmi, demək olar ki, ayda bir dəfə göstərilir. Əsər bu gün üçün də təzədir, böyük tərbiyəvi əhəmiyyəti var. İlyas Əfəndiyev, İsa Hüseynov, Bəxtiyar Vahabzadə, Məmməd Araz, Xəlil Rza, Əli Kərim... Bəs bunlar hansı dövrün yetirmələridi? Bəs “60-cılar” deyilən ən müxtəlif üslublu yazıçı nəslə? Bəs “70-cilər”, “80-cilər”? Çox böyük işlər görülüb o dövrdə. Təsadüfi deyil, o əsərləri ki, əvvəl oxumusan, təkrar mütləq eləyəndə sanki yeni əsər oxuyursan, nələrisə yenidən kəşf eləyirsən. Məsələn, sizin şeirlərinizi on il əvvəl oxumuşam. İndi təkrar oxuyanda tamamilə başqa Vaqif Bəhmənli və tamamilə başqa yaradıcılıq görürəm. Halbuki şeir həmişə şeirdi. Bədii ədəbiyyatın əbədiyaşarlığı bax elə bundadı ki, hər yaş dövründə fərqli dərinlikləri ilə təzəliyini saxlayır, heyrtləndirir. Nizami farsca yazıb, heç azərbaycanca yazmayıb, amma biz ondan əl çəkə bilirikmi?

– *O vaxtlar deyirdilər ki, kim Azərbaycandan xaricə çıxıbsa, o, KQB ilə əlaqədar adamdır. Xüsusən xaricə işləməyə gedənlər. Deyin, bu həqiqətə nə dərəcədə uyğundur?*

– Maraqlı sualdı. Mənim haqqımda da deyilib belə sözlər. Bəzən yığıncaqlarda deyirdim ki, sovet dövlətinin qədrini bilin. Bu hökumət uşaq anadan olmamış onun haqqında fikirləşir, ananın səhhəti qayğısına qalır, uşaq doğulandan sonra analıq məzuniyyəti, nə bilim sonra körpələr evi, uşaq bağçası və s. və ilaxır. Uşaq məktəbə gedir, dövlət hesabına ali məktəbdə oxuyur, hələ üstəlik ona tələbə təqaüdü verilir. Sonra da təyinatla işlə təmin olunur. Sosializm sistemində imkanlı adamlar var-dövlətini nümayiş etdirmir. Əsli-nəsli olan ailəyə qız verir, qız alırlar. Dahi Səməd Vurğunun “Ağalar, qullar dünyası” adlandırdığı kapitalizmdə isə tam başqa mənzərənin şahidi oluruq. Varlılar yalnız varlı yerdən, vəzifəli şəxslərin ailələrindən qız alıb, qız verirlər. Var-dövlətləri ilə fəxr edirlər. Bu cəmiyyətdə varlı daha da varlanır, yox-

sul daha da yoxsullaşır. Cəmiyyətdə sürətlə təbəqələşmə gedir. Varlılar, hətta imkansız olan yaxın qohumlarını belə tanımaq istəmirlər. 1983-cü ildə ABŞ-ın Arizona Universitetində ixtisasartırma kurslarında olarkən bir məsələnin şahidi oldum. Arıçılıq üzrə mütəxəssis, əslən Türkiyədən olan Əhməd bəylə küçədə söhbət edə-edə gəzişirdik. Birdən diqqətimi gözəl bir malikanə, qonşuluğunda isə uçub-tökülən bir ev çəkdi. Əhməd bəydən soruşdum ki, bu varlı adam o uçuq evi niyə almır? Xeyli də torpaq sahəsi var. Əhməd bəyin cavabı məni heyrətləndirdi.

Məlum oldu ki, bu varlı ilə yoxsul qardaşdırlar. Allahın iradəsi ilə biri varlı, o biri yoxsuldur. Guya varlı qardaş yoxsul qardaşa yardım etsə, Allahın qəzəbinə tuş gələr. Burada kapitalist aləminə məxsus bir lətifəni danışsam, yerinə düşər. Deyirlər, bir gün İraq prezidenti olmuş Tələbani bütün nazirləri yığıb iclas keçirirmiş. Bu vaxt arvadı xaricdən zəng edib deyir ki, evlərinə oğru girib. Tələbani tam əminliklə deyir ki, yalandır, inanma. Bütün oğrular yanımdadır.

Vaqif müəllim, mən buna bənzər hadisələri danışanda deyirdilər ki, bu KQB-nin adamıdır. Ancaq aradan zaman keçdi, bizim rayondan – Tovuzdan professor Səlim Yolçiyev var idi. O, Politexnik İnstitutunda fəlsəfədən dərs deyirdi. Onun yanında bir alim gəlib dedi ki, Qəzənfər müəllim, sən düz deyirsənmiş, vaxtında biz sənə haqqında heç yaxşı düşünməmişdik. Yəni bu da olub. Ancaq azadlıq başqa şeydi. Sualınıza cavab olaraq deyim ki, haqqımda əgər bu fikirlər səslənibsə də, bunlar həqiqətə uyğun deyil. Təbii ki, xarici dövlətə göndərilənlər çox ciddi surətdə yoxlanılıb seçilirdi. Bu adamın nəslə-nəcabəti necədir, satqınlıq eləyə bilərmidi? Ata-ana, qohum-əqrəba, yəni yaxın ətraf çox köklü süzğəcdən keçirilirdi. Hətta KQB atamın kimliyini yoxlayanda ortaya belə məsələ çıxmışdı. Atam müharibədə əsir düşməmişdi, ancaq gedib İsveçrəyə çıxmışdı. Atam dedi ki, birdən bu, sənə işinə mane olar. Mən də qayıtdım ki, ata, sən əsir düşməmişən ha, alnın açıq, üzün ağ gedib müharibədə döyüşüb borcunu yerinə yetirmişən. Belə hərtərəfli yoxlayıb

süzgəcdən keçirəndən sonra məni göndərdilər xaricə işləməyə. Nə gizlədim, KQB-də işləmək istəyərdim. Lakin məndən agent kimi istifadə etmək istədilər. Qəti şəkildə etiraz etdim. Buna görə başım çox ağrıdı. Nə isə... Türklər demiş, keçmiş olsun.

– Məndə sizin əvvəlki illərdə çıxan bütün kitablarınız var, olmayanları da nə vaxtsa hamı kimi mən də oxumuşam. Sağ olun ki, 7 cildliyinizi və sizin yaradıcılığınızdan danışan məqalələrdən ibarət kitabınızı göndərdiniz. Mən bunların tərtibat üslubuna baxıram və belə qərara gəlirəm ki, Qəzənfər müəllim çox intizamlı, məsuliyyətli, səliqə-sahmanlı bir şəxsdir. Deyəsən, siz buna söhbətimizin əvvəlində də işarə vurdunuz.

– Bayaq dedim, iyirmi ilə yaxın kafedra müdiri işləmişəm. Bu, çox kömək edib, bilmirəm, buna xoşbəxtlik deyim, bəxti gətirmişlik deyim ki, mən xaricə getdim və tərcümə ilə bağlı sənədlər mənim əlimdən gəlib keçdi. Sonuncu

dəfə xaricə gedəndə baş mütərcim idim. Elmlər namizədi, kafedra müdiri idim. Artıq xaricdə dörd il işləmişdim, inam, etibar qazanmışdım. Elə o vaxtlardan da məndə sənədlərə çox ciddi yanaşma vərdişi yarandı. Bu, rəsmi tərəfi. Əslində, elə bu, yaradıcılığa da təsirini göstərir. Ancaq ki, mən bunu tək-cə nizam-intizamla bağlamıram. İşə gərək məhəbbət olsun, adam gərək gördüyü işi sevsin, ondan zövq alsın. İşə sevgi ilə yanaşdınsa, nizam-intizam, səliqə-sahman, məsuliyyət, uğur, nəticə hamısı bir araya gəlir. Açığını deyim ki, hər cümlənin üstündə əsmişəm. Yazıram, bitirirəm, təkrar bir də qayıdıram. Etiraf eləyim ki, gecə mənim ən məhsuldar işlədiyim vaxtdır. Ən mükəmməl fikirlər gecələr beynimə dolur. Yatdığım yerdə qəfil dururam, yazıram. Əgər bir yazını gecə yazmışamsa, elə bil ona möhür vurulub. Elə indi də yaradıcılıq məsələləri ilə axşamlar məşğul oluram. Bu, artıq vərdiş halını alıb. Gecə evdə hamı yatandan sonra mənim öz dünyam var, ona qapılıram və qalan hər şeyi unuduram. Bir fakt – Əlibala Hacıadə, Bəkir Nəbiyev, Tofiq Bay-

ram, Fikrət Qoca, Hüseyn Arif, İsi Məlikzadə haqqında kitablar buraxmışam. Bu forma çox xoşuma gəlir. Qəbul olunmuş formadı, görkəmli adamların həyatından kitablar. Əlibala Hacızadə bütün gecəni mətbəxdə oturub yazır, şərait yox imiş. Səhər arvad gəlir, deyir, a kişi, evdə soğan yox, kartof yox, sən də gecəni səhərəcən yazırsan. O da qayıdır ki, ay arvad, mən burda şahlarla, padşahlarla döşləşirəm, sən də mənimlə soğan- kartof davası eləyirsən... Yarıdıcılıq budu. Həyat yoldaşım Arəstə xanımdan çox razıyam, arada çayı elə gətirər ki, heç ruhum da duymaz. Yazı-pozu prosesində ki fikirdən ayrıldın istədiyini almırsan.

– Sizin yaradıcılığınızı izləyəndə istedad və həvəsin harada bitdiyini, zəhmətin harada başladığı, başqa sözlə, elmi-yaradıcı fəaliyyətdə uğurları təmin edən iki vacib səbəbdən hansının birinci, əsas olduğunu müəyyən etmək çətindir. Sizcə, yaradıcılığınızın zəngin yekununda hansının payı çoxdur, istedadın, yoxsa zəhmətin?

– İstedad Allah vergisidi. Mən hesab edirəm ki, zəhmət olmasa, istedad özü belə işlədilməyən balta kimi paslanır, istedad zəhmətlə vüsət alır.

– *Siz, doğrudan, Allah vergisinə inanırsınız?*

– Bəli, çox inanıram. Amma ədəbiyyatşünaslara təfəkkür də lazımdır. Müdriklik, mütaliə lazımdı. Deyək ki, bir qrup elm adamı oturub bir tədqiqat üzərində çalışır, kim ki, zəhmətə qatlaşıb çox məxəzlərdən bilgilər əldə eləyib, təbii ki, iş prosesində özünü göstərəcək. Mütaliə də zəhmətin bəhrəsidir, belə demək mümkünsə, gərək arxanı yerə qoyub otura biləsən.

O ki qaldı Allah vergisinə, buna siz də inanın. Aşırıq Ələsgər qoşmalarını bədahətən yaradırmış. Bu, ilahi vergi deyil, bəs nədir?!

– *Professor, doktor Qəzənfər Paşayevi güclü müəllim-pedaqoq saymaq olarmı?*

– Onu, bəlkə, başqaları deyə bilər. Ancaq mən özüm haqqında bunu deməkdə çətinlik çəkirəm. Bir faktı deyim ki, neçə illər dərslər de-

mişəm. Nadir hal olar ki, mənim dərşimdə bir tələbə iştirak eləməsin. Düzdü, o vaxt nizam-intizam məsələsi də ciddi idi. Mən özüm kafedra müdiri olanda gedib müəllimlərin dərşini yoxlayırdım. Onu da deyim ki, dərş dediyim tələbələrədən nadir halda üç alanı olub. 1989-2000-ci ilə qədər Bakı Dövlət Universitetində dərş demişəm. Tələbələr bir müəllim olaraq hörmətimi saxlayıb, məndən qorxub çəkinməyiblər. Dərşini yaxşı oxuyan tələbə ilə işim olmayıb, ancaq laqeydlik göstərəni də cəzasız qoymamışam. Müəllimliyimədən narazı deyiləm. Müəllimə xas olan xüsusi cəhətlər olur, hesab eləyirəm ki, onlar məndə var. Müəllim kimi kitablarım çıxıb. Dərş vəsaiti hazırlamışam.

– *Hec tələbələrinizdən sizi axtaramı olur?*

– Çox olur. Bir tələbəm Cəlilabadda yaşayır. Ədalət Əsgərov. Bir qrupda dörd tələbəm əla oxuyurdu. Onlardan biri Ədalət idi. Əla oxuyurdu, nizam-intizam da öz yerində. Şəki-dən Nurəddinov Məlumat vardı, əla oxuyur-

du, oğlum kimi xatirini çox istəyirdim. Axırda dekan oldu, ancaq təəssüf ki, dünyasını tez dəyişdi. Ədalət Əsgərovu institutda saxlatdım. Atası gəldi yanıma ki, ay oğul, sənin sözündən çıxmaz, de qayıtsın rayona, mənim başqa oğlum yoxdu, istəyirəm yanımda olsun. Dedim, Ədalət, atan böyüyündü, onun sözündən çıxmaq olmaz, üzün ağ olsun ki, yaxşı oxudun, onun başını uca elədin, get rayona, sənın qabiliyyətin var, harda olsa özünü doğrulda bilərsən. Sözüümü yerə salmadı. Getdi rayonda məktəb direktoru oldu, maarif şöbəsinin müdiri işlədi. Elə bayram olmaz ki, mənə zəng eləməsin. Belə tələbələrım çoxdu.

– Sizin yaradıcılığınızda müsbət etik normaların önə çəkilməsi, təbliği ayrıca bir xətt kimi keçir. Ona görə də mənəvi-əxlaqi düşüncələrə dair sual verməyə ehtiyac duyuram. Sizcə, dostluq nədir? Hər halda 80 yaşlı müdrik bir ziyalının cavabı minilliklərə aid bu sualın mahiyyətini açmağa çox yaxın ola bilər.

– Mənəvi dəyərlər elə-belə yaranmır. Bu, ənənə kimi nəsildən-nəslə keçir. Atam biz uşaq olanda bir əhvalat danışmışdı. Danışsam, yerinə düşər, həm də bir növ sualın cavabı olar. Bir kişinin oğlu elə hey dostlarından danışır, onları tərifləyib göylərə qaldırır. Atası həm onun kimlərlə oturub-durduğunu, dost hesab elədiklərinin sədaqətini, həm də, ümumiyyətlə, oğlunun dost anlayışının nə olduğunu yoxlamaq istəyir. Çağırır yanına, deyir bəs hal-qəziyyə budur, əlimdən bir xata çıxıb adam öldürmüşəm. Cəsəd də kisənin içindədi. Bilirəm, sənin çoxlu etibarlı dostun var, bizi darda qoymazlar. Apar cəsədi, qoy izini itirsinlər, mənim canım bu bələdan qurtarsın. Oğlan atasının dediyinə əməl eləyir, kisəni çiyinə atıb yaxın dost bildiyi neçə qapını döyürsə, hamısından naümid qayıdır, gəlir atasının yanına. Kişi deyir ki, neynək, onda get filan kəndə yolun qırağında köhnə bir ev var, onun qapısını döy, de ki, atam filankəs göndərib, sənin köməyinə ehtiyacımız var. Oğlan gedir, kişinin evini tapır, vəziyyəti danışır, adam

deyir ki, heç fikir eləmə, qardaşoğlu, biz hansı günün dostuyuq. Axırda bəlli olur ki, kisədə cəsəd-filan yoxdu, adam yaxşı bir toğlunu kəsib qoyub kisəyə. Oğlan səhvini başa düşür və yaxşı günün saxta dostlarından aralanır.

Mənim fikrimcə, yaxşı dost ən qiymətli sərvətdir. Şükür ki, belə dostları qazana bilmişəm. Çox adamla isti münasibət saxlamaq olar, ancaq bu, dostluq deyil. Dost xoş gündə olduğu kimi çətinə düşəndə yanında olandır. Sevinci, dərdi, sonuncu tikəsini səninlə bölüşə biləndir. Ürək dostu, əqidə dostu ciddi məsələdir, bunu adi münasibətlə qarışdırmaq olmaz. Uzaq keçmişdə belə bir şey varmış. Dostluğu qardaşlaşdırmaq üçün iki dost qolunu çərtib, qanlarını bir-birinə qarışdırarlarmış. Qan qardaşı olmaq üçün. Yəni dostluğun mənası çox dərin idi. Ancaq indi bizdə zaman elə sürətlidi ki, dostların sədaqətini yoxlamağa vaxt yoxdu. Dostluğun tərifi də vermək istəyirəm: “Həyatda ən şirin, ən möhkəm, ən davamlı olan şey dostluqdur”.

– *Həyatda ən çox nifrət etdiyiniz, cəmiyyətdə və insan təbiətində təzahür edən hansı neqativ hallardır?*

– Yalançılıq, yaltaqlıq, satqınlıq, xəyanət. Yalan danışan insan hər pis hərəkəti eləməyə qadirdir. Amma qəribədir, bəzən yalan danışmaqla bir insanın həyatını qurtarmaq olur. Bu tamam başqa məsələdi, buna müqəddəs yalan deyirlər, özü də bir çox xalqlarda var. Bir də var ağ yalan, ingilislər buna qırmızı yalan deyir. Yəni adam qıpqırmızı yalan danışır səni şərə sala bilər, ölümə göndərər. Ona görə də yalana və yaltaqlığa nifrət eləyirəm. Xəyanət də var. Bəzən dosta, qardaşa xəyanət edirlər. Bu, dözülməzdir. Lakin vətənə xəyanət bağışlanılmazdır. “Taras Bulba” əsərini buna görə çox sevirəm.

– *Ümumiyyətlə, bütövlükdə cəmiyyətlərə şamil eləyəndə bəyənmədiyiniz xüsusiyyət nədir?*

– Elə yalanı danışan da cəmiyyətin üzvləridir də. Yaltaqlar ayda yaşamır ki?! İnsana xas olan neqativ xislət həm də cəmiyyətə məxsus-

dur. Bütün cəmiyyətlərdə olduğu kimi indi də çatışmazlıqlar var. Məsələn, korrupsiya, rüşvətخورluq. Bu, bütün dünyada var. Baxır nə səviyyədədir. Nöqsansız cəmiyyət yoxdu, o utopiyadı. Bu cəmiyyəti Nizami yaratmışdı “İqbalnamə”sində. O, belə bir cəmiyyətin olmasını arzulayırdı. Sağlam cəmiyyət başqa şeydi. Deyirlər, sağlam bədəndə sağlam ruh olar. Bu gün Azərbaycanda cəmiyyəti sağlamlaşdırmaq üçün azmi iş görülür?! Bütün rayonlarda olimpiya mərkəzləri tikilir ki, gənclər idmana vaxt ayırsınlar, vaxtlarını mənasız keçirməsinlər. Dövlət gənclərin hərtərəfli inkişafı üçün mümkün olan şəraiti yaradır, Azərbaycan idmançısı bu gün öz ölkəsini ləyaqətlə təmsil eləyir, tanıdır. Ədəbiyyat, mədəniyyət və incəsənət adamları həmişə dövlətin diqqət mərkəzindədir. Yollarımıza fikir verin, nə qədər dəyişib, mədəniyyət elə yoldan başlanır. Bu, müstəqilliyin verdiyi imkanlardır. Həyatımızda nə qədər dəyişikliklər var. İnkişaf getdikcə insanlar da dəyişir. Məsələn, mən şəhərin mərkəzində yaşayıram, deyək ki, piyada gəzi-

rəm, bulvara gedirəm, ürəyim istəyir ki, ağzıma bir konfet atım. O konfetin kağızını zibil qabı tapana qədər ovcumda saxlayıram. Bir zamanlar istər hava limanında, istər qatar, ya da avtobus vağzalında zibil ayaq açıb yeriyirdi. Adam xəcalət çəkirdi. İnsanlar zibili hara gəldi atırdı. İdi necədir? Nə qədər yaşıllıqlar salınıb. Hava limanına gedən yola baxırsan, ləzzət alırsan. Bunları görməmək nə dərəcədə doğrudur?! Cəmiyyətdə bürokratik əngəllər və digər qüsurlar da var. Amma yaxşılardan fəndə bunlar elə də qabarıq deyil. Həm də bunlar xalq şüurlandıqca aradan qalxacaq. Tarixboyu xeyirlə şər yanaşı olub. Əsas odur ki, tarazlıq pozulmasın. Narazı qaldığım əsas amil vətənpərvərliyin zəifləməsidir. İnsanların maddi-maraq hissi yüksəldikcə vətənpərvərlik heç olur. Mən bunu ən böyük çatışmazlıq sayıram. Amma indi bu istiqamətdə də işlər görülür. Bax, burada bədii ədəbiyyatın, telekanalların, mətbu orqanların rolunu görürəm.

– *Dostlarla oturub-durmağı sevirsiniz, qonaqpərvərliyiniz dillərdə dolaşır. Daha çox kimlər evinizin, süfrənizin qonaqları olublar?*

– Yalnız Azərbaycandan danışsaq, ədəbiyyat adamları, müəllim dostlarım, uşaqlıq dostlarım Cümşüd Əliyev, Qiyas Zeynalov, dayım oğlu, filologiya üzrə fəlsəfə doktoru Zirəddin Xasiyev təəssüf ki, dünyalarını dəyişiblər. Kərkükdən olan dostlar evimin ən əziz qonaqlarıdır. Kərkükdən indi də gəlib-gedirlər, görüşürük.

Kərküklü dostlarım çoxdur. Onlardan Şərqdə çox tanınan məşhur müğənni Əbdül Vahid Küzəçi (Səməd Vurğunun “Gülə-gülə” və Rəsul Rzanın “Layla balam, a layla” şeirlərinə musiqi bəstələyib), Əhməd Otraqçı, Mövlud Taha Qayaçı, Bahəddin Salehi dünyalarını dəyişiblər. Türkiyədə çalışanlardan sıxı dostluq etdiyim prof. Dr. Mahir Naqib, prof.Dr. Süphi Saatçı, Dr. Ərşad Hürmüzlü, Dr. Mustafa Ziya, Dr. Şəmsəddin Küzəçidir.

– *Bu, nə ilə bağlıdır, o tərəfin adamı niyə bu qədər sizə can atır?*

– 1966-cı ildə Kərkükdə olanda görkəmli şair Molla Məhəmməd Sadiqi ziyarət etdim. İki yaxşı kitabı çıxıb – “Düşüncələrim” (1956) və “Coşğun duyğularım” (1964). Kərküklü dostlarla getdik onunla görüşməyə. Molla deyil, savadına, bilgisinə, müdrikliyinə, aqıl adam olduğuna görə molla ləqəbi veriblər. Bir çayxanada görüşdük. Oranın sahibi Hüseyn adında bir kişiydi, mən bunu “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” kitabımda da yazmışam. Bu Hüseyn biləndə ki, Azərbaycandan gəlmişəm, Kərkük şivəsi üzərində işləyirəm, mənə qucaqladı, əlimdən öpdü. Dedi ki, sən mənim dilim uğrunda çalışırsan. Bu, 1966-cı ildə olub. Mən hələ onda çox az iş görmüşdüm. Ancaq sonra nə qədər işlər gördüm. Onların mənə olan məhəbbəti yəqin ki, daha çox gördüyüm işlərlə bağlıdır. Mənim “Əta Tərzibaşının folklorşünaslıq fəaliyyəti” kitabım 2016-cı ildə Bakıda çıxdı, 2017-nin əvvəlində Ankarada bu kitabı kərküklər üçün ərəb əlifbası ilə burax-

dılar. Beş yüz nüsxə tirajla. İşdi də görülüb. Bizim bir yazığımız, şairimiz haqda xarici ölkədə bir yazı yazılanda necə qürurlanıb seviniirik, o da olsun kitablar. Həm də ki, doğmalığ var da, biz bir xalqıq.

– Özünüü xoşbəxt saya bilirsinizmi? Əlbəttə, həyatda bütün meyarlar nisbidir. Bununla belə siz xoşbəxtliyə necə tərif və rərdiniz?

– Bəli, xoşbəxtlik nisbi anlayışdır. Xoşbəxtlik ötəridir. Ancaq iki xoşbəxtlik var ki, o daimidir. Birinci Vətənin azadlığıdı, müstəqilliyidi ki, bu daimi xoşbəxtlikdi. Biz artıq bunu qazanmışıq, artıq öz vətənimizin, öz torpaqlarımızın sahibiyik. Bu, çox böyük xoşbəxtlikdir. İkincisinə gəlincə, lap elə özümdən deyim ki, iki əsrin, iki minilliyin qovşağında yaşamışam. Səksən il ömür sürmüşəm, bu, xoşbəxtlik deyilmi? İnsan yüz əlli il də yaşaya bilər. Amma buna yaşamaq demək olmaz. Gərək ömrü mənalı yaşayasan. Mənə elə gəlir ki, ömrümü boşa xərcləməmişəm, müəyyən işlər görə bil-

mişəm. Mənə görə ən böyük xoşbəxtlik, daimi xoşbəxtlik adamın övladlarından yarımmasıdır. Dörd qızım var – Pərvin, Aygün, Ləman, Təranə və oğlum Murad. Hərəsinin 3, Aygünün 4 uşağı var. Gəlinim Könül özünü qızlarımdan biri hesab edir. Dörd kürəkənim var: Xəyal, Teymur, Əhməd, Emil. Hamısı vəzifə sahibidir. Tay-tuşları arasında seçilirlər. Allah hamıya yaxşı övlad, yaxşı gəlin və kürəkən qismət eləsin. Belə insan dünyasını dəyişəndə də çox rahat gedir. Şükürlər olsun ki, ailəmdən, övladlarımdan nigarançılığım yoxdur.

– Bəs sizin atanız necə, övladlarından yarımaq, rahat olmaq xoşbəxtliyinə çata bildimi, bu dünyadan rahat köçdümü?

– Atam daimi xoşbəxtliyə çatdı. 1974-cü ildə dünyasını dəyişdi. Atamın sağlığında iki dəfə artıq İraqa gedib gəlmişdim. Atam dünyasını dəyişəndə 3-cü dəfə İraqda idim. İlk gəlişimdə böyük qardaşıma maşın gətirdim. Tələbə olanda qardaşım mənə çox kömək eləmişdi. Atamın vəfatına qədər xeyli sayda ki-

tabım çıxmışdı, müdafiə eləmişdim, kafedra müdiri işləyirdim. Hər dəfə xaricə uzunmüddətli ezamiyyətə gedəndə Bakıda iş yerində yığılan məvacibimin aylıq 30-40 faizini atama göndərirdim. O biri qardaşlarım da özlərinə görə işlərini qurmuşdular, yaxşı ailələri, uşaqları var. Yəni atam bizdən nigaran getmədi. Vəsiyyətini yerinə yetirdik. Qumar oynama-dıq, qiymətli daş-qaş yığmadıq. Bütün dünyanı gəzmişəm. And olsun Allaha, bir dəfə də qumarxanaya girməmişəm. Onun necə olduğunu bilmirəm.

– Dini inanclara münasibətinizi bilmək istərdim. Bu gün Azərbaycanda ilahiyat bilikləri insanların mənəvi təkamülündə nə dərəcədə rol oynayır?

– Söhbətimizin əvvəlində bu məsələyə bir qədər toxunduq. Yarandığı 1997-ci ildən indiyə qədər Qafqaz Müsəlmanları İdarəsində Elmi-Dini şuranın üzvüyəm. Elmi-Dini şuranın yaradılmasında Ulu Öndərin rolu böyük olub. Bəkir Nəbiyev, Fuad Qasımzadə oranın

üzvü idi, onlar dünyasını dəyişdi. Vasim Məmmədəliyev rəhbərlik eləyir. O vaxt siyahıda olanlardan indi də yaşayanlar var. Mən Allaha çox inanıram. Alman filosofu Kant deyir ki, Allahın mövcud olub-olmadığını heç kim nə sübut, nə də inkar eləyə bilər. Sübut eləyə bilməz, çünki o təcrübə fəvqündədi. Ancaq bizim əxlaqi şüurumuz tələb eləyir ki, biz onun varlığına inanaq. Həqiqətən də, adamın qəlbində inam olanda çox rahat olur. Çətinə düşəndə insanlar yaradandan kömək diləyir. Mən elə bir adam tanımıram ki, yaşa dolanda Allahın mövcudluğunu inkar eləsin. İnsanın yetişməsində dinin rolunu danmaq olmaz. Təsadüfi deyil ki, şəxsiyyətin yetişməsində dörd amil irəli sürülür: şəriət, təriqət, mərifət, həqiqət.

– Axirət dünyası necə, ona inanırsınızmı? Nəsimi: “Məndə sığar iki cahən, mən bu cahana sığmazam” – deyəndə işıqlı dünyamızla qaranlıq dünyanı nəzərdə tutmurmu?

– Bu, bəşəriyyət üçün həyati əhəmiyyəti olan bir məsələdir. İnsan inanmasa ki, o dünyaya var, cənnət var, cəhənnəm var, onun üçün ülvə heç nə qalmaz. İstədiyi kimi davranar, bu isə bəşəriyyət üçün böyük zərbə olardı. Müqəddəs saydığımız heç nə qalmazdı. Mənə belə gəlir ki, axirət dünyası məsələsi, yəni iki cahan məsələsi bəşəriyyətin ən böyük, mən deyərdim, bəlkə də, ağlasığmaz kəşfidir.

Qədim yunan mifologiyasında bir süjet var. Mənə belə gəlir ki, o süjet sizin sualınıza cavab verməkdə mənə yardımçı ola bilər. Mifdə deyilir ki, möcüzəli şəkildə tütək çalan gənc oğlan nişanlısı ilə çəmənlikdə oturub tütək çalır. Qız hiss edir ki, nəşə qoluna toxunur. Əli ilə onu itələyir, sən demə qoluna toxunan ən zəhərli ilan imiş. Qızı çalır və qız dünyasını dəyişir. Ondan sonra oğlan gecəgündüz elə qəmgin tütək çalır ki, insanlar ağlayırlar. Günlər həftələri əvəz edir, həftələr ayları. Bir gün insanlar yığılıb baş allah Zevsin yanına xahişə gedirlər ki, gənc oğlan gedib qaranlıq dünyadan qızı gətirsin. İnsanların və

allahların hökmdarı Zevs razılıq verir. Yeraltı aləmin hökmdarı olan qardaşı Aidə xəbər göndərir. Aid oğlanı qəbul edir. Oğlan yeraltı aləmlə maraqlanır. Aid deyir ki, bir gün işıqlı dünyada qul kimi yaşamaq axirət dünyanın minillik padşahlığından daha yaxşıdır.

Aid Zevsin əmrinə boyun əyərək gənc oğlanın nişanlısını qaytarmaq qərarına gəlir. Lakin oğlana dönə-dönə tapşırır ki, işıqlı dünyaya çatana qədər geri baxmasın. Qız arxasınca gələcək. Əgər geri baxsa, hər şey pozulacaq. Yola çıxırlar. Birdən tükürpədicə bir səs-küy qopur, qız qışqırır. Oğlan arxaya çevrilir, lakin qız yoxa çıxır...

Vaqif müəllim, bilmirəm bu əfsanə çox ağır sualınıza cavab verməkdə mənə köməkçi ola bildimi? Hər halda nəticə çıxarılaçaq əfsanədir.

– Təbiətdə olmağı çoxmu sevirsiniz? Çox ağır sualdan sonra özüm bilə-bilə yüngül suala keçid etdim.

– Təbiətdə olmağı kim istəməz?! Hanı o xoşbəxtlik?! Son vaxtlar işlə, yaradıcılıqla bağlı

təbiətlə təmas azalıb. Amma az da olsa vaxt ayırıram. Həyat yoldaşım ilə çıxırıq, gəzirik, istirahətə gedirik. Bağımız var Bakı ətrafında. Cavanlar, oğlum, nəvələr daha çox müasirliyə can atsa da, mən bağda o təbiiliyi saxlamışam. Meyvə ağaclarım var, tərəvəz, göy-göyərti, pomidor-xiyar, badımcan, acı və şirin bibərlər elə öz bağımızdandı. Fikir vermişəm, Avropada, Amerikada adamlar yaşlı vaxtlarında daha çox səyahətə çıxırlar, yaxud təbiətin qucağına çəkilirlər. Onlar yaşlı vaxt üçün pul yığırırlar, təqaüdləri də buna imkan verir. Mən gecə-gündüz kitab üzərində çalışıram, nə təhəri yarımçıq qoyum, yəni sözümlə canı odur ki, indiki yaşda da özümü büsbütün təbiətin ixtiyarına verə bilmirəm.

– Hansı fəsil ürəyinizdədir və ilhamınızı qanadlandıran xüsusi vaxt, zaman kəsiyi varmı?

– Ürəyimə ən çox yatan yazdı. Həyat təzələnir, təbiət oyanır, insanda da bir dirçəliş əmələ gəlir. Yaradıcılıqla məşğul olmaq baxımından

isti havaları daha çox xoşlayıram. Soyuq havada heç işləyə bilmirəm. Mənim otağım həm isti, həm də işıqlı olmalıdı. İki şeyə dözüümüm yoxdu. İşıq yanmayanda və hava soyuq olanda tam hərəkətsiz qalırım, əlim heç nəyə yətmir.

– Siz həyatınızın ən qaynar illərini Heydər Əliyev epoxasında yaşamısınız. Onun Azərbaycan üçün etdiklərini görmüsünüz, bilirsiniz. Bu dahi şəxsiyyət haqqında düşüncələrinizi bilmək istərdim.

– Heydər Əliyev dünyasını dəyişəndə mən “Xilaskar” adlı məqalə yazdım. Təxminən bir il sonra “Xilaskar” adlı film yarandı. Heydər Əliyev dahi şəxsiyyətdir. Azərbaycan tarixinə onun adı qızıl hərflərlə yazılmalıdır. Dövlətdə rəhbəri istəyəndə, istəməyəndə olur. Söyləyirlər ki, bir gün Napoleon Fransaya tabe olan Hollandiyaya kral təyin etdiyi qardaşıyla söhbət eləyir. Kral qardaş deyir ki, qardaş, bilirsən, xalq məndən necə razılıq eləyir? Cavabında Napoleon qayıdır ki, əgər belədirsə, deməli, sənın krallığın baş tutmayıb. Dövlət başçısı

sərt olmalıdır, insanlar ondan çəkinməlidir. Bununla bərabər, dövlət başçısı humanist olmalıdır. Heydər Əliyev xalqın qayğısına qaldı. Səməd Vurğunun heykəlinə başqa, bütün görkəmli şəxsiyyətlərin abidələri Heydər Əliyevin hakimiyyəti dövründə qoyuldu. Üzeyir Hacıbəylinin ev muzeyi istisana olmaqla yerdə qalan bütün ev muzeylərinin təşkili onun xidmətidir. Nə qədər zəhmət adamı ən yüksək adlara layiq görüldü. Yaradıcı adamlar da onlar kimi. Rəsul Rza, Mirzə İbrahimov, Süleyman Rəhimov, Qara Qarayev, Fikrət Əmirov, Niyazi. Bunlar hamısı bizim gözümüzün qarşısında baş verdi. Maraqlıdır ki, Niyazi Sovet İttifaqında Sosialist Əməyi qəhrəmanı adına layiq görülən ilk dirijor olub. Budur Heydər Əliyevin xidməti. O, Moskvada Aşıq Ələsgərin yüz əlli illiyini keçirdi. Yeri gəlmişkən, Aşıq Ələsgər təhsilsiz deyildi. Bunu deyənlər yanlış fikirdədilər. Aşıq Ələsgər mükəmməl molla-xana təhsili almışdı. Bayaq dedim, Azərbaycanda “Əlif-Lam”la yazan iki şair olub. Onun biri Nəsimidi, biri də aşıq-şair Ələsgər. Mos-

kvada kim tanıyırdı Ələsgəri olduğu səviyyədə? Vladimir Qafarovun tərcüməsində kitabı çıxdı, rus oxucusuna təqdim olundu. Bunu Heydər Əliyev elədi. Heydər Əliyev bu şəxsiyyətlərin yubileylərini sadəcə yubiley kimi keçirmirdi, onların əsl dəyərini ortaya qoyurdu. Nəsiminin yubileyi oldu. Kitabları buraxıldı, “Nəsimi” filmi çəkildi. O vaxta qədər Nəsimi bu qədər tanınırdımı, sevilirdimi? Yox! 1926-cı ildə Salman Mümtaz Nəsiminin şeirlərini buraxmışdı, balaca bir kitabca şəklində. Bundan da çox az adam məlumatlı idi. “Kitabi-Dədə Qorqud” o böyük şəxsiyyətin sayəsində layiqli yerini tutdu. Hələ Füzulinin yubileyini demirəm. Büdcənin kəsad vaxtında, dəhnədə çörək qıt olanda, dəyirməndə buğda tapılmayan bir vaxtda biz dörd avtobusla 1994-cü ildə Füzulinin 500 illiyinə getdik İraqa. Heç nəyimiz yox idi. Həmən ilin noyabrında bizi – Azərbaycan nümayəndə heyətini Ulu Öndər Füzulinin yubileyini keçirmək üçün Ankaraya prezidentə məxsus təyyarədə apardı. Ədəbiyyat, sənət adamlarına necə dəyər

verirdi Heydər Əliyev?! Heydər Əliyev eşidəndə ki, Səməd Vurğun, Süleyman Rüstəmi, Rəsul Rzanı təftiş edirlər, demişdi ki, bu, mənəviyyatsızlıqdı. Bizim “sapı özündən olan baltalarımız”, başqasının dəyirmanına su tökənlərimiz var. Ancaq Heydər Əliyev onların əksəriyyətinin qarşısını aldı. Heydər Əliyev Azərbaycanı parçalanmağa qoymadı. Ədəbiyyatımıza həddindən artıq diqqət verdi. Onun dövründə Azərbaycan musiqisi görün hansı zirvəyə qalxdı?! Yazıçılar Birliyinin, Milli Elmlər Akademiyamızın bağlanmaması da onun adı ilə bağlıdır. Bu dahi şəxsiyyət haqqında bir neçə məqaləm var.

– Sizcə, Qarabağın tezliklə işğaldan azad olması üçün hansı addımlar atıla bilər? Niyə bu problemi həll edə bilmirik, ziyalı insanların üzərinə hansı vəzifələr düşür?

– Maraqlı sualdı. Mən ondan ehtiyat eləyirəm ki, ziyalılar müəyyən addımlar atar, insanlar düz mövqe tutmaz. Açıq deyirəm, bu məsələnin həlli yalnız Azərbaycandan asılı

deyil. Lap qüdrətli ordumuz var, gücümüz var, sabah deyək ki, qalxdıq Qarabağı aldıq. İnanın, İranla ki İraq 8-9 il müharibə elədi ha, hansı nöqtədə başlamışdırsa, o nöqtədə də bitirdilər. Hər iki dövlət müflisləşdi. Günahsız insanlar qırıldı, hər iki ölkə zəif düşdü. Elə bilirsiniz ki, xarici dövlətlər bizim hücum eləməyimizi gözləmir? Ölürlər ki, biz onu eləyək. Ancaq bunun arxasında nə olacaq, bunu biz bilmirik. İranla müharibə bitəndə Səddam Hüseynin güclü silahı vardı. Küveytə girmək istəyirdi. Amerikanın səfirinə bununla bağlı sual verəndə dedi ki, onlar qardaş dövlətlərdir. Biz onların daxili işlərinə qarışmırıq. Aranı qızıışdırdılar. Səddam Hüseyn ora girərgirməz bütün NATO ordusunu gətirib doldurdular Şərqa. Artıq Almaniya birləşmişdi. Beş yüz minlik ordunu hardasa yerləşdirməli idilər. Onların pal-paltarı, ərzağı kimlər tərəfindənsə ödənməli idi. Moldovadı, Abxaziyadı, Fələstindi, bunları ortaya atanlar var və onlar öz maraqları mövqeyindən çıxış eləyirlər. ABŞ-ın, İngiltərənin, Fransanın, Rusiyanın, Almaniya-

nın və s. daimi dostları yoxdur, onların daimi maraqları var. Qazanc əldə etmək üçün hərə öz kartını ortaya qoyur. Qarabağla bağlı ciddi işlər gedir, addımlar atılır. Bu, sadə məsələ deyil. Mən də əvvəl elə bilirdim ki, Qarabağ məsələsini həll eləyə bilərik. Ancaq gördüm ki, yox, kələf çox dolaşmış. “Nostradamusun möcüzəli aləmi” kitabını yazmışam. “Nostradamus”da var ki, bu məsələnin həlli xeyli çəkiləcək. Ancaq son nəticədə Qarabağ torpağı yenə bizə qayıdacaq. Yəni sualınıza cavab olaraq onu deyim ki, bu gün biz ziyalılar əlimizə bayraq alıb küçəyə çıxmaq, bu, doğru olmaz. Bu, mənim şəxsi fikrimdi, çünki bu kartı ortaya atan böyük dövlətlər var. On ildi Minsk qrupu gəlir, gedir, nə dəyişir? Amerika, Rusiya və Fransanın əlindədi bu işin açarı... Onların bir kəlməsi ilə həll oluna bilər hər şey. Eləmirilər, çünki öz maraqları var. Rusiya günü sabah öz şərti ilə bu işi Azərbaycanın xeyrinə həll eləyər. Şərt də odu ki, gəlim hərbi bazalarını Azərbaycanda qurum, başqa dövlətlər çəkilsin, mən Qarabağı qaytarım. Biz bunu qəbul eləyə

bilmərik. Çünki bilmirik o baza burada olanda başımıza nə işlər gələ bilər.

– *Hansı rəngi daha çox sevirsiniz?*

– Yaşıl rəngi sevirəm. İllər əvvəl gözümdə bir problem oldu. Qərribədi, onda həkimlər dedi ki, yaşıl rəngə çox bax. Yəni təbiətin yaşillığından söhbət gedir. Meşə yaşılı, çəmən yaşılı... Yəqin fəsillər içində ən çox baharı sevməyim də yaşıl rənglə bağlıdır. Axı baharda təbiət bütövlükdə yaşıla boyanır.

– *Ev sizin üçün nədir?*

– İngilislərdə bir atalar sözü var. “Mənim evim, mənim qalamdır”. Ev alınmaz qaladı, ev ocaqdı. Kərkük bayatısında deyilir:

*Ocağın;
Daim yansın ocağın,
Övladın qeydinə qal,
Kor olmasın ocağın.*

Mənə görə ev, ailə müqəddəsdir. Və Allaha şükürlər olsun ki, ailə, övlad sarıdan yarımışam.

– *Həyatda uğurlar qazanmaqda ömür-gün yoldaşınızın xidməti nələrisə deməyə əsas verirmi?*

– Bu günə qədər nə qazanmışamsa, onda həyat yoldaşımın böyük payı var. Biz evlənənə qədər yalnız Rəsul Rza ilə müştərək hazırladığımız “Kərkük bayatıları” kitabım çıxmışdı. Yaradıcı adamın qadını əgər onu çox istəyirsə, gərək xətrinə dəyməsin. Yaradıcı adamın qol-qanadını sındırıb yanına salmaq üçün bircə yersiz kəlmə bəsdı. İllərdi bir yerdəyik. Arəstə xanım bircə dəfə də olsun xətrimə dəyməyib. Bəzən işdən əsəbi gəlirəm, olur da belə şeylər, məni elə sakitləşdirir ki, nəyə hirsləndiyim yadımdan çıxır. Ona görə də üzərində yeddi il əmək sərf elədiyim “Nostradamusun möcüzəli aləmi” kitabımı həyat yoldaşıma ithaf eləmişəm. **Yazmısam:** “**Ağır və gərgin əməyin bəhrəsi olan bu əsəri ərsəyə gətirmək üçün ruhi rahatlığımı təmin edən, fikir və qəlbimi lüzumsuz qayğı və həyəcanlardan qoruyan həyat yoldaşım Arəstə Mikayıl qızına ithaf edirəm**”. Bunu kitabın əvvəlində xüsusi səhifədə vermişəm.

– *O da sizdən razıdımı?*

– Mənim zənnimcə, razıdı. Bir məsələni unutdum, onu da deyim. Arəstənin mənimlə sözü nəyin üstündə olardı? Məcbur eləyərdi ki, doktorluğa müdafiə eləyim. Alt-üst evimiz vardı, məcbur eləyirdi ki, get otur yuxarıda sakitlikdi, işlə. Hə, hələ belə də deyirdi: “Sənin dörd qızın var, sabah-birigün qapını döyüb istəməyə gələcəklər, onda deyəcəklər ki, Qəzənfər Paşayevin qızıdı. Niyə deməsinlər ki, professor Qəzənfər Paşayevin qızına elçi gedirik”. Məni belə şeylər heç maraqlandırmırdı. Ancaq qadınlarda var axı belə şöhrət-pərəstlik. O qədər məcbur elədi ki, tərcüməyə ara verib doktorluq işimi yazdım. Bizim institutda elmlər doktoru az idi, əksəriyyət elə mənim kimi elmlər namizədi idi. Bakı Dövlət Universitetinə gedəndən sonra gördüm ki, yox, bura tamam başqa aləmdir. Bura, sözün həqiqi mənasında, elm və təhsil məbədidir. 1989-cu ildə getdim, 1993-də doktorluq müdafiəmi elədim.

– *Sonra AMEA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutuna keçdiniz. Fəaliyyətinizə fikir vermişəm. Göz dəyməsin, ildə 2-3 kitabınız çıxıb. Bu il isə iki kitabınız Bakıda, bir kitabınız Ankarada, bir kitabınız Tehranda çıxıb. Ədəbiyyat İnstitutunda işlər necə gedir?*

– Əslində, suala qismən özünüz cavab verdiniz. Əgər orada yaradıcılıq mühiti hökm sürməsəydi, bu qədər işi necə görmək olardı?! Ədəbiyyat İnstitutu elm məbədidir. Təkcə bir faktı deyim ki, ölkəmizdə ən çox tanınmış ədəbiyyatşünas və tənqidçi alimlərin əksəriyyəti bu elm məbədidən pərvəriş tapıb. Onlar Məmməd Arif Dadaşzadə, Məmmədcəfər Cəfərov, Kamal Talıbzadə, Əziz Mirəhmədov, Mirzağa Quluzadə, Məmmədhüseyn Təhmasib, Bəkir Nəbiyev, Yaşar Qarayev, Kamran Məmmədov kimi görkəmli alimlərdən dərs almış, məktəb keçmişlər. İndi institut qaynar həyatını yaşayır.

Doğrudur, akademik Bəkir Nəbiyevin rəhbərliyindən (ölümündən) sonra institutda açıq-aşkar durğunluq hökm sürürdü, lakin

akademik İsa Həbibbəyli Ədəbiyyat İnstitutuna direktor təyin ediləndən sonra burada böyük canlanma özünü göstərdi. Xalq şairi Sabir Rüstəmxanlı o vaxt demişdi: “Naxçıvan Dövlət Universiteti itirdi, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu qazandı”. İsa müəllimin əməli fəaliyyəti Sabir müəllimin sözlərini təsdiq etdi. İnstitutumuzda böyük ehtiyac duyulan Tənqid, Mətbuat tarixi, Nizamişünaslıq, Orta Asiya, Yapon və Koreya ədəbiyyatı, Mühərrirət ədəbiyyatı şöbələri yarandı.

Hər il üzrə “Bibliografik göstərici” buraxılmağa başladı. “Ədəbiyyat məcmuələri”nin buraxılışı intensivləşdi. Elmi konfranslar həm kəmiyyətə, həm də keyfiyyətə dəyişdi. Gənc alimlərin fəaliyyəti hiss ediləcək dərəcədə canlandı. Elmi əsərlərin çapı məsələsində heç bir problem qalmadı. İnstitutun elmi əsərləri vaxtılı-vaxtında çıxmağa başladı. İnanılası olmayan bir məsələni xüsusi vurğulamaq istəyirəm. Əvvəllər şöbələrdə işləyən bəzi əməkdaşların oturmağa yeri yox idi. İsa müəllim xeyli sayda otaq aldı. Bir çox məsələlər həll olundu.

Möhtərəm prezidentimizə minnətdarıq ki, Milli Elmlər Akademiyamızın bu möhtəşəm binasının əsaslı təmirinə göstəriş verdi. İndi binaya fəxrlə gedirik. Bununla belə, umacağımız bircə məsələ qalır. O da alimlərin maaşlarının artırılması məsələsidir. Həqiqətən də, buna böyük ehtiyac var.

– *Qəzənfər müəllim, nəslinizin məhz sizdən başlayan şəcərəsi necə davam edir. Övladlarınızdan razısınız mı, onlar hansı sahədə fəaliyyət göstərirlər?*

– Kiçik qardaşım Ələsgər müəllim yaxşı ədəbiyyatçı idi, poeziyanı gözəl bilirdi. Kəndimizdə məktəb direktoru işləyirdi. Onun böyük qızı Qənirə Paşayevadı. Millət vəkili. Qənirənin anası kimyaçdı. Qənirəni məcbur elədi ki, Tibb Universitetində təhsil alsın, həkim olsun. Ürəyindən olmasa da, oxudu bu sahəni. Sonra hüquq fakültəsini bitirdi. Sonda yenə ədəbiyyata qayıtdı. Yaxşı kitablar yazır, yəni ədəbiyyat baxımından nəslin davamçısı hələlik Qənirə Paşayevadır. Qənirə siyasi elm-

lər doktorudur. Dörd qızım, bir oğlum var. Hamısı ali təhsillidir. Qızlarım şükür Allaha hərəsi məsuliyyətli bir işin üstündədi, oğlum Murad hüquqşünasdır. Universiteti İngiltərədə bitirib. Yəni mənim fəxr eləməkdən başqa variantım yoxdur. Şükür ki, hələ nəslimizdə məhkəmə, prokurorluq, polis qapısı tanıyan olmayıb. Allah heç kimə qismət eləməsin. Aşıq Aydın Çobanoğlunun arzu etdiyi kimi olsun:

*Qazancınız qismət olsun aşığa,
Nə həkimə, nə hakimə düşməsin.*

Yəni pulunuzu xeyir işə, toya, şənliyə xərcləyəsiniz. Bundan böyük istək olurmu?

– *Boş vaxtınız olurmu?*

– Boş vaxtı indi özüm yaradıram. Yaş artıqca elə bil fəaliyyət azalır. Boş dayanmaq verdişim olmadığına görə başlamışam nərd oynamağa. Halbuki əvvəllər nərd oynayanların vaxt öldürmələrinə təəssüflənirdim. Amma onu da deyim ki, işə girişəndə ayırılı bilmirəm.

Bu il dörd kitabım çıxıb: “Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” və “Ədəbi estafetlərdə keçən ömür” Bakıda, “Əta Tərzibaşının folklorşünaslıq fəaliyyəti” Ankarada, “Ədəbi məktublar” Tehranda. Son kitabım “Ədəbi estafetlərdə keçən ömür” adlanır. Təzəlikcə işləmişəm. Kitaba prof. Şirindil Alışanlı maraqlı önsöz yazıb. Bir kitab da sizin əməyinizlə yazıldı: “Qəzənfər Paşayev. Fotodastan”. Mənə görə, kifayət qədər maraqlı və dəyərli nəşrdir. Yəqin ki, isti havalarda bir qədər boş vaxt tapıb dincələrəm.

– Çoxlu səfərlər etmişiniz. Nə zamansa qürbət duyğusu keçirmisiniz?

– Nə qədər bilsən də ki, bir il, iki il sonra Vətənə dönəcəksən, yenə qəribçilik duyğusu keçirirsən, həsrət çəkirsən. Qürbət acısını Allah heç kimə qismət eləməsin. Qürbətdə sanki insan bütün oxların nişangahına çevrilir. Hətta qürbətdə olan adamın yanında bir nahamar söz deyilsə, o sözü özünə götürür.

– *Həyatınızda elə məqamlar, hadisələr varmı ki, yadınıza düşəndə sıxıntı keçirəsiniz?*

– Olub. Bəzən yadıma düşəndə diksinirəm, deyirəm niyə belə oldu, xəcalət çəkirəm. Məsələn, uşaqlıqda qonşunun bağından armud oğurlamağım. Doğramacı yeyib camı Süleyman kişinin başına keçirməyim, daş atıb quşu öldürməyim...

– *Kimə qarşısa hansısa bir ədalətsizliyə yol vermişiniz?*

– Yadıma gəlmir. Lakin bəzən elə məsələlər olur ki, onu ədalətsizlik kimi qəbul eləyirlər. Ancaq nə eləmişəmsə, vicdanla eləmişəm. Çox yaxşılıqlar eləmişəm, ancaq onlar mənim yadımda qalmır. Mənə elənən pisliyi də unuduram. Mən pisliyə yaxşılıqla cavab verməyin tərəfdarıyam. Ədavət aparan adamlarla da işim olmaz. Ədavət aparmaq ancaq ziyan gətirər. Qaysın Quliyevdən Tofiq Bayramın tərəcəmə etdiyi misralar sanki mənim həyat kredomdur:

*Qoy şirin yuxuna girsin gecələr,
Ürəyincə olan gözəl bir həyat.
Ləkəli deyilsə, vicdanın əgər;
Sən rahat yat.*

Həyat yoldaşım bəzən həsəd aparır. Deyir ki, başını balınca qoyan kimi yuxuya gedirsən. Arzu edirəm ki, hamıda belə olsun. Pis şeylər barədə fikirləşməsinlər, yuxuları ərsəyə çəkilməsin. Şirin yuxular görsünlər.

– Bəs sizə qarşı ədalətsizlik olubmu?

– Bir dəfə olub. M.F.Axundov adına Pedaqoji İnstitutda xarici dillər kafedrasının müdiri işləyirdim. Xeyli vaxt qəbul imtahanında komissiyanın sədri olmuşam. Həm də xarici dil imtahanı sona qaldığı üçün bəzən abituriyentlərin qəbulunda da bu fənnin rolu çox olurdu. Kafedrada bir-iki nəfər ortalığa çıxıb, kafedra müdiri olmaq həvəsinə düşmüşdü. Burda pis heç nə görmürəm. Ancaq hər hansı vəzifəni tutmaq üçün gərək doğru yol tutasan və bu işə mənəvi haqqın çatsın. Onlar qeyri-

sağlam yola əl atdılar. Düzü heç istəməzdim, ancaq bəzən Allah ədalətsizlərin cəzasını görk ediləcək dərəcədə ağır verir. İki nəfər idilər. İkisi də elmlər namizədi idi. Birini işdən qovdular. O biri isə dünyadan vaxtsız köçdü, yəni onu kafedra müdiri qoymadılar, ürəyi partladı. Uşaqları yetim qaldı. Onlara yol göstərən saxta diplom düzəltməyə görə tutdular. Onlara kömək edən başqa birisi də öldü. Onun da uşaqları yetim qaldı. O, idmançı idi. Mənə görə, yaxşı insan idi. Nə edəsən ki, yerlisi onu yoldan çıxarmışdı. Ən inanılmazı isə odur ki, bu işdə onlara başçılıq edən sən demə özü kafedra müdiri olmaq istəyirmiş. Kafedra müdiri oldu da. Lakin tezliklə ağır xəstəliyə tutuldu və vəfat etdi. Təhsil Nazirliyinin Elmi-Metodik Şurası işləri yoxladı, deyilənlərin şərböhtan olduğu təsdiqləndi, haqq yerini tutdu. Ədalətsizlik eləsələr də, bir növ onlara minnətdarlıq duyğusu var məndə. Öz arzulla Bakı Dövlət Universitetinə getdim, çalışdım, istədiyim hər şeyi də əldə elədim. Doktorluğumu müdafiə elədim, çoxlu sayda məqalələr,

kitablar yazdım, ədəbi yaradıcılıqla məşğul oldum, sanballı tərcümələr elədim. 1995-ci ildən Nizami Gəncəvi adına Ədəbiyyat İnstitutunun Dissertasiya Şurasının üzvüyəm. O vaxt Dissertasiya Şurası yalnız AMEA-nın Ədəbiyyat İnstitutunda fəaliyyət göstərirdi.

Doğrudur, şuraya ali məktəblərdən görkəmli alimlər cəlb olunmuşdu. BDU-dan professorlar Cəlal Abdullayev, Təhsin Mütəllibov, Əlyazmalar İnstitutundan Cənnət Nağıyeva, Pedaqoji Universitetdən Himalay Qasimov, M.F.Axundov adına İnstitutdan Məmməd Qocayev, Rəhilə Quliyeva, Şərqsünaslıq İnstitutundan Mehdi Kazımov və başqaları.

Deməli, ədəbiyyatşünaslıq elmimizin taleyinə cavabdeh olan 23 nəfər alimdən biri mən idim. 1997-2014-cü illər arası həmin şurada müavin və ya həmsədr olmağım məsuliyyətimi daha da artırırdı. Arada Folklor üzrə Əlaqələndirmə (koordinasiya) Şurasının sədri olmuşam. 2004-cü ildən Yazıçılar Birliyində Təftiş komissiyasının sədriyəm. Respublika Ağsaqqallar Şurasının və Qafqaz Müsəlman-

ları İdarəsində Elmi-Dini Şuranın üzvüyəm. Hazırda Ədəbiyyat İnstitutunda Müdafiə və Elmi şuraların üzvüyəm. Nə isə...

Görünür, Allahın haqq-ədalət tərəzisi varmış.

– *Sizə haqqını almış adam demək olarmı?*

– Mənə elə gəlir ki, cəmiyyətdə qazandıgım nüfuz, hörmət əsl haqqımdır. Səksən yaşda adama nə lazımdı ki... Əlli, altmış yaşda, bəlkə də, bu barədə düşünərdim. Ad almaq barədə. İnanın ki, düşünməyə vaxtım olmurdu. Gecə-gündüz işləyirdim. 50-dən artıq kitabım çıxıb. Səzsız-hesabsız elmi, elmi-publisistik məqalələrim çıxıb. Mən hələ 7 cildlik əsərlərimi demirəm. Amma indi bu şeylərə həvəs qalmayıb. Əzizə Cəfərzadənin səksən illiyi idi, Xalq yazıçısı adı almışdı. Dövlət televiziyası müsahibə götürürdü, jurnalist soruşdu ki, Əzizə xanım, Xalq yazıçısı adına layiq görülmüsünüz, özünü necə hiss edirsiniz? Qayıtdı ki, a qızım, Əbülhəsənə ad vermişdilər. Filarmoniyada təqdimat mərasimi keçirilirdi. Məni də məsləhət

bilib rəyasət heyətinin tərkibinə salmışdılar. Pərdə arxasında oturub yuxarıdan gələni gözləyirdik. Əbülhəsən gedirdi o yana, deyirdi gecdi, gəlirdi bu yana, deyirdi gecdi. Əzizə xanımın telejurnalistə cavabı elə bu oldu. Bu cavabda dərin məna vardı. Əzizə xanım elmlər doktoru idi, Xalq yazıçısı idi, Fəxri xiyabanda halalca yeri vardı. Ölüm anında vəsiyyətlər elədi ki, məni öz kəndimdə basdırın. Orda yeddi illik məktəb var. Qonorarı hesabına özü tikdirmişdi. Şəxsi tanışlığım hesabına o məktəbə Əzizə Cəfərzadənin adını verdirdim. Nə gizlədim, kürəkənim Xəyalın əmisi Firudin Babayev Hacıqabulda İcra başçısı idi. Məktəb şəhid adına olmadığına görə xahişim eşidildi. Əzizə xanım vəfat eləyəndə vida sözünü mən yazdım. Səksən yaşı tamam olanda Nizami adına Ədəbiyyat Muzeyində yubileyini keçirdim. Şəkil çəkirdi, qara paltarda idi, yaxasında medalyon vardı. Dedi mənim heç belə gözəl şəklim olmayıb, daha şəkil çəkdirməyəcəm. Mən də vida yazısına "Son şəkil" adı qoydum. Mənim heç vaxt iddiam olmayıb. Hüseyn Kürdoğlu

haqqında yazdığım “Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” monoqrafiyamda maraqlı bir epizoddan söz açıram. Hüseyn deyir ki, mən dövlətimdən haqqımı almayan şairəm. Sovetlər dağılandıqdan sonra bir gün onunla kitab pasajının yanından keçirdik, gördüm ki, sovetin bütün orden-medallarını cərgəylə düzüb satırlar. Dedim ay, qağa, gəl bundan üç-dördünü alım, as yaxana, olsun sənin haqqın. Yəni bunlar da nisbidi. Ona görə də mən haqq almaq barədə qətiyyənlə düşünürəm. Mənim haqqım yazıb yaratdıqlarımdı. Yazmışam, yaratmışam, heç kim mənə mane olmayıb. Bu, böyük xoşbəxtlikdi. Bir də ki, haqqını almaq hissi yazıçı və şairlərdə daha güclü olur. Görünür, yaradıcılığın onlara verdiyi ilham pərisini coşdurmaq üçün orden və mükafatlar vacibdir.

– Azərbaycanın müasir gəncliyi barədə hansı fikirdəsiniz?

– Yenə qayıdıram gözəl şair Hüseyn Kürdoğluna. Onun həyat həqiqətlərini, reallıqları təsvir edən “Yol gedə bilmirəm oğlumla qoşa”

adlı bənzərsiz şeiri var. Sizin sualınıza o şeirdən bir bəndi verərək sözümə davam etmək istəyirəm:

*Mən qara deyirəm, oğlum ağ deyir,
Damla sandığıma gur bulaq deyir.
Hər şeyi yenidən yaradaq deyir,
Yoldaşlıq yaramır yaz ilə qışa,
Yol gedə bilmirəm oğlumla qoşa.*

Açığı, mən öz uşaqlarıma, nəslimizin uşaqlarına baxanda çox nikbin oluram. Bizimkilerdə elə bil ki, köhnə ənənə bir az yaşayır. Böyüyünə hörmət, öz yerini bilmək və s. elə bil bir az qalıb. Haqqımda Azərbaycan Televiziyası film çəkirdi, uşaqlar, nəvələr hamısı bağa yığışmışdı. Film çəkənlər də deyirdilər, maşallah, necə mehriban ailəniz var. Bacı-qardaş, onların ailəsi, uşaqları arasında ayrı-seçkilik-filan yoxdu. Mehribançılıq olan yerdə bərəkət var. Bu da daha çox ailə böyüklərindən asılı olan məsələdi. Çünki təməli onlar qoyur. Çalışırım ki, övladlarım, nəvələrim gəlib-getsinlər, əks təqdirdə yadlaşarlar. Müasir

gəncliyə gələndə isə indi onlar başqa cür düşünürlər. Bəzi məsələləri, düzü, başa düşə bilmirəm. Bu da təbiidi. Zaman dəyişir, gənclər başqa cür fikirləşirlər. Gənclər üçün iki təhlükə görürəm, biri qınına girib, qınından çıx-mamaq, yəni başqa xalqların mədəniyyətinə, dilinə, dininə, adət-ənənəsinə xor baxmaq, başqa bir qrupda isə qınından çıxıb qınıni bəyən-məmək, yəni öz mədəniyyətini, dilini, dinini, adət-ənənəsini bəyən-məmək. Arzu edirəm ki, bu iki cəhət gənclərdə balanslı olsun. İşləsintlər, yaratsınlar, zəhmətlə ucalsınlar. Başqalarına həsəd aparmasınlar. Vətəni sevsintlər, əsl vətənpərvər olsunlar.

– Yəqin 80 yaşın öz aləmi var. Bu aləmdə özünü necə hiss edirsiniz və həyat barədə nə düşünürsünüz?

– Həyat barədə dünyanı dərk eyləyən 80 yaşlı sağlam adamlar nə fikirləşirsə, mən də onlar kimi fikirləşirəm. Həyatın fəlsəfəsi budur:

*Gələn birdir, gedən birdir, qalan bir,
Gələn qalmaz, gedən gəlməz, acəb sirr.*

*Deyirlər ki, bir əvvəl var, bir axır,
Yalan sözdür, nə əvvəl var, nə axır.*

Bir yandan boşalıb, bir yandan dolan dünyanın keşməkeşlərini ən böyük filosofların qənaəti səviyyəsində Hüseyn Kürdoğlu “Həyat ağacı” şeirində verə bilmişdir. Burdan o yanası yoxdur. Mən bunu dərindən duyuram.

*Barlıdır, ucadır həyat ağacı,
Bəhəri həm şirin, həm də ki acı.
Dırmanıb çıxırıq, ucalırıq biz,
Başına çatmamış qocalırıq biz.
Ordan xəyal kimi düşürük bir-bir,
Ağacın dibində ölüm müntəzir.
Göydə tutur bizi, gömür torpağa,
Təzə gələnlərsə çıxır budağa.
Bu cür ülfətdədir ölümlə həyat,
Ağacın başına çıxan yox heyhat.*

– Qəzənfər müəllim, nəhayət, son sual. Əgər təzədən dünyaya gəlsəydiniz, yenə də, təkrarən 80 yaşlı Qəzənfər Paşayevin yolunu gedərdinizmi?

– Bir daha təkrarlayıram, mən xoşbəxt adamam. Həm cəmiyyətdə yerim, nüfuzum, hörmətim var, həm də nəslimin ağsaqqalı sayılıram. Ailəmdən, övladlarımdan yarımışam. Ona görə də mən heç başqa bir şey düşünməzdim. Elə getdiyim yolu gedərdim, bu ixtisası da seçərdim. Bircə ədəbiyyatşünaslara həsəd aparmışam. Onlar bu sahəni universitetdə fundamental öyrəniblər, bunun məktəbini keçiblər. Məndə isə bu yardımçı predmet olub. Yəni yenidən bu ömrü yaşamış olsaydım, bu sahəni başlanğıcdan sona qədər öyrənərdim. Akademik Ağamusa Axundov tanınmış alim olduğu halda Xarici Dillər İnstitutunun ingilis dili fakültəsini bitirdiyi kimi, mən də BDU-nun filologiya fakültəsini bitirərdim. Lakin keçən keçib. Acılı-şirinli keşməkeşli bir yol keçmişəm. Keçdiyim yolun acısı da mənə şirindi, doğmadı. Ancaq insan kimi yaşamışam. Taleyimdən razıyam. Dünyaya yenidən gəlsəydim, 1893-cü ildə dünyada ilk avtomobil ixtira etmiş, hamının dəli hesab etdiyi dahi Henri Ford kimi düşünərdim. Jurnalistin zarafatla

dediyi: “Başqa həyatda kim olmaq istərdiniz?” sualına Ford: “Fərqi yoxdur, təki həyat yoldaşım yanımda olsun” – deyir.

– Qəzənfər müəllim, zəngin həyat şəkilləri ilə dolu, canlı söhbətinizə görə sizə dərin təşəkkürümü bildirirəm. Mənim bu söhbət üçün ayırdığım qeyd dəftərçəsində 100 sual əks olunub. Siz o sualların yüzünə də cavab verdiniz. Sizə cavab verdiyiniz sualların sayı qədər, yüz il ömür arzulayıram!

Müsahibəni qələmə aldı:
Vaqif Bəhmənli

SEÇİLMİŞ DÜŞÜNCƏLƏR

- Parçalanmağa məruz qalmış xalqın ellikcə yaratdığı sərvət üçün bağlı qapılar, keçilməz yollar yoxdur.
- Alim haqqında, xüsusən də müasirin haqqında yazmaq asan deyil. Sözləri gərək elə diqqətlə seçəsən ki, ifrata varmayasan, qınağa düçar olmayasan. Xoşbəxtlikdən az da olsa elə alimlər, elə şəxsiyyətlər də olur ki, onlar haqqında ən mötəbər sözləri belə deməkdən çəkinmirsən.
- Vətəninə, xalqına dost münasibəti bəslənən əcnəbi ölkədə çox vaxt yad olduğunu unudur, xalqın sevincinə sevinir, kədərinə kədərlənirsən.
- İraqlıların sevgiləri, məhəbbətləri, hiddətləri, nifrətləri kimi, qonaqpərvərlikləri də nəhayətsizdir.
- Böyük Şekspirin vaxtında, 1605-ci ildə Avropa ölkələrini gəzəndən sonra: “Qəmi, qüssəni, kədəri unutmaq üçün italyanlar yatırlar, fransızlar mahnı oxuyurlar, almanlar içirlər, ingi-

lislər teatra gedirlər” – deyən ingilis səyyahı Şərqə gəlsəydi, onların qonaqpərvərliyinə qibtə ilə yazardı ki, bu ölkələrdə qəmi, qüssəni, kədəri unutmaq üçün bir-birinə qonaq gedir, deyib-gülür, şadlanırlar.

- Yaradıcı insan üçün ən böyük nöqsan böyük sərvət olan vaxtı itirməkdir.
- Əsl müəllim o şəxs deyil ki, öyrədir, əsl müəllim o şəxsdir ki, ondan nümunə götürürsən.
- Yaradanın iradəsi və ilahi vergi sayəsində özündən çox-çox sonralar yer üzündə baş verəcək əlamətdar hadisələri tarixi mərhələlər üzrə görmüş Mişel Nostradamusun möcüzəyə bənzər həqiqətlərdən, labüd olaraq baş verəcək hadisələrdən bəhs edən katrenlərini tədqiqat süzgəcindən keçirdikcə, şüurlu həyatım boyu cavabını tapmağa aciz olduğum, ürəyimdə tərəddüd və şübhələrlə götür-qoy etdiyim, “alın yazısı”, “tale”, “qismət”, “qəzavü-qədər”, “yazıya pozu yoxdur” kimi bəşəri problemlərə bu ahıl çağımızda cavab tapdım.
- Ümid və güvənc yerimiz olmuşlara ehtiram borcumuzdur.

- Nədənsə Heydər Əliyev deyəndə mənim gözlərimin önünə Atatürk, Atatürk deyəndə Heydər Əliyev gəlir. Onların gördüyü tarixi işlərin miqyasında da, özlərində də, gözlərində də bir oxşarlıq vardı.
- Aradan illər keçsə də, indi daha yaxşı başa düşürəm ki, mənə qismət olan bu xoşbəxtliyi Rəsul Rza, Abbas Zamanov, Bəxtiyar Vahabzadə kimi örnək adamlardan, xalqımıza üz-ağlığı gətirən şəxsiyyətlərdən əxz etmişəm.
- Müharibələrin qəhrəmanları olduğu kimi, dillərin də qəhrəmanları var. Onlar yazıçı və şairlərdir.
- Bəzən unuduruq ki, unudulmaqda olanları xatırlamaq və yadda saxlamaq cəhdi əxlaqi keyfiyyətdir.
- Hər dəfə Fəxri Xiyabanda xalqımızın, sözün həqiqi mənasında, fəxrləri olan görkəmli alimlərimiz Abbas Zamanov, Əliheydər Orucov, Yaşar Qarayev, Bəkir Nəbiyev, Fuad Qasımzadə, Qasım Qasımzadə və Araz Dadaşzadəni ziyarət edib, elmi rəhbərim Məmmədağa Şirəliyevin məzarı önündə dayanır, məni elm aləminə gətirdiyinə, atalıq qayğısı göstərdiyinə

görə minnətdarlığımı bildirirəm. Sanki o da heç vaxt üzündən əskik olmayan xoş təbəsümlə çəkdiyi zəhməti itirmədiyimə, qəbrinin üstünü götürdüyümə görə razılığını bildirir.

- Məlumdur ki, elmi yaradan alimdir, ancaq alimi yaşadan və ona əbədiyyət gətirən elmdir. Tofiq Hacıyev türkologiya elmi sahəsində əbədiyyət qazanan, adı dilçilik elmimizin tarixinə qızıl hərflərlə yazılan alimlərdəndir.
- Elə tədqiqatçılar var ki, qalaq-qalaq kitabları və məqalələri çıxır. Lakin onlardan nə bəhrələnir, nə də araşdırmalarda onlara istinad edirlər. Deməli, yazdıqlarının elmi dəyəri diqqət çəkəcək səviyyədə olmur. Elə alimlərimiz də var ki, dəyərinə, sanbalına və orijinallığına görə onların tədqiqatlarından yan keçmək mümkün olmur.
- İnsan yaşa dolduqca öz doğulduğu, boya-başa çatdığı elinə-obasına nə isə xeyirli bir iş görməyə, özündən sonra bir iz qoymağa çalışır.
- Tarixin dil yaddaşından ayrı-ayrı sahə toponimlərinin öyrənilib tədqiq edilməsi indiki dövrdə çox vacibdir. Çünki gözümüz baxa-baxa dədə-baba yurdumuzda nə qədər to-

ponimlər silinib atılmışdır. Xoşbəxtlikdən onlar zehinlərdən silinməmiş, xalqın yaddaşında, şifahi xalq ədəbiyyatında, aşıqların sazında yaşamaqdadır.

- Qənaətim budur ki, ötəri hislər unudulur, əsl xatirələr isə yaşayır, büllurlaşır, əbədiləşir.
- Bəkir müəllimin gərgin, dolğun və mənalı həyatı çoxlarına nümunə ola bilər. Onda yaşamaq eşqi çox güclü idi. Yaşamaq isə belə adamlar üçün yaratmaq deməkdir. Əslində, Bəkir müəllim yaşamağı yaratmaq üçün qənimət sayırdı.
- Heydər Əliyev elə bir abidədir ki, onun daha möhkəm, daha davamlı, daha möhtəşəm olmasında bir kərpic qoyanın da, min kərpic qoyanın da zəhməti təqdirlə yad edilməlidir.
- Adam çox oxuduqca, çox bildikcə dərk edir ki, az bilir.
- Bu, bir həqiqətdir ki, ruhən xalq poeziyasına bağlı olan, sevən və ondan bəhrələnən şairlərin əsərləri xalq ruhuna son dərəcə yaxın olduğundan onları xalq əzbər bilir.
- Paxıllıq, kin-küdurət nə olduğunu bilməyən, qəlbi başqalarına xeyirxahlıqla döyünən şəxs ilahidən gələn enerji ilə çox yaşayır.

- Mən o xoşbəxt insanlardanam ki, mənə bir çox görkəmli və tanınmış qələm sahiblərinin yaradıcılığını sənət aləminə gəldiyi ilk gündən bu günə kimi – yarım əsrdən artıq zaman kəsiyində izləmək nəsib olub. Onların arasındakı görkəmli yazıçı, tənqidçi alim, filologiya elmləri doktoru, tanınmış ziyalı, ictimai xadim, Xalq yazıçısı Elçin xüsusi yer tutur.
- Elçinin mənə tutumu və bədii kəsəri ilə seçilən, oxucuya estetik zövq aşılayan dili ədəbi dillə xalq danışığı dilinin qovşağında bərqərar olmuşdur. Yazıçının dili bulaq kimi axan, qəlbə yatan, insana rahatlıq gətirən, saf, duzlu, şirin, zəngin bədii dildir.
- Mənə belə gəlir ki, elmin zirvəsinə yüksəlmək dünyanın ən uca dağlarının zirvəsini fəth etmək qədər çətindir. O adam ki, dağın zirvəsinə çıxmaq üçün asan yol axtarır, onun ətrafına fırlanır, axırda gəlib başlanğıc nöqtəyə çıxır. Elmdə də belədir. Zirvəyə çıxmaq üçün asan yolla gedənlər heç vaxt zirvəni fəth edə bilmirlər. O adamlar ki, elmin daşlı-kəsəkli yollarından çəkinmir, zəhməti ilə onun əlçatmaz qayalarını fəth edir, onlar zirvədə görünürlər.

- Atalar sözü və məsəllər xalqın tarixi inkişaf mərhələlərini, həyat tərzini, dünyagörüşünü, təfəkkürünü, inam və etiqadını, adət-ənənəsini və s. əks etdirən müstəsna dəyərə malik xəzinədir, tarixi sənədlərdir.
- Deyirlər, insan öz zamanının övladı olur. Burada bir həqiqət vardır. İnsan zamanın burulğanlarında, gündəlik qayğılardan mənəşində mütiləşir, sınırlar, zamanın hökmünə boyun əyərək dövrünün övladına çevrilir. Lakin bunu yaradıcı adamlara, qələmlə sahiblərinə aid etmək olmaz. Onların zaman və mühit çərçivəsində sığmayan öz aləmləri vardır. Elə bir aləm ki, zamanın öz hökmünü necə diktə etməsindən asılı olmayaraq, bu aləmdə vətənə, xalqa ləyaqətlə xidmət ön plana keçir.
- Xalq öz görkəmli oğullarını dünyaya gətirir, ona ilham verir, aləmə tanındır. Lakin vaxt gəlir ki, xalqın iftixarı olan belə sənətkarlar xalqını dünyaya tanındır. Bəs bunun sirri nədədir? Bizcə, bunun əsas səbəbi onların bəşəri olması, bəşəri olduğu qədər də milli kökə bağlılığındadır.
- Rəsul Rza poeziyasındakı mənalar, fikirlər insanı düşünməyə, kim olduğunu anlamağa,

soykökə qayıtmağa, gələcəyə ümidlə baxmağa çağırır.

- Deyirlər insanın adını valideynləri, yaşını və qismətini yaradan, qiymətini isə xalq verir. Məncə, valideynlərinin və müəllimlərinin göstərdiyi yolla getməyən, ləyaqətlə, vicdanla yaşamayan, zəhmət çəkməyən heç kəs yaxşı mənada xalqın qiymət verəcəyi mərtəbəyə yüksələ bilməz.
- Mənə qalırsa, illəri illərə calamaq və uzun illər necə gəldi yaşamaq böyük hünər deyil, həyatı həyat kimi, ləyaqətlə yaşamaq böyük hünərdir.
- Bütün şüurlu həyatım boyu ürəyim valideynlərim və müəllimlərimə dərin minnətdarlıq hissi ilə döyünüb və illər ötdükcə bu hiss daha da güclənib.
- Min illərdir ki, insan doğulur, nəsil artırır, nəhayət, həyatdan köçür. Bu üç mərhələnin üçü də folklorda doğum, toy, yas mərasimləri şəklində, onlarda oxunan nəğmələr şəklində nəsilərin yaddaşında əbədiləşdirilmişdir.
- Zərif, narın, poetik biçimli, Füzulivarı bir dərd və eşq fəlsəfəsi, ayrılıq-həsrət-nisgil ov-

- qatı ilə Azərbaycan və İraq türklərinin özlərini və ədəbiyyatlarını bir-birinə hamıdan çox qovuşduran və birləşdirən sənət-folklor möcüzəsi, şübhəsiz, xoyratlar və manilərdir.
- Hər bir yaradıcı ziyalının şəxsiyyəti onun sənətinin məğzini, məqsəd və mahiyyətini, mənəvi bütövlüyünü ifadə edir.
 - Qəribədir ki, biz çox vaxt keçmişə indinin gözü ilə baxır, mühakimə yürüdüürük. Bu, qətiyyəən düz deyildir.
 - Jurnalistin taleyi onu əhatə edən mühit və zamanla bağlı olduğundan çox vaxt mühitin mənəgənəsində sıxılır, yazmağın iztirabları yaşantının iztirabları ilə bir-birinə qarışır.
 - Sovet hakimiyyəti möhkəmləndikdən sonra kəndlərdə kollektivləşmə həyata keçirilirmiş. Sənətkarlar istisna olmaqla, hamını kolxoza üzv yazırlarmış. Tovuzun Bozalqanlı kəndində hansı qapıya gedirlərmış, eyni cavabı alırlarmış: “Mən sənətkaram, aşığam”. Axırda biri deyir ki, odu bax, o evdə rus ailəsi yaşayır. Gedin onları yazın. Kolxozu özləri yaradıb, canları çıxsın, qoy özləri də işləsinlər. Qapını döyəndə o da deyir, mən aşığam və

cavab gözləmədən: “Ay arvad o sazı mənə gətir” – deyir.

Sazı sinəsinə sıxır, çalib-oxumağa başlayır:

*Vurulmuşam telli saza,
Öz adımda Fedya mənim.
Ustadımdı aşiq Mirzə,
Şəyirdimdi Nadya mənim.*

- Aşiq sənəti elə bir aləmdir ki, onun cazibəsinə düşən çətin ki, bir də onun seyrindən ayrıla bilsin.
- Poeziya elə bir aləmdir ki, onu insan hər yaş dövründə bir cür başa düşür.
- Səmimiyyətlə deyirəm ki, bu ərsəyə çatmağım da müəllimlərimə borcluyam. Əgər akademik Məmmədəğa Şirəliyev və Abbas Zamanov olmasaydı, “İraq-türkman folkloru” mövzusunda doktorluq müdafiə etməzdim.
- 1973-cü ildə İraqı ziyarət edən məşhur rus şairi Lev Oşanini tərcüməçi kimi müşayiət edirdim. Söhbət zamanı mənim də adımın onunkü kimi “şir” mənasında işləndiyini biləndə sevindi. Bəxt elə gətirdi ki, Babil xarabalıqlarına da bir yerdə getdik. O, Babil Şirinə

baxanda dedi: Ey Babil Şiri, sənin önündə sovetlər ölkəsindən gəlmiş iki şir səcdə qılır. Sənin taleyin bəllidir. Bizimki necə olacaq, bilmirəm". (Şair həmin gecə "Babil Şiri" adlı şeir yazdı. Şeir Sabir Rüstəmxanlının tərcüməsində "Altı il Dəclə-Fərat sahillərində" kitabımda yer alır.)

- Füzulinin məzarı o torpaqlara vurduğumuz möhür kimidir, əbədi olaraq orada qalmalıdır.
- Tərcüməçi orijinalın dilini, onun mənsub olduğu ədəbiyyatın inkişaf yolunu, həmin xalqın adət və ənənələrini, tarixini, bir sözlə, mədəniyyətini bildikdə tərcümə uğurlu olur.
- Ana ilə körpə arasında əbədi məhəbbətin təməli layla və oxşamalarla qoyulur. Bizə qalırsa, insana ən incə, saf, ən ülvi, müqəddəs duyğular ana laylası və oxşamalarla aşılır.
- Qürbətdə keçən həyat qaranlıq bir gecəyə bənzəyir, qürbətdə döyünən ürək arı pətəyi kimi para-para, şan-şan olur. Sanki bütün oxların nişangahına çevrilir.

*«Seçilmiş düşüncələr» Qəzənfər Paşayevin
VII cildliyindən götürülmüşdür.*

PROFESSOR QƏZƏNFƏR PAŞAYEVİN HƏYAT VƏ YARADICILIĞI HAQQINDA

Görkəmli ədəbiyyatşünas, folklorçu, dilçi alim, filologiya elmləri doktoru, professor Qəzənfər Paşayev 1937-ci ilin avqust ayının 27-də Tovuz rayonunun Düzqırıxlı kəndində anadan olub.

Qəzənfər Paşayev 1962-ci ildə Dillər İnstitutunun İngilis-Azərbaycan dilləri fakültəsini bitirib. Az bir müddət müəllim işlədikdən sonra tərcüməçi kimi İraqa uzunmüddətli ezamiyyətə göndərilib (1962-1966; 1972-1975). Ədəbi və elmi fəaliyyətə məhz İraqda çalışarkən başlamış, İraq türkmənlərinin dialektinin və folklorunun toplanması və araşdırılmasıyla məşğul olmuş, namizədlik və doktorluq dissertasiyalarını bu

mövzuya həsr etmişdir. Müəllifi və tərtibçisi olduğu 50-dən artıq kitabın böyük əksəriyyəti İraq türkmanlarının folkloru, ədəbiyyatı və dialektindən bəhs edir və o, bu sahədə ixtisaslaşmış görkəmli alim kimi ölkəmizdən kənar da məşhurdur. Alimin “İraq-türkman folkloru” monoqrafiyası Bakı, Bağdad, İstanbul və Tehranda çap olunmuşdur. Onun “Kərkük bayatları” (1968, Rəsul Rza ilə birgə), “Arzu-Qəmbər” dastanı (1971), “Kərkük mahnıları” (1973), “İraq-Kərkük atalar sözləri” (1978), “İraq-Kərkük bayatları” (1984), “Kərkük folkloru antologiyası” (1987, təkrar nəşr 1990), “Kərkük folklorunun fonetikasi” (2003), “İraq-türkman folklorunun janrları” (rusca, 2003), “Rusca-ərəbcə danışığı kitabı” (Bağdad, 1974), “İraq-türkman ləhcəsi” (2004, şərikli), “Dilimiz – varlığımız” (2011), “İraq-türkman nağılları” (2014), “Əta Tərzibasının folklorşünaslıq fəaliyyəti” (2016) və s. kitabları onun folklor və dilçilik sahəsində uğurlarından söz açır. O, Kərkük dialektini və folklorunu nəzəri cəhətdən tədqiq edən ilk alimdir.

Alimin ədəbiyyatşünaslıq sahəsində də uğurları böyükdür. “Nəsiminin İraq Divanı” (1987), Gülzar İbrahimqızı ilə birgə Hüseyn Arif, Tofiq Bayram, İsi Məlikzadə, Əlibala Hacızadə, Fikrət Qoca və Bəkir Nəbiyevə həsr etdiyi portret kitabları (2004-2005), “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” (1985, 1987, 2015), “Nəsimi haqqında araşdırmalar” (2010), “Ədəbiyyatşünaslıq elmimizin patriarxı” (2010), “Borcumuzdur bu ehtiram” (2010), “Elçin haqqında düşüncələrim” (Bakı, 2013), “Ədəbi məktublar” (2015), “Hüseyn Kürdoğlunun poetik dünyası” (2017), “Ədəbi estafetlərdə keçən ömür” (2017), “Nostradamusun möcüzəli aləmi” (2007, 2011, 2014), VII cildlik “Seçilmiş əsərləri” (2012) və başqa kitabları ona geniş oxucu auditoriyası qazandırmışdır.

Qəzənfər Paşayev tanınmış alim və şairlərimizin 50-dən artıq kitabına önsöz və məqalə həsr etmişdir. Bəndəroğlu ilə İraqda Rəsul Rzanın “Ağlayan çox, gülən hanı?” (Kərkük, 2007) və Elçinin “Mahmud və Məryəm” (Kər-

kük, 2007) kitablarını geniş giriş məqalələri ilə çap etdirmişdir. Bakıda Bəndəroğlu ilə birgə “Çağdaş İraq şeirindən seçmələr” (2001) kitabını buraxmışdır. Politoloq alim tərcümə sahəsində də səmərəli fəaliyyət göstərir. İngilis yazıçısı Aqata Kristinin “Mavi qatarın sirri”, ABŞ alimi Sula Benetin “Necə yaşayasan yüzü haqlayasan”, prof. İrəc Parsinecadın “M.F.Axundzadənin ədəbi-tənqidi” əsərlərini ingilis dilindən, Aleksandr Dümanın “Qafqaz səfəri” əsərini ingilis-fransız dilindən şərqli tərcümə etmişdir.

Qəzənfər Paşayev aşıq yaradıcılığını dərinlən bilən və tədqiq edən alim kimi də ictimaiyyət arasında tanınır. O, Aşıq Ələsgər, Aşıq Şəmşir, Aşıq Şakir, Aşıq Əkbər, Aşıq Xanlar, Aşıq Ələsgər Tağıyev və başqalarına sanballı məqalələr həsr etmiş, Azafli Mikayılın külliyyatını tərtib edərək geniş giriş məqaləsi ilə “Qoca Azafliyam” (“Təhsil”, 2008, 760 səh.) adı altında, eləcə də Aydın Çobanoğlunun şeirlərini və elmi əsərlərini tərtib

edərək “Ömrün etməyəcək vəfa dedilər” (“Elm və təhsil”, 2014, 448 səh.) adı altında çap etdirmişdir.

Alimin xaricdə çap olunan “İraq-türkman folkloru” (Bağdad, İstanbul, Tehran), “Altı il Dəclə-Fərat sahillərində” (ərəbcə, Bağdad, 1996, təkrar nəşr 2014), “Nəsimi haqqında araşdırmalar” (Tehran, 2011), “Elçin haqqında düşüncələrim” (Tehran, 2014), “Əta Tərzibaşının folklorşünaslıq fəaliyyəti” (Ankara, 2017), “Ədəbi məktublar” (Tehran, 2017) kitabları, eləcə də “Qəzənfər Paşayev. Fotodastan” toplusu onun türk dünyasında yaxşı tanınmasından və nüfuzundan xəbər verir.

Yaradıcılığına xaricdə və Azərbaycanda bir çox görkəmli alimlər, yazıçı və şairlər, publisistlər çoxsaylı məqalələr, doqquz kitab və iki poema həsr ediblər.

Onlardan bəzisinin adını çəkməklə kifayətlənirik: akademiklər B.Vahabzadə, B.Nəbiyev, T.Bünyadov, İsa Həbibbəyli, V.Məmmədəliyev, T.Hacıyev, Y.Qarayev, N.Cəfərov, M.İmanov,

professorlar M.Təhmasib, Q.Qasımzadə, V.Vəliyev, M.Adilov, M.Sadıxov, Ə.Cəfərzadə, T.Alışanoğlu, Q.Kazımov, Z.Ağayev və başqaları. Xarici ölkə alimlərindən: Ə.Tərzibaşı, Dr. Ə.Bəndəroğlu, Dr. Sinan Səid, prof. S.Saatçı, prof. M.Naqib (İraq), prof. M.Arquşah, prof. C.Ərtuq, prof. İ.Özqan (Türkiyə).

Müəllifin özü də bir çox görkəmli Azərbaycan, ərəb, İraq-türkman, ingilis, fransız və amerikan yazıçı və şairlərinə, elm adamlarına çoxsaylı məqalələr həsr etmişdir. Bu məqalələr Azərbaycan, türk, ingilis, ərəb, rus dillərində Azərbaycan, Türkiyə, İraq, İran, Hindistan və ABŞ-da çap olunmuşdur.

Professor Qəzənfər Paşayev uzun müddət pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, əsl pedaqoq kimi ad-san qazanmışdır. Alim M.F.Axundov adına API-də müəllim, dekan müavini işləmiş, xarici dillər kafedrasının müdiri (1972-1989) olmuşdur. BDU-da (1989-2000) dərs demişdir. ABŞ (1983) və İngiltərədə (1988) ixtisasartırma kurslarını bitirmişdir. Dövlət Nümayəndə He-

yəti tərkibində İraq (1994), Türkiyə (1994), Səudiyyə Ərəbistanı (2007), Suriya (2008) və Hindistanda (2012) olmuş, ingilis, türk və ərəb dillərində məruzələrlə çıxış etmişdir.

Əmək fəaliyyətini bir müddət Nizami adına Azərbaycan Ədəbiyyatı muzeyində davam etdirmiş (2001-2005), 2003-cü ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda baş elmi işçidir.

Alimin pedaqoji və elmi kadrların yetişməsində xidmətləri böyükdür. Aspirantlara rəhbərlik edib və edir. İki aspirantı xarici ədəbiyyatdan – biri İraq ədəbiyyatının görkəmli nümayəndəsi Ə.Bəndəroğludan, o biri aspirantı ABŞ yazıçısı, Nobel mükafatı laureatı Con Steynbekdən müdafiə edib. Doktorantlara elmi məsləhətçidir. Bir çox doktorluq və namizədlik dissertasiyaları üzrə Sankt-Peterburqda Gertsen adına İnstitutda, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda, Naxçıvan Dövlət Universitetində, BDU-da, Folklor İnstitutunda opponet, eləcə də elmi kitabların redaktoru olub.

“Ədəbiyyat qəzeti”nin “Folklor və etnoqrafiya”, “Filologiya məsələləri” və “Yada düşdü” dərgilərinin redaksiya heyətinin üzvüdür.

İctimai fəaliyyəti və ədəbi əlaqələrin genişləndirilməsi sahəsində də xidmətləri təqdirəlayiqdir. Ali Təhsil Nazirliyinin nəzdində Qərbi Avropa dilləri üzrə Elmi-Metodik Şurasının elmi katibi (1976-1982), Azərbaycan-İraq Dostluq Cəmiyyətinin sədr müavini olmuş (1990-2003), 1994-cü ildən Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutu nəzdində fəaliyyət göstərən Müdafiə Şurasının üzvüdür. 1997-2006-cı illər arası və 2011-ci ildən 2015-ci ilə qədər yenidən həmin şuranın həmsədri olub. Qafqaz Müsəlmanları İdarəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Elmi-Dini Şuranın yarandığı 1997-ci ildən bu günə kimi üzvüdür. 2004-cü ildən Yazıçılar Birliyinin Təftiş Komissiyasının sədridir. 2012-ci ilin may ayından 2014-cü ilə qədər folklor üzrə Respublika Problem (əlaqələndirmə) şurasının sədri olub. Respublika Ağsaqqallar Şurasının Divan üzvüdür.

İraq Respublikasında səmərəli fəaliyyətinə görə “Əməkdə şücaətə görə” medalı ilə təltif edilib. SSRİ Nazirlər Sovetinin İqtisadi Əlaqələr Komitəsinin, SSRİ Ali Təhsil Nazirliyinin, Azərbaycan Ali Təhsil Nazirliyinin, AMEA Rəyasət Heyətinin, Respublika Həmkarlar İttifaqı Konfederasiyasının Fəxri Fərmanları ilə təltif edilib. 2014-cü ildə Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunda “**İlin alimi**” seçilib. Beynəlxalq Rəsul Rza və “Qızıl qələm” mükafatı laureatıdır.

MÜNDƏRİCAT

Kərkükün mənəvi elçisi (<i>Anar</i>).....	3
Həyat düşüncələri (<i>Qəzənfər Paşayevin 80 illik yubileyi</i> <i>münasibətilə tanınmış şair Vaqif</i> <i>Bəhmənlinin götürdüyü müsahibə</i>).....	9
Seçilmiş düşüncələr.....	171
Professor Qəzənfər Paşayevin həyat və yaradıcılığı haqqında	182

HƏYAT DÜŞÜNCƏLƏRİ
(*Qəzənfər Paşayevlə müsahibə*)
Bakı, «Təhsil», 2017.

Bədii və texniki redaktoru *Abdulla Ələkbərov*
Kompüter tərtibatçıları *Mələk Şimşək, Aqil Əmrahov*
Korrektoru *Ülkər Şahmuradova*

Çapa imzalanmışdır 13.11.2017.
Kağız formatı 70x100 ¹/₃₂. Ofset çapı.
Fiziki çap vərəqi 6. Sifariş 111. Tiraj 400.
«Təhsil Nəşriyyat-Poliqrafiya» müəssisəsinin
mətbəəsində çap olunmuşdur.
Bakı, AZ 1052, Fətəli xan Xoyski küç., 149
Tel.:(+994 12) 567-81-28/29;
E-mail: tahsil_az@yahoo.com